

Kodu = maalt.

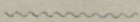
Wälja annud

J. Jung.

Tartus, 1879.

Trükitud S. Laakmanni kulu ja kirjadega.

Rodu = maalt Nr. 6.

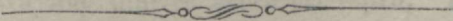

Cesti rahwa

wanast usust, kombedest ja juttudest.

Wälja annud

J. Jung.

Tartus, 1879.

Trükitud H. Laakmanni kulu ja kirjadega.

2000 1100 1000

Statute Book

Benfuri poolest lubatud. — Tallinnas, 9. Juulil 1879.

Lühike eesõna.

Õsteks pean mina oma Kodumaa lugejate käest andeks paluma, et ma Nr. 7-mega Nr. 6-e ette olen jõudnud. Wiimist olen ma mitu aastat juba korjandud ja kogunud, aga siiski tahtsinwad wägise weel augub siise jääda — ja need oliwad Lihawõte kiigu, Jaani tule, Martide ja Kadride laulud. Ilma nendeta ei tahtnud mina neid lugusid mitte jätta, aga raskeid ja pikalised oliwad nad ommeti kätte saada, ja selle aja wiidu pärast pidi Nr. 7 enne wälja tulema.

Need mehed, kes Dr. Wiedemanni raamatut „Aus dem äußeren und inneren Leben der Esten,“ tunnewad, mis aastal 1876 wälja tuli — wõiwad ehk mõelda, et mina selle järele need Eesti wanad usu kombes ja loud olen kirjutanud; — neile pean ma tunnistama, et minu korjandus, mis ma enamiste kõik rahwa suust olen kogunud, juba aastal 1871 olen hakanud, ja et

mina Wiedemanni raamatut alles 1877 aasta alguses tundma olen saanud. Mõned wanad mälestused olen ma ka siit ja säält mõne wana kirja seest pruukinud, aga Wiedemannist mitte muud midagi, kui üksi „Anne mäe“ seletuse. — Mis siin kirjakeses üleüldse pakutakse, ei ole mitte just õpetuseks, waid wana aja mälestuseks.

Mandlikult

Wäljaandja.

Rahwa ebausju tähenduselt ja hakatuselt, ja kuidas seda ära võita.

Rahwa ebausl on tänapäivil suuremalt jaolt juba nalja ja pilkamise asjaks saanud; sagedaste peetakse seda veel mõnes kohas kui mängi asja, ja sääl paistab ta, kui ilmsüüta luuletus olevat. Aga ommeti on ta ühest küljest väga tõsine ja täis pimedust, kuidas loud maailmas seda väga palju näitavad. Tema olet ja väga laialine laotus kõige suguste seisuste seas — kuidas ka Sakslased praegu omast kõrgeste kiidetut ja haritut rahvast kaebavad — on üks päris rumaluse märk. See lugu sunnib meid, tema tähendust ja hakatust järele uurima, ja neid abinõusid üles otsima, misga seda umbrohtu ära võiks kaotada.

Ühte õpetatut seletust sellest, mis wahke rahwa ebausul ekjuusust, imeasjadeusust, umbusust ic. on, põle siin tarwis anda, sest igalüks täab jo ifigi, mis ebausl on. Tähtsam on see, et meie tema tähendust ja põhja tundma õpime. Tema tähendus on see, et rahwas omas ebauslus seda tõeks peab, et tondid ja waimud wees ja maas, mägedes ja metsades peawad olema, ja üle nende weel üks üleüldine juhtumise wägi, kellest õnn ja õnnetus peawat tulema, kelle wastu aga inimene ennast kõigesuguste abinõuude ja nõiduse läbi püüab kaitsta, ja nende tulewaid tegemisi ja oletut enese wastu, kõigesuguste märkide ja kunstliku küsimiste, loosi wiskamise ja kaartide wäljapaneku läbi nõuab tääda saada. Kõik

see ei ole muud, kui inimese sugu kõige warema aja waimu ja hariduse kaswamise ülejäänused ja riismed. See ei ole mitte üks kogemata leidus waid üleüldise inimese omandus, mis meile seda näitab, kuidas inimese lugu sellel ajal loodud wägede ja wälimise maailma wastu on olnud, kus weel kedagi loodud asjade, ega nende wägede tundmist ega täädust ei olnud, ei tähtede tundmist, ei rehlenduse kunsti, ei fiiskat, ega heemikat, ei inimeste ega sündinud asjade tundmist, ei wahet luuletuse ega kindla tääduste wahel ega ka kedagi kindlat Sumala tundmist, waid kus inimene oma loomu ja waimu poolest alles hoopis lapse põlwes maailmas oli. See on siis üks tääduseta usk, ühe täadmata wäe umbes tõeks pidamine. Seda leitakse praegu weel kõikide haridusest tagasi jäänud rahwa sugude juures Bõhja-Astias, Kesk-Ahwrikas ja India rahwa seas, ja saaks ka meie lastest niisamuti jälle wälja idanema, nagu tuhandete aastate eest, kui meie neid wäetimast põlwest saadik isloma käe pääle jätaksime. Sellepärast on ka inimesed üleüldse kerged, ebausku pidama, sest et inimene praegu weel ühe külje poolest ikka nõndasammuti maailmassa puutub, kui kõige wanemal ajal. Sellepärast on ka inimeste wiisid ja kombed oma ebausku poolest kõige rahwade juures wäga ühesugused, muud, kui et need aga selle maa ja koha loomu järel on muudetud, kus see rahwas elab: Siberis on need teistwiisi, kui Bahemere maade sees, meie juures jälle teistwiisi, kui Kesk-Ahwrikas. Just sellepärast on see raske seda ära wõita, et ta weel ikka inimese loomu sees toidust leiab.

Selle seletuse järel saame ka teiseist küsimisest: kuidas ehk kust ebauskk tõuseb? — õiget aru. Siin ei küsita mitte, millal need mitmesugused ebausku kombed tõusnud ja kuidas nad endid ühendanud, ei ka ühe ehk teise rahwa ebausku mitmesuguse sissimuse järele; palju enam peawad inimese oma loomu seest need hallikad üles otsitud saama, kust ta on tõusnud ja weel tõuseb.

Niisugusti hallikaid on muidugi palju; wõivad aga enamiste kõik järel seiswa kolme seltsi kokku wõtetud saada, mis aga inimese sees mitte lahutatut olekus, waid ikka ühes koos tegewad on. Esiteks: juba meie meelte tegewuses sünniwad ja tulewad asjad ette, mis mitte olemas ei ole, ja kelle järele olemata asju olemaks peetakse, ehk lühidelt wõlida: need on inimese meele ja mõtte kujud, mis tema sees loomuse kõrwal olles ärkawad. Teisets lähäb seega inimese poolik ja walf mõistuse pruukimine ühte, sest et temal õiged elutäädused ja tarwilised loomuse tundmised hoopis puuduwad. Nende mõlema esimeste punktidega ühendab ennast kolmandamaks see lugu, kuidas inimese waimu olek on, kas ta kardab wõi loodab, soowib wõi himustab, walu wõi muret kannatab, julge ehk arg ja ehmataja on, ka ta häämeelega salaasju uurib ja usub ehk oma himude ja tahtmiste kammitses on ic., — kõik need asjad juhiwad inimese mõttid ja arwamisi, ja täitwad maailma kõigesuguste asjade, kujude, loomade ja waimudega, keda aga ei olegi olemas.

Siiranis paistawad need muudetused neist asjust wälja, keda inimene weel täieste ei ole näinud ehk tundma saanud, kus ta neid omas mõttes ja waimus hoopis teistwiisi enesele ette maalib. Tema loob kuuwalgel ja ämarikul ettetulewad asjad hoopis ümber, teeb mõnest warjust mõne hirmsa musta tondi, mõnest warna otša riputatut walgest rätikust walge koolja wõi kodukäija, mõnest wagast kassist ehk loomast hirmsa murdaja ic. ja nõnda mõjub seesugune lugu sääl kõige pahemalt, kus juba üks mõttes walmis tehtud wale kuu mõne wälimise asjaga kogemata kokku puutub. Weel suuremad filmamoondamised tulewad sääl ette, kui siimised nõdra were ja ihu rahutumad olekud inimese mõtete joofsule wõi kujudele weel hoogu annawad, mis läbi juba imelikud nägemised ette tulewad.

Siin on see koht, kus need nõdrasmeeles arvatud tontide, furnute või kodukäijate ja nägemised ja ilmumised wälja tulewad, keda tõeste arwatakse nähtud olewat, kui mitte mõistus niisuguse eksitusele appi ei lähä.

Ka mõistusel on omad nõdrused, kui see mitte elutääduste ja harjutuse läbi haritud ei ole. Siin tuleb kõige esite seda mõistuse loomuliku tahtmist tähele panna, mis iga asja ja juhtumist oma õnneks ehk õnnetuseks püüab tähendada, isiaranis sääl, kui tal tulewikus midagi ees on, kellest tal midagi karta ehk oodata on. Niisugusis asjus võib üks kõige tühjem asi, kas mõni kivi ehk juurikas, mõne linnu hääl ehk mõne asja maha kukumine õnne ehk õnnetuse tähenduseks mõtetut saada. Isiaranis, kui keegi kodust wälja lähäb, et temale siis wastu tulew naisterahwas õnnetust ehk ilma asjata käiku, meesterahwas aga õnne ehk teekäigu kordaminekut peab tähendama, nõndasama, kui jänäs wastu juhtub ehk üle tee jookseb, et see siis õnnetust, aga kui hunt wastu tuleb, õnne peab tähendama; kui mõnel eluasutajal või noorel paaril kõige enne mõni silejalg sureb, et see siis õnnetust peab tooma, aga kui kõige esite karunejalg sureb, et see siis õnneks peab olema ja. Siin on see koht, kus märkide ettetähendused on tõusnud. Sellega püüab siis mõistuse tahtmine kõik, mis ta elu sees märkanud ja tähele pannud, ka kätte saada ja üles otsida, mis pärast see nõnda on sündinud, mis aga ifta wõltsi lähäb, sest et temal tõsised täädused ja tundmised puuduwad. Meie waimu tegewused on selle külje päält väga rohked, sest et mõtte kujud mõistuse tarwitusele häameelega appi lähäwad, ja et ka süda oma igatsust tahab täidetut saada. Siit tulewad nüüd need väga paljud ja imelikud wäed, jõuud ja tegewused, mis ebausik asjadel ja isit oma tegudel arwab juures olewat. Sinna juure tuleb weel, et harimata mõistuse tahtmine isiaraliku tähtsaid

sündusi, keda ta sugugi ei mõista, ja mis sugugi ihulikult näol olemas ei ole, ihulikults asjadeks ehk keda ja näoga loomadeks ümber muudab, ja need ka niisugused usub olewat. Niisugused asjad on: surm, haigus, aeg, õnn, õnnetus ic., keda aga ihulikult näol sugugi olemas ei ole, waid aga aeakäigu sisse palmitsetut ettetulekutes ilmuvad. Nõnda arwatakse siis surma ja haigust, õnne ja õnnetust ic. mõne näo ja kaju al ennast inimesele ilmutawat ja neist nähtawat, mis sugugi wõimalik ei ole. Selle arwamise järele saab ebausik oma kõigeförgema järje pääle, sest et tema selle tee pääl wiimaks üle kõige maapääle asjade hoopis wälja lähäb ja üht elusaatuse wõi juhtumise wäge usub, mis arusaamata kombel kõigest maailmast läbi käib.

Enimliku mõttele tegewused ja pooliku mõistuse pruutimised saawad aga weel rõõmsa, kurwa ehk ara ic. meele lou läbi, kelle wägi inimese sees kõige suurem on, kaswatatut ja suurendatut; ehk öiete ütelda: kõik need kolm hallikast, kelle seest ebausik tõuseb, woolawad tuhanded kohast üksteise sisse. Nõnda kaswawad sellest isirranis kaks asja wälja: esimene on siis selle usu tugewus wõi kangus, mis ebauslikude juures wäga suur on, sest et nemad selle tõelispidamist ei kellegi tääduse ega mõistuse põhja pääle ei põhjanda, waid et see aga ikka istenese hää ehk paha tahtmise täitmise sundusest tuleb. Teine asi on siis see loomulik püüdmine, niisugused abinõused üles otsida, kelle waral ja abiga niisugused tahtmised wõiksid täidetut saada, kus juures mõtte kujutused ja isigi mõistus abiks peawad olema, nõnda et keegi nii palju wigurid üles ei wõi leida, kui ebausik. Niisuguse leiduse märk on siis ebausju õpetus ja tembud, see on: nõidus tulewate asjade ette kuulutamine ja sadasid kunstlikust abisid ja asju, mis läbi see kõige ülem wägi inimese poole peab meelitatut, ehk kawalaste

petetut, ehk sellele kunstlikult vastu pantud saama, et inimene aga oma südame soovi võiks kätte saada.

Kui nüüd viimaks küsitakse, mis asja läbi võimalik on niisugust rahva ebausku ära võita, siis võetakse harilikult kõige esite kristliku Jumala usku abiks. See on salgamata tõsi, et kristlik usuõpetus palju pagana ebausku lombeid ja usku on kaotanud, ja et puhas ja tõsine õpetus Jumalast, ja inimese seisusest Jumala ja loomade vastu, kui ka sellega ühendatud kindel usk, iga inimese sees tema südame, mõtete ja nõrga mõistuse tahtmiste vastu tugewaste jõuab panna. Aga niisammuti on ka tõsi, et kristlik usk jaolt jõueto on, ilma õige loomuse ja inimese tundmiseta ebausku täieste ära võita. Sellepärast on juba ammugi loomuse tundmist ja täädust, kui seda teist abi, ebausku kaotuseks nimetatut; sest kui inimesel õiget ja salgamata loodud asjade täädust, ja loodud vägede ja nende sääduste tundmist on, nõnda ka, kuidas ta ise loomuse külgi on seotut, siis saab see tema mõttid ja arvamisi tõeste õige tee pääle juhutama. Kolmas abi ebausku vastu on see kui inimene ennast oma meele olekust, kui: rõõmust, kurbdusest, kartusest, argdusest, närwide nõrkusest re. ei lase ära võita, vaid kõige oma meele ja mõtete üle täieste walitseb. See tuleb ühelt poolt ühe puhta ja tõsise nõuu ja ettemõtte läbi, et inimene mitte oma mõtte kujud ja mõistuse nõdruse teender ei taha olla, ja et tema kohus on tõeks tunnistada, et maailma täius omas loomuses ja joofsus mitte nõnda ei lähä, kuidas inimene seda soovib ehk ei soovi, ehk kuidas tema seda oma õnneks ehk õnnetuseks arwab, ja et tema ses kohuse täitmises ka kõige vähämais asjus ise enese vastu truu peab olema. Teiselt poolt peab inimene niipaljo kui temal võimalik, enesel ühte rõõmust ja julget meelt hoidma, et ta, kui ta kõik oma kohused ära on täitnud, kõiki muid

asju, mis tema wäes ega jõuus ei ole, Sumala hoolets jätab. Kus need kolm wäge: püha Sumala sõna õpetus ja usk, loodud asjade ja nende wägede täädus ja tundmine, ja wimalik rõõmus ja julge meel ühes kous walitsewad, sääl wõib julgeste loota, et ebausust enam maad ei saa leidma. Seda suurem on aga meie lootus, kui igauks selle kallal tööd teeb, et meie noor sugu õiges ja tõsises uskuses saaks kaswatatud, ja waimu hariduses nõnda juhutatut, et nemad tõe ja wale, õige ja petliku kui ka kindla ja kahtlase asja wahel wahet mõistaksivad teha.

Oleme nüüd lühidelt tundma õppinud, mis ebausust on, kuidas ta tõuseb, ja kuidas seda tühja usku wõimalik on, ära wõita; waatkem siis järgmises riidades, kuidas ta enmast mõnes tükkis wälja näitab. Muidugi ei ole mul wõimalik, kõiki neid tempusi üles arutada, sest neist saaks mitu suurt ja paaksu raamatut täis. Olgu aga mõned tähtsamad tübid, et meie järestulejad näha wõiksivad, kui inetumad wõi ilusad nende wane-mate wanad kombes ja tühjad tembud on olnud. —

Mõnesugusist Gesticlaste wanust kombatsest, uskudest ja juttudest.

1. Nõijad ja soolapuhujad.

Ranna-Wiru maal ja Alutagusel on need wana usu wiisid kõige pikemalt paika pidama jäänud, et neid weel 30—40 aasta eest õige rohkeste oma imeliku tempudega säält leida on olnud, kellest ka mitmed weel kuini meie päiwini ulatawad. — Muidugi ei ole ükski maa nurgast nõidadest ehk ebausust puhast, ja minu nõu ei ole mitte olnud, Alutaguse maa rahwast üksi nõija

usulisteks paña, waid olen aga sellepärast nimetanud, et mõni maa nurk sikkem on, niisugusi wanu wiisifi kinni pidama, kuna teises maa nurkas niisugused awalikud tembud ammugi ära on kadunud, olgu rohkeima rahwa õpetuse wõi mõne muu asja läbi; siiski elab se juur wagusi weel kõige rahwa ja seisuste seas, kui ka mitte nõnda awalikult. Wast tuleb see mul nõnda ette, kui niisugust rahwa usku wägise põhjani tahetakse wälja kiskuda, ilma et temale tulise hoolega paremat õpetakse ja sisse istutada püütakse et siis rahwas üsna ilma usuta jääwad.

Kuidas inimeselik waim imelikul wiisil midagi uskuda püüab, sellest oleme eespool, rääkinud; waatame nüüd, kuidas wanad nõijad omal ajal oma tempusi on teinud.

Dösel 23/24. Juunil, see on wasta Jaani pääwa, on nõijad kõige enam platsis olnud, mis näitab, et see wõ Sakslaste Walburgi wõga ühe sarnane on. Juba pärast lõunat (23) näitse wanu naisi, enamiste kõik wäga näotumad, salaja sõnu posisedes kõik sugu rohtusi ja lehta koku kogumat. Niisuguse tallituse jures jääb igauks häämeelega üksipäini ja hoiab ennast teiste kunstnikudega kokku puutumast. Pärast pääwa lojaminekut tuleb see pää töö — nõidumine — ette, mis suremalt jaolt teiste kahjuks tehakse. Suwise wõ lühidus sunnib ruttamisele, sest et kõik tembud pääwa töusuni lõpetatud peawad olema; teiselt poolt nõuab ka see töö suurt ette waatust, sest et mitmed endid häämeelega luurimise päälesäädwad, ja häda siis selle kunstnikule, kui teda parajaste oma nõiduse töö päält kätte saadakse. Harilikumad nõiduse tembud on need, et naabre kaewu rakked wõi salwed ehk õue wäraw nõija wõiga ära määratakse, ehk et nõijutut liha teise tõpra lauta wiakse, mis mõlemad suurt elajate surma ja kadu peawat tooma. Wanad nõijutut riide tükid peawad inimestele haigusi, sünitama. Minus abi, niisugsi õnetusi ära pörda, on se, et niisugusi nõijutut riide wõi

libatükka ruttu üles otsitakse, kaewu rakke ehk wärawa märitut kohad ära rajutakse ja tuleesse wisatakse. Põletamise ajal peab nõiduja põrgu walu tundma. Juhtub eestulewa aasta sees elajate kärwamist, ehk tuleb, mõni kuri haigus inimeste kallale, siis wõib julge olla, et mõni salaline nõiduse tükk kusagil rikkumata on jäänud. — Põllud sawad selle läbi rikkutat, et ruffi sees mitmed kõrred kokku seotakse ja nõia sõnad nende pääle loetakse. Kui niisugusi nõiasõlma mitte ruttu üles ei leita ega ära ei põletata, siis on wilja äpardus ilma jäämata tulemas. Sellepärast näikse Jaani päawal pärast lõunat iga hoolakat peremest oma wilja põllukese ümber käitwat ja hoolega nõiasõlma taga otsiwat. Leiab mõni, kes isikale nõidumisega tuttaw on, niisugusi sõlma, siis wõiwad sellest tegijale väga pahad loud tulla; kõige vähäm häda on siis, et ta mitu päewa ummuksis peab olema. See saab selle wiisiga sünnitatut, kui tegija on üles leitut, et midagi tema kütusest püütakse kätte saada; seda matetakse siis maa sisse ja taotakse tugew kiil pääle. Waene nõid ei wõi siis oma ummuksest mitte muidu pääseda, kui seda kolebat kiilu mitte maa seest wälja ei kista.

Teised soolapuhujad prungiwad oma musta kunsti jälle teiste inimeste kasuks ja lasewad muidu oma waewa rohkeste tasuda. Nasta 50-ne eest olnud weel Wirumaal kaks niisugust kunstniku, kelle juure palju rahwast jooksiwad, sest need auusad mehed tegiwad päris imet, nemad wõisiwad wargust wälja tuua, saksa wiha ära wõtta, witsa walu taotada, tuld sõnadesga kustutada, waimusi kinnipanna, nõijutat wigasi ära parandada ja mitu muud asja. Olgu lubatut, siin weel ühte asja nimetada, mis üks tõsine mees isik oma silmaga on näinud ja *) mis Gestimoa hariduselugudes ka mitte tähelepanemata ei prugi mööda

*) Inlandis 1837 ülesse kirjutatud.

minna. Nastal 1817 laskis üks proua von . . . f ühte ülemal nimetatut nõija meistert kuue peniforma takka enese juure tulla, et ta kodust rabu pidi ära parandama ja nimelt abikaasa truudust awitama kinnitada. See armuline proua ostis selle mustakunstniku käest mitmed kallid salajused ära ja saatis teda wäga rohke kingitustega minema. —

Üks niisugune nõijameister olewat sellel ajal ka taga Walga linna elanud, kelle juures palju inimesi on käinud õnne otsimas. Oli see Gestlane wõi Lätäläne olnud, ei tea mina. See kuulus mees olewat ka kõiksugust õnne wõinud anda, kül Saksa wiha ära kaotada ja armu pääle panna, raha ja wilja kaswatada ja wõimust teiste üle anda, wargust ülesse leida, haigusi parandada ja joodikutele niisugust rahast anda, kellega nad eluaja wõinud juua, aga ikka olnud raha jälle taskus tagasi. Kes elaja õnne tahtnud, see ei ole pruksinud neile midagi paremat süüa anda kui teisedki oma loomadele, aga keda looma ta kord oma käega silitanud, see mõjunud alati rohkem, kui teise külimet kaeru, ja nõnda olnud temal alati paksud ja rammused hobused ja lehmad. Niisugusi nõijameistrid nimetati ja nimetatakse harilikult „targaks“.

Selle taga Walga targa wõi wana saadana preestri juures ei ole tema jüngrid wõi õpipoisid õnnestunusti mitte wähama hinna eest kätte saanud, kui aga ainult selle eest, et nad hinge kuradile ära töötanud. Neid ei olla ka mitte kobe wastu wõetud, waid enne läbi katsutud, kas nad ka selle juure truuiks ja kindlaks jääwad. Neid olla õõsiks sinna magama pandud, siis kuulnud nad oma kõrwaga, kuidas „tark“ wana wanakuradiga nagu mees mehega kõnelenud ja õnnestujate soowisi temale ette pannud. Wana kurat ütelnud aga ka ära, et sellest ehk sellest mehest mitte asja ei saa, see olewat liig arg, mis õnnestujale karwad selga püsti ajanud. Teisel hommikul, kui inimesed

magamast ülesse tõusnud, tulnud „tarl“ toa ukse pääle ja wisanud ühe raua lati õnneotsijate wahetele pörmandule maha. Raua lat hakanud äkitselt, nagu kuit kadaka põesas suure kärina ja prafsumisega põlema ja fädemid ümber pilluma, kus juures „tarl“ õnneotsijatele ütelnud: „Nõnda peawad ka teie hinged ükskord pörgus põlema, kui teie siin maa pääl õnne tahate saada!“ Mitmed olla selle juures ära kohkunud, õnne saagi sinna paika jätnud ja oma teed kodu tagasi läinud. Julgemad mehed aga, kes õnne tõeste kätte tahtnud saada, ütelnud: „Tulgu pärast surma mis tuleb, kui ma aga siin maa pääl hästi saan elada!“ Siis olnud sääl terawa raudpulgega äkled seliti maha pandut, neist pidanud nüüd õpipoisid mitu korda üle kargama ja weel mitu muud tempu tegema. Sellepääle pidanud nad oma õnne nimetama, mis nad endile isäranis soowinud ja siis oma hinge kuradile ära töötama. Teisel ööl olewat neil weel nimetse sõrmest werd lastut ja ära keelatud, et nad mitte enam kirikus ega laual ei pea käima, ega „Issa-meiet“ muidu, kui tagasipidi lugema, siis saawad neil kõik need asjad hästi korda minema, mis pääle nad õnne otsinud.

Nüüd olnud muidu hää kõik, aga wanemal päiwil hakanud mitmel ommeti süda waewama, et ta enese nõnda ära müünud ja püüdnud sellest lahti saada. Oli teegi enesele asemiku saanud, kes tema õnne sõnad enesele wõtnud ja enese jälle kuradile töötanud, siis sanud ta õigel wiisil ära surra, aga kes mitte asemikku ei ole saanud, see olla harilikult hirmsat surma furnud. Mõned joodikud, kes kaua aega ühe rahaga joonud, ei ole ka kuidagi wiisi sellest raha tükkist enam lahti saanud; ommetigi siis jäänud ta neist maha, kui nad selle kadaka põesasse pihlakase kapi alla pannud. Oliwad mõned uiisugused inimesed kirikus ja laual, ehk Sumala sõnal käima hakanud siis olla neile kõiksugused hädad ja õnnetused pääle tulnud.

Ka ristteede pääl olewat wõinud wana satanaga kokku saada ja sääl mõnda õnne kaupa teha. Sinna olewat pidanud kolmel Meljapäewa õhtul minema ja igakord kolm korda hüüdma: „ Teedearude Jüri ae! tule siia! “ Kolmandama õhtu kolmandama korra hüüdmise pääle tulnud wana saadan suure mühisemise ja kobisemisega, nagu suur heina saad, hüüdja juure ja küsinud: „ Mis sa tahad? “ Nõnda pandut siis sääl tondid pisuhännad ja kratid elama ja warandust kokku wedama.

Ükskord olnud — nõnda räägib rahwa jut — ühel noorel talunikul põld ära äpardanud, hein hukka läinud ja elajad ära kärwanud, et ei ole enam jõudnud mõisa orjuskäsi ära teha. Ta istunud ühel Pühapäewal kurwa meelega oma toa ukse ees, kui rahwas parajaste kiriku läinud; sääl tulnud wana halli pääga hulgu Mihkel tema juure, kellest rahwas kartnud, et ta üks nõid olla, kes lehmade piima ära wõtawat, tormi ja rahet põldude pääle, ja haigusi inimeste pääle saatwat, sellepärast ei olla teda iial ilma annita jäetut, kui ta kuhugi talusse tulnud.

„ Tere hommikust, Hans! “ hüüdnud ta ligi jõudes.

„ Tere Jumalnimel! “ olnud wastuseks.

„ Mis sul wiga on? “ küsind Mihkel — „ sina näis üsna kurb olema! “

„ See on tõsi, et ma kurb olen; see on hää, et ma sinuga kokku sain. Inimesed räägiwad, et sa wõiwat palju paha teha, aga sa oled üks tark mees; ehk sa wõid mind aidata? “

„ Inimesed räägiwad paha sellepärast, et nemad isti pahad on, — aga mis sinul siis wiga on? “

Hans jutustab nüüd Mikhelele oma häda, mis meiegi juba täame, mis päle Mihkel ütleb:

„ Sellest hädast tahaksid sina ära pääseda ja korraga rikkaks meheks saada? “

„ Muidugi, Mihkel! “

Wana Mihkel naernud ja ütelnud: „ Kui mina

nõnda noor ja tugew oleksin, kui sina, kui ma julge võiksin olla ja mitte pimedat ööd ei kardaksin, kui ma mõistaksin ka wait olla ja suud pidada, siis täaksin ma küll, mis ma teeksin!"

"Ütle aga, mis sa tääd, ma tahan kõik teha, kui ma aga rikkaks saaksin, sest nõnda on elu mulle paljaks koormaks."

Mihkel waatnud ettevaatlikult igalepoole ümber ja ütelnud siis salaja: "Kas sa tääd, mis üks Kratt on?"

Hans vastanud ehmatades: "Seda ma küll ei tää aga ma olen mõnikord hirmsaid asju sellest kuulnud."

"Siis ma seletan sulle: Kratt on üks asi, keda igauks istenesele võib teha, aga see peab nõnda salaja sündima, et kellegi teise inimese silm seda ei näe. Tema teha on üks luua wars, pää üks katti läinud pott, nina klaasi tüü ja käteks peavad niisugused hasple arud olema, kelle pääle üks saea aastane naine lõnga on wiipfinud; kõiki neid asju võib küll saada. See tont pane kolm Meljapäewa õhtut ühe risttee pääle, kus sina ainuüksi juures pead olema ja neid sõnu ütleva mis ma sulle õpetan, — siis tõuseb ta kolmandamal Meljapäewa õhtul hinge."

"Sumal hoidku!" hüüdis Hans.

"Kas sa kardad? siis olen ma juba küllalt ütelnud.

"Ei kardata mina kedagi, räägi aga edasi!"

"See tont on siis selle sulane, kes teda säääl hinge on hüüdnud; ta elab tema maja laktas ja teeb kõik, mis teda kästakse, aga ükski muu ei näe teda, kui pere mees üksi. Ta toob peremehele raha, wilja ja heinu jäält kust tahetakse ja nii sagedaste kui kästakse, aga ial mitte enam korruga, kui üks inimene kanda jõuab.

"Aga kui sa seda tääd, Mihkel, mikspärast ei ole sa enesele mitte kratti teinud, kui ta nõnda hääl on, waid oled eluaja kehwas jäänud?"

"Sada korda olen ma seda soowinud ja tahtnud, ja sada korda pääle hakanud, aga mul ei olnud mitte

seba julgust! — Minul oli üks sõber, kellel kratt oli, see rääkis mulle palju sellest, aga mul ei olnud mitte julgust! Minu sõber suri ära ja tema lahtine sulane jäi veel kaua aega külasse, kus ta inimesi narris ja wae-
was. Ühel naisel oli ta kõik lõngad puruks kiskunud, aga kui see lõnga hunnik ära koristati, siis leiti säält asemelt hulk kulda. Sellest saadik kadus kratt ära. Sellel ajal oleksin ma hää meelega kratti pidanud; nüüd olen ma juba wana ja hal, ja ei mõtle enam selle pääle.

„Minul on julgust küll, aga kas see mitte hää ei oleks, kui ma selle üle õpetajaga enne kõneleks?“

„Kumal! Mitte kellegi inimesega, weel vähäm õpetajaga ei tohi sa sellest kõnelda, sest kratti elule kutsu-
misega annad sa enese kurja waimu kätte!“

Hans lõi ehmatades tagasi!

„Ära ehmata ühtigi! Selle eest on sul pigi iga ja kõik, mis so süda hirmustab; kui surma tunnifest ligi tunned jõudwat, siis võib weel ikka wana kuradi küüfist pääseda, kui sa enese krattist mõistad lahti teha.“

„Kuidas seda?“

„Kui sa temale ühe töö kätte annad, mis tema mitte ei või ära teha, siis oled sa temast lahti! Aga sa pead seda targaste pääle hakkama, muidu lööb ta so üle. See peremees, kellest mina rääkisin, tahtis omast krattist lahti saada ja käskis teda ühte waati sõe-
laga wett täis kanda, — aga waata, tont kandis ja kandis, ja ei jätnud enne järele, kui waat sõela tilka-
dest täis sai!“

„Ja tasuri ka, ilma et oleks krattist lahti saanud?“

„Miks ta ei olnud mitte targem? Weel ühte asja ütlen ma sulle: Hääd sööki peab kratt saama, kui ta hääs tujus peab olema! Üks talunik pani üks kord tangupudru waagna laia otša pääle, kuidas ta seda ikka oli teinud. Seda oli aga üks pois märkanud, söönud pudru seest ära ja täitnud waagna mulda täis. Sellel sammal võl sai peremes hirmsaste krati käest

taguda ja nõnda iga öösi, kurni ta ist jälle ühe waagna täie pudru salaja sinna wiis; siis jäi ta rahule. Müüd sa tääd kõik!"

Hans jäänud wait. Natufese aja pärast ütelnud tema: „Sääl juures on aga palju kurja, Mihkel!"

„Sina oled minu käest nõuu küsinud ja seda olen ma sulle annud; nüüd walitse isi. Kehwus ja häda on sul kaela pääl, üksnes selle wiisiga wõid sa sellest pääseda ja rikkaks meheks saada ja weitse kawalusega wõid sa ka oma hinge kuradi paelust lahti teha."

Hans mõtelnud natufene aega järele ja ütelnud:

„Õpeta mulle need sõnad, keda mul Neljapäewa õhtutel tarwis on!"

„Mis sa annad mulle selle eest?"

„Kui mul kratt walmis on, siis peab sul hää elu olema nagu mõnel härral."

„Tule siis minu järele!" — ja nõnda läinud mõlemad Mihkle sauna juure.

Sellest Pühapäewast saadik ei ole Hansu sugugi külas nähtut. Põllu tööst ei ole ta hoolinud ja seegi wäha, mis sääl pääl kaswanud, läinud hukka, kuna tema maja hoopis tühi ja kole olnud. Kui Hansu sulasel mitte mõisa teopäiwi teha ei olnud, siis hulkus ta kõrtsa mööda ümber ja tüdruk magas kodu, sest et peremeest ennast mitte töö juures ei olnud.

Hans istus sellel ajal oma suitsunud kambri sees, kelle ukse ta seestpidi finni olli pannud ja ka akna finni matnud. Siin pimedas nurgas peeru walgel tegi ta hoolega ööd ja päewad oma krati kallal tööd. Ta oli ka niisuguse hasple saanud, kellega üks saea aastane naine lõnga oli wiipsinud ja nõnda oli temal kõige tarwilikum tüf käes. Hoolega säädis ta kõik tüfid kofku, pani wana poti luua warre otja, tegi klasi tüfist nina, ja maalis punase wärwiga tale filmad ja suu päha. Selle teha kattis ta weel õpetuse järele kirju nartsude ja narudega, ja mõtles isi sääl juures jälestusega selle

pääle, et nüüd see woli tema lääes on, seda kolebat ja hirmsat kaju elusse ajada, kes siis eluks ajaks tema kõrwa ammetisse jäek. Aga mõte kulla ja ker-
geste saadut rikkuse pääle sai ommeti wõimuse. Kratt oli walmis ja ligemal Neljapäewa õhtul läks Hans sellega metsa risttee kesktele, istus isi ühe kivi pääle ja hakkas hirmsa jälestusega selle pääle wahtima. Kui tuul wäha äkitselt puhus, siis käis see Hansul nagu ihust ja hingest läbi. Kui mõni öökul eemal karjus, siis arwas juba tondi häält kuulwat, mis tema were soontes tarretama pani. Kui hommikul juba koitma hakkas, wõttis Hans oma krati ja läks ettewatlikult koju.

Teisel Neljapäewal läks lugu nõndasammuti.

Wimaks oli kolmas Neljapäewa õö tulnud, kus wiimne otsus pidi läte saama. Tuul ulus ja kuu oli paksu pilwede alla finni kaetut, kui Hans pilkases pimeduses oma kratiga jälle ristteele läks, kes nüüd alles hingeta, aga tagasi tulles elawaks pidi saama. Sinna jõudes panni ta selle oma endise koha pääle, aga ommeti tuli temal sääl juures mõte: Kui ma praegu selle krati siin tuhandes tüüks puruks lööks: siis kodu lähets ja tubliste tööle hakkaks, et mul tarwis ei ole kurja pääle mõelda?"

"Aga ma olen wäga waene, wastas ta warsi isiene-
sele ja see siin peab minu rikkaks tegema: sündku mis sün-
nib, pahemaks ei wõi minu lugu ommetigi minna!"

Kartusega enese ümber waadates, luges ta neid sõnu salaja ja wärisedes krati pääle ära, mis wana Mihkel temale oli õpetanud.

Äkitselt tuli kuu pilwe alt wälja ja paistis selle koha pääle, kus Hans oma tondiga seisis, kus juures Hansul kõik weri soontes seisma jäi, sest tont hakkas elama. Tont keerutas oma filmi, pööras ennast pikka-
misi kõige nelja tuule poole ja kui ta oma hirmsa näo

jälle Hansu poole pööris, küsis ta toleda käriseja häälega: „Mis sa tahad?“

Hans, kes hirmust hoopis ära oli küpsenud, ei jõudnud seda enam wälja kannatada, waid pani surma hirmuga plagama, ilma sellest waatamata, kuhu jalad teda kandsiwad. Tema selja taga jooksis kratt suure krabina ja ähkimisega ja hüüdis ühtepuhku: „Mitspära-
rast oled sa minu elusse tutsunud, kui sa mind nüüd maha jätta tahad?“

Hans jooksis ilma tagasi waatamata ühte lugu edasi.

Sääl hakkas kratt oma puise käega tema ölast finni ja hüüdis: „Sa oled oma wande oma põgenemisega ära rikkunud! Kurja waimu omaks oled sa saanud, ilma et sul midagi kasu ehk rikkust sinu teost peaks tulema! Sa oled minu lahti lastnud, ma ei ole mitte enam sinu sulane, waid sinu kiusaja tahan ma olla ja sind waewata kuni sinu surma tunnini.“

Hans tormas kui meeletu oma maja sisse, kuhu ta wiimaks oli jõudnud, aga kratt läks ta tema järele, teda Hans aga üksi nägi.

Sellesammast tunnist saadil läks kõit hukka ja nurja, mis Hans iial tegi ehk ette wöttis; kuhu asja külge ta oma käega puutus, see läks katti, tema põllud äperdasiwad, elajad kärwasiwad ja lauda laed kufusiwad sisse; üksi sulane ega tüdruk ei tahtnud enam sinna majasse jääda ja wiimaks hoidsiwad kõit inimesed temast eemale, nagu kurjast waimust, kes igale poole õnnetust tõi, kuhu ta aga oma jala pistis.

Sügise jõudis kätte ja Hans oli ära kuivanud, nagu surma wari; sääl juhtus tema korra wana Mihk-
lega kolku, kes pilkaja näoga tema otja wähtis.

„Tere Hans!“ hüüdis tema.

„Ah, sina oled siin! wastas Hans wihaga; hää kül, et sinu siin leian, sina saatana koer! Kus on nüüd sinu lubadused, kus rikkus ja õnn? Kurja waimu pärast

olen mina ja põrgu on mul juba maa pääl, see on kõik sinu süüd!"

"Tasa, tasa! Sinu hukatusest olen ma juba kuulnud ja võin kergeste arvata, kuidas see on tulnud. Kes kästis sind kurja asjadega mängima hakata, kui sul südant ei olnud? Ma olen sind küll keelanud. Sa oled wiimsel silmapilgul ära põgenenud ja krati selle läbi oma teenistusest lahti teinud; kui sa seda mitte ei oleks teinud, siis oleksid sina rikkaks ja õnnelikuks saanud kuidagi mina sulle olen ütelnud."

"Aga sina ei ole mitte isegi niisugust hirmust tondi nägu näinud, kui see elawaks sai — vastas Hans pool salaja — see oli inimese filmile liig! oh mina rumal, et mina ennast sinust nõnda eksitada lasksin!"

"Mina ei ole sind mitte eksituse sisse saatnud, vaid sulle aga paljalt ütelnud, mis ma täadsin."

"Siis aita mind nüüd!"

"Mita isegi ennast, mina ei või midagi teha. Sa kas ei ole minul mitte rohkem asja sinu üle kaebata, kui sinul minu üle? Mina ei ole sulle mitte waletanud, aga kus on minu palk ja hää elu minu wana päiwe sees, mis sa mulle oled lubanud? Sina oled mind petnud."

"Olen! Ütle mulle parem, kuidas mina ennast ära pean päästma, anna mulle nõuu, mis ma pean tegema: ma tahan kõik sinu õpetuse järele teha!"

"Mina ei tää enam kedagi nõuu. Mina jään wae- sels ja see on sinu töö."

Nende sõnadega läks wana Mihkel oma teed.

"Olgu sa ära neetut!" karjus Hans temale järele, kelle wiimne lootuse sädemekene ära oli kustunud.

"Kas ma ennast siis kuidagi päästa ei või?" — mõttes Hans edasi, — "see kratt, kes mul kui kurat kaela pääl on ei ole jo muust kui puust ja poti tükkidest, kelle ma isegi walmis olen teinud; — ma pean teda ka ära kaotada võima, kui ma seda õieti pääle hakkam!"

Ta jooksis koju, kus pääle teda ühtegi muud inimest ei elanud. Sääli seisis kratt ühe nurga sees, hirmu-tes tale wasta ja küsis: „Kus on mo söök?“

„Mis pean ma sulle andma, et ma sinust lahti saan?“

„Kus on minu söök? Ruttu söök seie, ma olen nälgas.“

„Dota, warsti pead sa saama!“

Sellepääle tõmbas Hans kui meeletu, peeru tungla kätte, mis abju rindas põles, jooksis sellega toast wälja ja pani kõik uksest wäljast poolt kinni.

Wäjas oli külm ja pime sügisene öö; torm müras ligidal minna metsas, kust aruldased oigajad hääled kuulda olivad.

„Nüüd põle ja küpse, sa põrgu waim!“ karjus Hans ja pistis tule katusesse, mis pääle warsti kõik see maja laana tules oli,

Hans naeris, kui hul ja hüüdis ühtepuhku:

„Nüüd põle, nüüd küpse!“

Küla rahwas ärkasiwad tule walguse pääle ülesse ja tõttasiwad hulgal tulekahju juure. Rahwas tahtsiwad midagi kustutama hakata, aga Hans kiskus neid tagasi ja ütles: „Este jääda! Mis minul see maja korda lähab, kui tem aga sees on! Ta on mind kaua kül- lalt waewanud nüüd tahan mina teda ka waewata ja siis võib kõik ille hääks saada!“

Küla rahwas wahtisiwad immelspannes Hansu otša. — Warsti kiskus maja praginal kofku kus juures Hans waljuste krjus: „Aga nüüd on ta põlenud.“

Sellelhamma filmapilgul tõusis kratt, Hansule üksi nähtaw, leekin ja suitsewa tulehunniku seest ilma weata ja ahwardade ülesse. Hirmsa karjumisega kiskus Hans seda nähes maha.

„Mis sa näed?“ küsis wana Mikkel, kes praegu tema juure oli tulnu ja naerates tema kõrwas seisis.

Hans ei wastanud aga enam midagi, sest ta oli enese furnuks ehmatanud. —

Oli nüüd eeseisaw lugu olemas, ehk mitte olemas olnud, aga niisugune tondi nägemine on loomulikult wõimalik. — Noh taga parem — ütleb lugeja — siis usud ja jo isti ka tontist; — Ei sõber, seda küll mitte! Waata, kui ühe inimese närwid mõne suure kartuse, firmu, ehmatuse, ehk joomise läbi ülearu ära on uõrgostatut, siis hakkab tema wiimaks nägema, mis tema mäleb ehk kardab, mis aga iialgi muud ei ole, kui paljasmõtte kaju, keda loomuses olemas ei ole. Need ei ole enam terwed inimesed, waid pool waimu haiged, kes lahtiste filmega und näewad. Kõik, kes palawiku ehk nõbra meele jampsituses on, ei näe mitte sugugi mid asju, mis terwed inimesed näewad, waid koguni hirmsaid ehk imelikkuisi kujusid, mis tema rifutut närwide kibi sünnitatut mõtted temale ette toowad, kas olgu teea filmad finni, ehk lahti. Ma olen ühe mehe näinud, kes joomisega enese nõnda ära oli rikkunud, et ta ütradit igal pool nägi, kuhu ta iial läks, — ja nõnda ei wõinud ta hirmuga kusagil olla, ehk muidu temo jut ja olet kõik targa aruga näis olema. Nõnda wõis ka eesseiswa jutu sees Hansu lugu olla, kes sure ja hirmsa hirmuga enese terwise ära rikkus ja siis seda kratti nägema hakkas, mis ta issi mõtles, aga kda tõeste kusagil olemas ei olnud.

2. Üks nõija protsessi protokoll aastast 1640.

Wõetut Wiru Nigula kiriku kirjadesest.

Meie täame, et nõidus midagi ei ole, ja et nõijad oma tempude ja wäega kedagi loomuse käiku teisipidi ega tagastipidi käima panna ei wõi, — aga ommeti peame immeks panema, mis sugused ajad maailmas on olnud,

kus inimesed istendid on uskunud nõijad olevad, ja et ka enam haritut inimesed niisammuti selle usu karmitsas on olnud.

See on küll üks hul haigus olnud, mis läbi nende meeled ja mõtted nõnda on üles ärritatut, et nemad neid imelikust asju on näinud, mis nemad on mõtelnud, keda aga tõeste sugugi olemas ei ole. Kõik need, kes niisugust asju arvavad nägewat, ei ole muud, nii kuida juba enne ööldut, kui waimu haiged, mis läbi naad iseennast petawad. Säreltulewas lous näeme ühte niisugust waimu haiguse ja rumaluse pilti. --

Wiru maa ülem kohtunik annab kahe nõija, Anne ja Kärdu protsessi üle Talina kuberneerile aastal 1640, sel 2. Mail, järel seiswat täädust:

„Armulikku kubernööri härra käsu pääle olen mina Hendrik Striel Trügi ja Salla mõisast, kui Wiru ja Särwa maa ülem kohtunik (Mannrichter), oma mõlema juure seätut kõrwalistnikude ja teiste sinna juure palutut härradega Pada mõisa läinud, kus meie täit kohut pidasime, siis tuli meile ette auustatut, kindel ja tõsine härra Hermann Billingshaussen, ja palus mind, kui kohtumõistjat, et mina oma ameti järele ühte naist, nimega Anne, keda nõija arwatakse olevat, kohtulikult üle kuulaksin ja järel küsiks, mis see teema ära surnud tütrekesest täab, kas ta teda mitte isi ei ole ära nõidunud ja surmanud. Selle wastu ei wõinud ma mitte panna. Sellepärast olen nimetatut naise kohtu ette lasknud kutsuda ja teda küll hääga ja piinamisega (Tortur) ähwardusega õige tõsiselt maenitsenud ja küsinud, mis ta sellest on täädnud, mis pääle mina temale 19 Aprillist s. a. uueswõetut protokolli — keda järel seiswad härrad Kristohwer Ramsdorff, Otto Brangell, Jürgen Utsküll (Bress), Elias Grentzien ja Saakob Nielsohn alla kirjutanud — punkt punkti järele

uueste olen ette pannud ja järele küsinud, kas ta nüüd ka seda kõik tõeks tunnistab, mis ta siis on tunnistanud, — mis pääle ta vastas: jah.

Järgmised punktid saidad siis küsitut ja üle kuulutat?

1. Kas ta olla sündinud ja kuidas ta oma isamaalt välja on tulnud?

Kaebatu: Tema olla Wiiborgis sündinud, ja olla teiste inimestega 12. või 13. aasta eest Soome maalt seie maale tulnud.

2. Kas ta ka iialgi Jumala laual on käinud?

K. Soome maal olewat tema Jumala laual käinud, aga nüüd 12. aastat mitte enam; sest kui ta seda olla tahtnud teha, siis olla saatana teda ära keelnud.

3. Mis näol siis saatana temale ilmunud, kui ta teda keelanud?

K. Ühe musta, pika mehe näol.

4. Kas tema seda täädwat, kes Otto Wrangelli mõisa põlema süütanud?

K. Saatan olewat Kõngle Maaritsa naise oma poja Reinuga, ja ka teda, kaebatut, esimesest unest üles äratanud ja tuulega sinna wiinud; noorel Reinul olnud tule tungal käes ja olewat sellega ülevalt katuse põlema süütanud.

5. Kas Kõngle Maaritse naine ka nõija hundiks on käinud?

K. Kui ta võis saatanaga tuulde minna, siis võis ta seda teist ka teinud olla; ommeti ei täädwat ta seda viete mitte.

6. Kas tema härra Billingshausen õnnist tütrekest ära nõidunud olla?

K. Tema olla ennast ühe koera näol nägemataks teinud ja nõnda tuppä, preili woodi juure läinud, kus ta teda külje päält kolm korda silitanud, sellepärast olla ta pidand surema; teisel päewal olla ta jälle mõisa

läinud ja õnša preili palme pääle teda awitada taht-
nub, sääl olla ta preilile wärsket wett sütega kolm
korda juua annud, aga see ei ole mitte enam aitanud.

7. Mikspärast ta ennast, kui teda wangi wiisi
mõisa toodut, ette kotta maha on wisanud?

R. Kurat olewat teda nõnda käskinud, ja kui tal
nuga oleks olnud, siis oleks ta ennast läbi pistnud;
kurat olewat kolm korda tema juure wangikotta tulnud
ja temale ütelnud, et ta enesele üht nuga peawat kü-
sima ja ennast läbi pistma; sellepärast olla tema ka
nuga nõudnud, aga keegi ei olla annud.

8. Kes on temale seda nõija kunsti esite õpetanud?

R. Kärt, üks talu naine Warudi külast, olla tema-
le kolm korda juua annud ja teda sundinud seda tege-
ma, aga iga kord, enne kui ta joonud, olla Kärt kolm-
korda õlle pääle puhunud ja nõnda olewat tema seda
kunsti õppinud; pärast seda aega olewat kurat ühe musta
mehe näol Warudi wälja pääl tema juure tulnud ja
temale ühest hõbe peekrest juua annud, ja temale weel
ühe ilusa kuue lubanud anda, kui ta teda tahaks teenida.

9. Kas ta Kärdufega ühes ka muid nõiduse asju
on talitanud?

R. Tema olla Kärdufega mitu korda ühes tuulis-
pääks olnud, ja ka ühes nõija hundiks jooksnud, aga
kahju ei olewat nad mitte teinud, waid muidu koerte
järel jooksnud; ja kui nad seda olewat teinud, siis
olewad naad oma hundi nahad jälle Warudi wälja
pääle ühe suure kivi alla matnud.

10. Kes on selle rätsepa Mardi, kes härra Wulffs-
dorffi juures teenis, ära nõidunud, et ta wäga rutulise
surma saanud?

R. Tema ei olla seda mitte teinud, waid karja
Matt, kes enne Warudis karjane olnud, nüüd aga Arles
aset olewat; Matt olla härra Tiefenhauseni põllult
ühe juurika kaewanud ja rätsepale nõuu annud, seda

soolaga süüa; niipea, kui ta seda olewat söönud, olewat ta äkitselt ära suranud.

11. Sai tema käest vieti tõsiselt küsitut, kas ta mitte muid nõija mehi ja naisi veel ei tunne ja tää?

R. Tema ei tääda muud kedagi enam, kui nimetatut Kärtu.

12 Sai temalt küsitut, kas ta selle oma tunnistuse pääle elada ja surra tahab?

R. Jah. — Sellepääle sai ta lindlaste kinni seotut ja jälle wangi kotta wiidut.

Nimetatut naise, Kärdu, ülekuulamine, kes Warudi mõisa wangis on, ja seda härra Jürgen Stahl Pada mõisa kohtu ette oli toonud.

1. Sai Kärdu küsitut, kas ta, nii kui Anne tunnistab, nõiduda võivat?

Rae batu: Ei, tema olewat sellest puhast, aga seda täädwat ta kül, et mitte Anne ist, waid Anne tütar, kes härra Billingshauseni juures ammeks olnud, Billingshauseni tütrekese ema nõuu läbi olewat nõidunud; ema salgab seda kül, aga ükski muu ei ole seda preilit ära nõidunud, kui aga Anne tütar.

2. Kuidas tema seda tääb, ja kas ta seda amme wastu tunnistustega tõeks võib teha?

R. Tema tääda seda kül, — ei võinud aga midagi tunnistuste läbi tõeks teha.

3. Et nüüd Kärdu ei hää ega walju sõnadega midagi enam wälja ei tulnud, sai Nigula õpetaja, härra Elias Grentzien, wangi kotta Anne juure saadetut küsima, kas ta selle pääle ikka lindlast tahab jääda, et ta õnna preili ära nõidunud ja surmanud.

Selle pääle olewat Anne kolmkorda wastanud: jah. Mina olen seda teinud, tahan selle pääle ka elada ja surra. Nõndasamma olewat ta õpetajale veel

ütelnud, et Kärt temale seda nõiduse kunsti olewat õpetanud; selle pääle tahta tema surra.

Viimaks sai Anne jälle wangi kojast wälja toodut, kus ta kohtu ees Kärdule suu sisse ütles, et tema ka üks nõid olewat, ja et tema (Anne) Kärdu läest nõiduse kunsti olewat õppinud. Et Kärt sellepääle kõif ära salgas ja midagi tunnistada ei tahtnud, saiwad mõlemad jälle oma wangi kotta tagasi wiidut; Anne Pada, ja Kärt Warudi mõisa.

Et see kõif, kuidas eespool seisab, kohtulikult läbi kuulatut ja üle kirjutatut, tunnistame meie allnimetatut, oma kae kirjaga ja petsatiga. Nõnda sündinud Pada mõisas 2. Mail, aastal 1640.

Hindrik Strieck. Kristoffer von Wulf-
Ramsdorff. Hans Dücker. Hans Pat-
kell. Otto Wrangell. Johan Niel-
sohn. Jürgen Stahll.

Kuida tääda, oli sel ajal suur nõidade tagakiusamine ja nende uskumine, keda teiste seast elusalt püüti ära laotata. Arwati kedagi nõija olewat, siis wõeti teda kinni ja sunniti seda tunnistama; kui ta hääga seda ei teinud, siis pidiwad piinamise riistad seda awitamata, et ta ennast nõijaks pidi tunnistama.

Oli nüüd eesfeiswas protokollis Anne lugu niisugune, et ta parem ilma piinamata seda tunnistas, mis tema läest nõuti, kuna ta isi sest wast midagi ei täädnud, — wõi oli see ehk nõnda, et ta istenesest hoolimata teist naist, Kärtu, mõne kiusu pärast kiusata tahtis, — kes wõib seda tääda. Aga kui nad isi tõeste seda uskusiwad, mis nad rääkisiwad, siis pidiwad nad tõeste ka segase meelega ja lahtisega silmega unenägijad olema.

Kui tõeste niisugusid wägesid ja nägusid olemas oleks, kus on nad siis nüüd jäänud, kus inimeste filmad enam loomulikult lahti on läinud?

3. Tondid, tulihännadeh^k pisuhännad.

Ka teenijad waimud ja tondid on Gesslaste wana usu sees. Niisugused abimehed kannawad oma peremehele rohket warandust kätte mis eest nemad tema käest muud palka ei nõua kui süüa ja korterit. Harilikult teeb peremees enesele isi niisuguse tondi, keda ta isäraliku nõidumise sõnadega taktudest, wana narudest, männa koorest w. kokku paneb, ja kellele siis kahest wtsast põlenud peeru tunglad jalgeks säätakse; sellega lähäb tema siis kolm Neljapääwa õhtut ühe risttee pääle ja hüüab wana musta appi, kes siis ühe maha tehtut kauba järel seda kunstliku waranduse korjajat elusse ajab ja töösse paneb. Wana kurat nõuab siis ühte musta jäneft läerahaks, saab aga kawala Gesslastest petetut, kes temale jänese asemel musta isase kassi annab. Säärane pettus näis igakord õnneks minemat, sest et petjal selle järel midagi wiga ei ole. Tont lendab nüüd wõsel wälja, ja tuleb ifka rohke saagiga jälle tagasi, kus juures temal pikk tuline händ taga on; sellepärast näitse õhtul sagedaste säärätfid tontisi lenda-ma. Selle saba pärast nimetatakse teda ka tulihännaks ja pisuhännaks.

Kes niisugust tulihända nähes oma pahema jala pastla ristpaelad ruttu kunstlikult katki mõistab lõigata, saab poole tulihänna saagist omale, keda tont kable lõikamise läbi sunnitakse maha lastma. Niisugust tulihända nähti aga wõsel; et tema aga ka päewal tegew on olnud, siis pidi ta ennast ka teisel näul näitama, ja see oli siis tulispää wõi tuulispasa näol olnud. Isäranis olla ta kewadil wilja külwi ajal platsis olnud ja wõera põldude päält wilja seemet ära korjanud. Selle käest wõetut ka koorm selle läbi ära, et mees oma wõö noaga läbilõiganud ja ka noaga kolm risti tuulispääle wastu tehtut, siis jäänud korraga

wilja hunnik maha. — Sagedaste olewat võsel niisugust tulihända oma pika ja tulise sabaga oma peremehe aida ungast nähtut siise minewat, kuna tal tulised sädemed lennates maha pudenenud, mis seda tähendanud, et ta ülearu wilja täis olnud, kust wilja terad tulesädemete näol maha langenud. Kui mõni tark seda on juhtunud nägema, kui ta parajaste ungast siise on läinud, siis olewat ta tema koorma finni pannud, et ta mitte seda finna ei ole saanud ära tühjendada, siis pannud aga tulihänd ka aida põlema.

On siis tontisi, tulihändasi või tuulispäästi olemas, või on keegi niisugusi näinud? On küll ja koguni kolme seltsi; aga need ei wea wilja kottu ega tühjenda kellegi kotti. Esimene selts, mis kõrges taewa all nähtakse mis nagu tulised, pika sabaga kuulid lendawad, nimetatakse Saksa keele Sternschuppen. Need on ühed isisugused tulised kehad, mis aruta korra järel ilmuvad; ommeti on nende ilmumised 2—3. Januaril, 9—10. ja 20—22. Aprillil, 25—30. Juulil, 8—12. ja 15—21. Augustil, 15—23. Oktobril, 11—14. Nowembril ja 7—13. Detsembril kõige rohkemad. Nowembri ilmumised peawad iga 33 aasta taga (wiimne kord oli 1866) ennast kõige suurema iluga näitama. Nende tee käib pikerkuselt päikese ümber ja nemad jookswad 33¹/₄ aasta sees korra ümber päikese.

Teine selts tulihändasi on Meteoritid või Aerolithid, see on, kiwi kõrgest maailma ruumi seest, mis sagedaste kui tulised kuulid sädemid pildudes lendawad, kellest kärina ja raksumisega tulised kiwitükid maa pääle langewad. Need arwatakse planeetidest tulnud olewat, ja kui need mõne päha langewad, siis wirutawad ikka päälae siise ja tungiwad weel mõne jala sügawasse maa pinda, ilma et kellegile mõnda tera koriga oleks toonud. Kes sellest laiemalt täädust tahab, lugegu Dr. K r e u g w a l d i „Maailm, ja mõnda mis jään sees leida on. „Aastat 19 tagasi langesid kaks niisu-

gust kiwi tükki Pülistweres maha, teine Kurla kõrtfi katusest ja lauda laest läbi paari jalga maa sisse ja teine sinna lähedale põllu pääle, kus juures mõlemad soojad oliwad olnud. Need kiwid ou praegu Tartu uniwersitāti museumis. — Pääle seda on weel mõne-
jugused tulised näitused õhu sees, mis siin kõik wõima-
lik ei ole arutada.

Kolmas selts ehk pääwane tont wõi tuulispää on tuule keerutesed, keda, kui nad õiete kanged on, tuulis-
pääks ehk tuulispasaks nimetatakse. Need näitawad endid
kõige enamiste wagašel kewadisel päwil ja tõusewad
wärste, haritut põldude pääl, lahtist tolmu üles keeruta-
des, nähtawaks. See ei ole muud, kui et külma ja
sooja õhu jooned äkitselt kokku puutuwad, ja kui kera
weerema lõowad, nagu meie seda sääl näeme, kui üks
külma wee till kuuma raua pääle juhtub langema. —
Pasta la kabra lõikajad jääwad sääl juures itka omast
paeltest kui ka tondi teradest ilma. —

4. U b i w a i m u d.

Mõnedel ammetitel olla wana sarwikuga palju
tegemist, nimelt küttildel ja karjastel. Küttilde hulgas
olla mõned, kes wana paganaga kontrahiti teinud, et
nad iga lindu kätte peawad saama, kelle poole nad aga
ital püssiga lasewad. Kes aga oma kontrahi tingimisi
mitte ei pea, sellel on warsti kuri lugu käes. Nõnda
olewat üks noor küt, kes ilma asju weel mitte õiete ei
ole tunnud, kontrahi tegemise juures pidand lubama,
et ta kellegi linnu seltsi seast seda kõige suuremat lasta
ei tohi. Warsti selle pääle tuleb temale hull jänepsid wastu,
kelle seas üks nii suur oli, kelle sarnast ta oma elu
ajal weel ei ole näinud: ta waene mees unustab oma
töotuse ära, paneb püssi palge, sihhib ja lasseb püssi
lahti; aga kuul pöörab ümber ja tuleb õnnetuma kont-
trahi rikkuja enese pihta, kes warsti selle järel oma
ära müüdnut hinge wälja rögistab. —

Karjatsed on jälle sunnitut waimudega kaupast tegema, et nende karjad kõigesuguste õnnetuste eest warjatut ja suwel kistja metsaliste eest kaitstut saaksiwad. On ka niisugusi tarku ja nõidu olnud, kes karjaste leppidega suurt kaupa ajanud. Niisugusi leppisi, kelle sees säärane suur kaitsemise wägi on, lunastatakse kas rahaga ehk mõne tilga werega sisse; werega lunastatud leppid olla paremad, sest et need oma wäge iial ei kaota; rahaga ostetud leppide wägi kestab aga ühe aasta. Niisugused leppid saawad pihlaka puust lõigatud, mis läbi mõeta tolli jämedused on keda kõiksuguste märkide ja wiguritega firjuks tehakse. 50-ne aasta eest olewat üks ühe aastane lepp 2 rbl. panku maksnud, ja oma peremehe poolest suure auu sees peetut saanud. Nõnda'p hullu karjatse kannikas süüakse!

5. Tondi- wõi Tõnniwak*).

Tont ehk Tõnn on üks waim, keda Gesti wana usu järele tema mitmesuguse tallituse pärast kas hää ehk kuri, kodu-, metsa ehk põllutont nimetati. Ülepää on neid waimusi, kui kül kawalaks, siiski ometi hääks waimudeks peetut; nõnda on Gestlaste juures käsi- wõi kodutont wõi tõnn arwata seesamma olnud, mis Wenelaste juures nõnda nimetatut domowoi, wõi majawaim on olnud. Wak on aga üks kase tohust põimitut riist olnud.

Mõne kümme-konnan aasta eest on sääratsid tondiwakke weel mitmes kohas Gestlaste seas leida olnud, aga enamiste wäga peidetut ja wäga wäähädele täada. Meedsammad kasetohust wakad, mis kunagi ei mädane, oliwad õige warjuliste kohtade pääl metsades, ehk ka hoonetes olnud, kelle aset enamiste peremees üksi täadnud. Ohwrid ja annid, mis niisuguste korwidesse olla

*) Mõnes kohas „õnnewak“.

pandut, olemat väga mitmesugused olnud, nimelt kõiksugused riide tüüfised, wanad wiisud ja kõiksugused tühjajad asjad, aga väga arwaste ka mõned poole ja terve kopiku tühid. Niisugune form on ka pääle Tondi wõi Tõnniwaka nimetuse weel „kogo“ nimetatut. Pääle selle jutustakse weel, et niisuguse Tõnniwaka pääle keegi pahaste ei tohtiwat ütelda siis saawat ta warsi häda külgi. Wana jutt, mis kuulsaid mehi häämeelega imeliku märkidega püüab tähendada, räägib ka ühest praegu elawast kuulsast Gestlasest, kes pahaste ühe Tõnniwaka pääle olemat ütelnud ja selle üle sülitanud, et ta niisuguse hoobi suhu saanud, et nüüd aga üksi poole suuga woiwat rääkida. See on tõsi et see auus mees Tõnniwakast enam lugu ei pea, kui mõnest muust tühjast wakast, ja selle sulg ja sõna neid ka siit maalt wast wiimseni on kaotanud, nõndasammuti on ka tõsi, et temal Tõnniwakast midagi häda ei ole tulnud, waid et tema suu musklid mõne loomuliku häda läbi nõrgastatut on.

6. S i e d.

Sied on väga wanad ohwerdamise kohad, keda väga laialt maailmas on kummardatut, kus rahwas loomust jumalikult on auustanud, keda meie ka piiblis väga sagedaste leiame. Need ei olnud jälle muud, kui metsa salgad ehk üksikud puud, keda nii pühaks peeti, et sääl ükski üht oksakest ei tohtinud ära murda, ega oma jalaga sinna pääle astuda. Sellest on siis weel praegu see wana sõna rahwa suus, kui keegi üht terwet ja rikkumata metsa, heinamaad ehk põldu õiete tahab tähendada: see on terve nagu iis. Hiomaa nime on wististi seftsammasst ka tulnud, mis ennemuiste puutumata metsa täis on olnud ja kuhu suure maa rahwas ohwerdamas ja kummardamas käinud, mis pärast nemad seda Sio wõi Sie maaks nimetanud.

Nõnda on siis Gestlastel ka omad iied olnud, aga enamiste kõrgemate kohtade ja mäekünkude pääl, kus wast palju ümberkaudest rahwast ohwerdamas ja oma tempust tegemas on käinud. Sie nimedega kohtasi on weel paljugi meie maal. Bilistwere kihelkondas, raamatu kirjutaja sündimise kohas, kus enamiste wäga tasane maapind on, on Lõimetsa küla juures heinamaa sees üks weike künk, mis Sie mäeks kutsutakse, nõnda ka Alliku wallas Ketta külas Sie talu. Niisugusid wõib muial weel küllat olla. Ka räägiwad Willandi ümbert wanad rahwas, et Willandi kiriku mõisa õues tiigi ääres seiswad puud, mis kui wanad pajud wõi raijad päält wälja näawad, aga selle lehed ometi seda seltsi ei ole waid enemine puple seltsi, — ka wanal ajal iied olemat olnud. Ühest teisest niisugusest iie salgust kirjutab üks Suure Jaani kiriku õpetaja*) 37 aasta eest ühes kohas nõnda: „Mina olen isi 15 aasta eest (see on nüüd 1874 aastal 52 aastat tagasi) üht niisugust iit eht püha metsa salka näinud. See koht seisab selle tee ääres Willandist üle Pärsti mõisa Sürgewateresse minnes, Sürgewater walla Kookla küla Kapsta talu õue aea ääres. Sel ajal oli see koht aga mõned sammud lai, paksu puudega täis kaswanud ja ligema talu õue aega ühes ümber piiratut. Kas sel ajal sinna weel ohwrid on wiidut, ei tea mina, aga nii palju on tõsi, et ükski Gestlane oma jalga sinna sisse ei ole pistnud, et seda püha kohta ei peaks rojastatama“. (Wõib olla, et nad ei tohtind kartuse pärast sisse minna?)

Dskar Kienitz ütleb omas aja lugudes (24 Bücher der Gesch. Livlands I Buch pag. 17), et see täadmata on, kudas metsade kumardajad Lätlased Pärstast ja Kaukaasiast Lääne mere kaldale on tulnud. Ka palju teisi rahwa seltsi on olnud, keda Liigia rahwas, see on: metsa kumardajad, on nimetatut. Lätlased arwa-

*) Wistist õpetaja von Dehn?

tatse esite lagedal Poola maal, Scome sugu Gestlased jälle Meemeli jõe ääres praeguse Preisi raeal elanud olewat*), nende järel lageda Kuuramaal Kuurlased ja mere pool Kuuramaal kunni Liiina jõeni jälle Liimlased. Lätlastel oli praeguse Preisi piiril Meemeli ümberkaudu üks kuulus püha tammik Romowe, keda nemad aga wana Germani sugu rahwa käest olewat pärinud. Et iiede teenistus ka Gestlaste seas harilik on olnud, kuidas meie eespool oleme näinud, siis wõiwad nemad seda ka ehk Lätlastest sääl pärinud olla, sest Lätlased jäiwad neile ikka naabri rahwaks. Liimlased saiwad wastu Lääne mere randa litsutut, kus nad peaaegu ära on kadunud ja Lätlastega segi läinud Garlieb Merkel räägib ka iie teenistusest nõnda:

„Lätlastel oliwad omad pühad tammikud wõi pää iiede kohad Romowes, Marienburgis, Heiligenbeilis ja Weelaus. Romowes oli üks niisugune tamm olnud, mis 12 jalga läbi mõeta jäme ja sammalde kui ka wäänkaswudega nõnda katetud olnud, ehk ka preestrite abiga nõnda kaitsetud, et ta ka talwel olewat haljendanud. See tam oli natuke maad ümberringi kabeškafordje tekkidega ümberpiiratud, ja sääl sees oli siis püha paik, keda isäranis ohwri weri kastis, ja kuhu kellegi muu film sisse ei pääsnud waatama; üksnes ohwerdamise ajal tohtiswad aga Griwe ehk päämees ja Waidelotid wõi ülemad preestrid sisse astuda. Minult väga pühalikul kuuwalgel vödel olewat see hirmus kate rahwa ja nende jumalate wahelt maha lastud, ja see olnud isäranis Liigo ehk armastuse jumala pühal (see on Saani päewa vösel). Sääl läinud kõik rahwas, wanad ja noored iie mäele, preestrid wedanud kaks walget halja okstega ehitatud härga tamme alla, kus üks mätastest altar olnud, sääl auranud nende weri

*) Praegused ajalugude uurijad ei arwa seda enam tõsi olewat, et Gestlased sääl elanud.

Perkuuni wõi müristamise jumala auuks, mis pääle härjad altari pääle pandut ja ära põletatud. Altari kohal tamme okste al olnud jumala Perkuuni kuju, selle paremal käel seisnud jälle põllu jumala Potrimpi noore, näoga kuju, kellel wilja päidest palmitsetut kroon pääs olnud ja kelle jalge ees wilja wihud ja usfid seisnud. Perkuuni pahemal käel seisnud aga põrgu wõi surma jumala Pikolli hirmus kuju, wana mehe näo ja palja pääga, kes igat ühte hirmuma ja karti. a sunnib. Surnu riie katnud tema paljast pääd ja were tilgad rippunud tema arwa habeme karwa sees. Pika lattide otsast wahtinud furnute pääluud oma tühja filma aukudega tema pääle ja must haisew raswa suits tõusnud lõpmata tema poole ülesse."

Teises kohas ütleb Merkel, et Liwlaselad Lätlaste Griiwet wõi ülemat preestrit ka omaks tunnistanud, aga nende pää jumala nimi oli Toor, mis teiste Soome sugu rahwa ja ka Gestlaste jumal on olnud. Toor wõi Taara on aga see samma, mis Lätlaste Perkuun on, keda Gestlaselad ka „wanamees“ nimetawad; praegu weel ütlewad Gestlaselad mõnes kohas müristamise juures: wanamees teeb häält wõi rõõmu*). Gestlaste wanad laulud tunnistawad ka Taara tammikust, mis seesamma sugune iis on olnud, kui Lätlaste Perkuuni tammik Romowes. Sied on siis wistist niisugused kohad olnud, kus rahwas kihelkondade**) kaupa ohwerdamas ja kummardamas on käinud. Kiwikangrud, mis praegu mõnes kohas kinkude otsas on, on jaolt, ka wanad ohwerdamise kohad***). Pääle seda oliwad igal talul ja perekonnal omad

*) Halliste kihelkonnas on „hää“ ja „rõõm“ üks, kui: tema teeb fenat rõõmu wõi kurja rõõmu.

**) Kihelkond on üks Liwlaste keele sõna „Kihlegunde“.

***) Ohwer on üks Saksja keele sõna; Dr Bertram (Schulz) ütleb oma Balt. Skizzen. I. B. pag. 64. Numerf. das., et ohwerdamise kohad Eesti keeli „Urja paigad“ peawad olema. Mõnes kohas nimetatakse neid kohte „Dli mägedeks“.

7. Ohwri aead.

Ohwri aead olivad weiksed, tugewa aega ümberpiiratud lagedad maatükikesed, mis iga maja ligidalt seiswad. Nende sisse wiidi kõiksugu ohwrid, sest esimene osa kõigist asjust pidi ikka sinna sisse minema. Sai tähenduselis peremees esimese uudse wilja kätte, ehk tappis ta mõne looma, siis pidi ta wärsklest wiljast esimese peotäie, ennegu ta ise sest maitnud, senna aeda wiskawa, nõnda ka looma lihast esimese tükikese, wärsklest leemest ja õllest esimese kulbi täie j. n. e. Tahtis keegi terwest kangast enesele uut kuube ehk järki teha, siis pidi esite tükike kanga küllest ära lõigatama ja ohwri aeda wiidama; nõnda pidi ohwri aed kõigest asjast ikka esimest matti saama. Ei sündind aga seda, siis pidi häda ja äpardus warsi selle järele tulema, kui ohwert üks ainus kord andmata jäeti; saiwad aga ohwrid korrapärrast wiidut, siis pidi kõik hästi ja õnnelikult korda minema. Ka ei tohtinud ükski rojast ega santi asja sinna sisse wisata, kui ta ei tahtnud häda enesele külgi saada, nõnda ei tohtinud ka ükski inimene ega elajas oma jalaga sinna sisse minna, mikspärrast peremees alati tugewa ja kindla aea senna ümber tegi. Sellepärast jäi ka, kõik mis sääl kaswis, terweks ja puutumata. See iis kellest siin eespool kõneldi, mis Sürgawere Kookla küla Kapsta talu õue aea ääres seisnud, wõib ennemine üks niisugune puutumata ja maha jäänud ohwriaed olla olnud.

Pääle ohwri aedade olivad weel mõned suured kiwid ja wanad kirikute asemel, kuidas edespidi kuulda saame, ohwerdamise kohad kuhu kõiksugu tühja kraami kokku weeti. Ka olewat mitmed mõldrid wana pruugi järele paljalt aga ükskord aastas ohwri söömaaega pidanud, ja se olnud Lõnise pääwal. Sels saanud üks sit wõi oinas ära tapetud ja õlut tehtut, ja siis söödut kõige perega weski kajas weski kiwi pääl.

Sel ajal, kui wennaste kogudused seie maale tulid, wad se on arwata 50 aasta eest, jäeti palju niisugusi wana wiisigi maha. Nende maha jätmisega võidakse maha jätjatel palju waewa olewat olnud. Need kes neid ohwerdamise kohte Sumala poole palwega maha jätnud, neid olewat mõnda aega taga järele wäga waewatud ja neile isiaranis wõ ajal mitte rahu antud; muud suuremat wiga ei olewat neile mitte sündinud. Aga need kes neid kohte ülemeelselt teotuse ja wandumisega olewat maha jätnud, nõnda kui mõned, kes mäda mune ja mõnda sugust rooja sinna sisse wiskanud ja kurja nimega ütelnud: saab näha, mis ta mulle siis teeb? — neile olewat kurjad paised külgi tulnud ja mitmed nende sugukonnast surma ja imelikult wigasti saanud. Üks mölder Willandi linna ligidalt, kes omma perega aga Tõnise pääwal üksi westki kijas westki kivi pääl söönud, ja seda kombet maha jätnud, olla mitu korda kaebanud, et teda selle järele, palju waewatawat ja mitte rahu antawat. Üks teine mees Willandi linnas, kes ka ühe wana tondi teenistuse tombe maha jätnud, olla üks kord wana kuratiga just sülitigi maadlenud. Üks pit, must mees olla teda ühel kuu walgel öösel woodist üles äratanud ja järwe ääre kutsunud. Kui tema mitte minna ei ole tahtnud, siis olla must mees teda wägise wedama hakkanud. Tema olla woodist wälja weetut, aga siis hakkanud maadlemine. Mustal mehel olnud diete pikad ja mustad juuksed pääs, nagu hobuse jõhwid. Mees olewat nüüd kõigest jõuust wastu pannud ja lõpmata Sumalat palunud. Maadlemise juures olla mees tunnud, et kui wana must kuu walge poole saanud, kuhu poole ta ikka püüdnud, et siis wana musta jõud palju suurem olnud, kui ta tema warju jäänud; sellepärast hakkanud ta kõigest wäest ennast walge poole hoidma ja keerutanud wana kuradi jõhw juuksed oma käte ümber, kus juures wana nõnda fiskunud, et mehe käed täis sini-

sid armist ja juttist olnud, mis wana kuradi juukses
stise sooninud. Kui siis mees kuuwalge pool olnud,
stis olnud tema jõud tugewam, ja nõnda kestnud maad-
lemine, kunni kuf esimest korda laulnud; siis kadunud
wana must ära ja jätnud teda sest saadil rahule.
Teisel hommitul kaebanud mees ühe Jumala kartliku
wennale nuttes oma häda ja näitnud oma sinise juti-
liseks kistut käsi.

Siin juures palun tähele panna, et mina rahwa
juttu räägin. Mis sest wiimsest wõitlemisest arwata,
on nii palju, et see mees nõdruses wõi waimu haigu-
ses säärast nägemist wõib ehk näinud olla, sest et eba-
uslik kartus palju inimese meele ja mõistuse pääle
mõjub. See on aga ka tõsi, et kurat oma truid
teenrid mitte kergeste omast küüfist lahti lasta ei taha.

Pääle ohwriaedade oliwad weel Gestlaste õnne-
andjad olnud:

8. U s s i d.

Räägitakse, et üle üldse igas majas üks maja uss
peawat olema kes maja õnne ülewel pidawat; saawat
see aga ära rikutut, siis olewat ka õnn otsas. Mõnikord
peawat see uss ennast ka inimestele näitama, aga ta
ei pea kellegile kahju tegema. Mõnel targal sugu-
konnal peawat ka ussid kirstudes olema, mis nad
põlwest põlweni üks teise käest päriwat ja keda wäga
auu wäärt hoitawat. Need sugukonnad olewat siis
wäga rikkad, suure auu sees ja neil olewat palju wõi-
must teiste üle. Hilja aja eest räägiti weel, et ühe
kuulsa ja rikka Gestlase järeltulijad ussi riide kirstus
pidawat, keda nemad mitte ära kaotada ei tohtiwat.

Muidugi oli see mees, kellest praegu weel mõne-
sugused imelikud wanad jutud räägitakse, üks aruldase
tulise waimuga inimene, kes oma suurema tarkuse ja
osawuse, ja ka teiste rumaluse läbi rikkaks ja wägewaks
tõusis, aga ei kellegi ussi päranduse läbi.

Sääräne rahwa jutt näitab, et siin maal wanal ajal ka ussist jumalikult on auustatud; sest mõned wanad ajalugude kirjutajad tunnistawat ka, et siin maal ussist on teenitud, kuidas meie seda eespool ka Merkeli kirjast oleme näinud.

Misjulguse jälestusega waatab nüüd üks haritud ja mõistlik inimene nende wana aea tempude pääle, kus kõik nende usk ja teenistus muud ei olnud, kui kartus ja hirm teise nõiduse ja kurja tegemise eest ja teiselt poolt jälle püüdmine, nõiduse ja kunsti läbi teisele kurja teha, et enesele wõiks õnne saada, ehk see küll mõlemilt poolt tühi ja paljas oli

9. Wana jutt ühest risti kirikust.

Seda juttu kirjutab eespool nimetatut Suure Saani kiriku õpetaja ühes kohas nõnda:

„Willandi walla Wanamõisa küla juures, mis Willandist 12 ja Wastsemõisast arwata 2 wersta eemal seisab — on ühe weitse kiriku ase ja waremed, mis Gestlastest Risti kirikuks nimetatakse. Seda kirikut olewat Gestlastest kaua aega imetegijaks peetud. Ennemuisse juttu järel, mis sääl ümberkaudsel rahwal tuttan on, olewat see kirik järgmise imeteo järel ehitatud. Ennemuisse (mil ajal, ei täata mitte) olewat säält, kus praegu selle kiriku waremed näha on, üks suur maantee mööda läinud. Seda teed olla ükskord üks pime kuningas poeg sõitnud ja kui ta sinna kohta saanud, olla ta üht isäranis lõbusust omas ihus tunnud, nõnda et ta on kinni pidanud ja tee ääres ühe weitse kingu pääl puhkama jäänud. Sinna sammasse olla tema ka palja maa pääle magama jäänud, aga kui ta üles ärkanud, olla ta nägijaks saanud. Tänuks Jumalale, olla tema selle imetegija koha pääle, kus tema maganud, selle Risti kiriku ehitada lastnud. — Sellest on juba kaunis selgeste näha, et see kirik Liwimaa katoliku ajal sääl

on olnud, sest et katoliiklaste juures iga kirik ühe sündinud imeteo koha pääle olewat asutatut."

"Seda enam on aga sellest loust arwata, et selle kiriku juures ka üks mõis on olnud, sellest see küla oma nime „Wanamõisa“ on saanud, ja et see kirik, kuida praegu weel katoliku maades sagedaste lugu on, üksnes mõisa päralt on olnud. Säälatse talumikude jutu järele olewat säält 2 wersta eemal seisaw kroonu mõis, Wastsemõisa, enne säält kiriku ligi olnud, ja kui meie seda nime lähemalt tähele paneme, siis näitab see ka üsna tõsti olewat: sest Wastnemõis on Wanamõisa asamelt wistist ome praeguse koha pääle ehitatut. Mis nime aga sellel mõisal wanal ajal olnud, ei ole mina mitte tõeste täada wõinud saada. Wist on see üks Willandi mõisa karjamõis olnud, sest alles minewa aastasaea keskaja sawad Wastnemõis ja Willandi lossimõis ühest äralahutatut, sest et Willandi lossimõis kroonu poolt Tschoglofowi sugukonnale on kingitut saanud."

Ohwrid, mis sinna Nisti kiriku asemele olla wiidut, olla rahwa jutu järele 70—80 aasta eest, (nüüdsest ajast arwata) weel nii paljud olnud, et selleaegne Suure Jaani kihelkonna õpetaja, kelle järel see Wanamõisa küla on ja Willandi sillakohtunil sääratse ebausju tembu kaotuseks neid müürisi, mis säält weel ülewl seisnud, maha on lastnud kiskuda, nõnda et praegu weel aga müüride rusud ja asemed näha on. Sellel ajal, — ütleb kirjutaja — kui mina seda kohta aastal 1826 ja 1827 waatamas käisin, wõldi weel wäga wäha Gestlast õiete salaja sinna kiriku waremete pääle ohwrid wiawat. Need ohwrid oliwad harilikult kõigesugused toiduse jaod, isiaranis esimestest uudse wiljadest, nõnda ka riide tükkised, raha w., keda üksnes kiriku sisse oli maha pandut. Mina isi olen säält weel finisid ja punasid willase lõnga tükkesi näinud, ja kaua otsimise järel leidisin ma ka, aga mitte kiriku seest, waid wäljast poolt, ühe wana poole kopiku tüki.

„Ehk kül sinna paika ohwride wiimine aegamõnda ära kaob ja ka juba kadunud on, siiski seisab see koht Gestlaste silmas weel suure auu sees, sest nemad usuvad, et kui keegi säält midagi ära riisub ehk säält midagi ära rikub, et see selle järele warfi nuheldut saab, nõnda kuidas see Saani kiriku õpetaja ja Willandi silalakohtunil warfi selle järele ära olewat surnud*), kes kõige esite oma käsi nende müüride külge pannud ja neid maha lõhkuma hakanud, sest et ükski Gestlane neid müürist ei ole kõige esite maha lõhkuma tahtnud hakata.“

„Niisuguse e' ausu tempude järele,“ ütleb kirjutaja edasi, „peaks arwama, et selle koha rahwa seas usuõpetuse puudus peaks olema, kuna seesinane Weneritgi maakond 19. aasta saeal, üleüldises waimu harimises, teistest Euroopa riikidest sugugi taga ei ole. Willandi ümber Gestlastel ei ole aga koguniste ristiusu õpetusest puudu, waid see eba teenistus, mis rahwa wanast priiuse aja usust järele jäänud, näitab palju enam rahwa südamel juurt ja suuremat usaldust wõtnud olewat, kui see ust, keda neile tule ja mõegaga, ja priiuse riisumisega pääle on sunnitut. Sellewasta on aga ka tunnistuseks, et see eba teenistus ristiusku mitte üksi tagasi ei ole tunginud, waid ennast koguni sellega seganud, kuidas pagana aja jumala ohwrid selle kristliku kiriku waremete pääl seda tunnistawad.“

„See on imekspaneku wäärt, kui kõwaste see rahwas omast wanust kombedest ja pruukidest linni

*) See olewat tõsi, et selle kiriku müüride lõhkumise järel see kiriku õpetaja ja silalakohtunil ära olewat surnud. Gestlastel ei olewat üksi lõhkumiseega tahtnud hakatust teha, siis hakanud need tõõst harjumata härrad esiti pääle ja teinud nõnda tubliste tõõd, et järgid mõlemil märjad oluud. Selle pääle sõitnud nemad külma Oktobri ilmaga Willandisse, kus nemad tee pääl endid ära külmetanud, selle järele tiistuse haigusesse jäänud ja ära surnud. Nõnda oli nende surm üsna loomulik, sest et nemad hästi eneste ette ei waatnud.

peab, misga ta oma raudset sikkust ja kangust üles näitab, otse kui sellel ajal, kui teda ikke alla sunniti. Seda peab ka uskuma, et see waper rahwas, kes üksford Böhjamaa walitsejaid Normannisi wärisema pani*), sellel ajal niisamma pikad juuksed on kannud, kui nüüd, mis meeste ja naisterahwa juures ühtewiisi pääd mööda maha ripuwad,**) ja ehk niisamma sugused riided, kuid nad sellel ajal kannud,***) ka nüüd kannawad. — Mis ei wõi aga päris orja põlt üheltpoolt, ja priiuse armastus teiselt poolt kõik teha! — Nõnda õpetaja von Dehn.

Niisamma räägib ka üks wana aja reisija Olearius Gesti rahwast, kust näha on, et kristlik usk ennast ebausuga hoopis oli seganud. Tema ütleb ühes kohas nõnda:

„Mõnes kohas maal on inimesed meie ajal Jumala sõnast wäga hoolimata, mis sellest tunda, et nende süda alles pagana kombede külles kinni on. Nemad walitsewad endile mitmes kohas, isjääranis mäe tunkude pääl mõned puud, keda nad ladwani õktest ära laasiwad ja punaste paeltega ümber mähiwad, kus al nad siis oma ebausju palwid teewad ja soowisi soowiwad. Tal-

*) Aastal 1188, 1. Juunil läksiwad Gesti lased oma laewade ja wäega Määlari järwe Rootsimaale, kus nad wägewa Sigtuna linna ja wäga kange Dobini templi ära rikkusiwad.

***) Praegu on Gesti laste meesterahwal juba enamiste kõik lõigatud juuksed, kui meie mõned wanemad mehed Willandi ümber ja Suure Jaani kihelkonnas wälja arwame. Juuste lõikamine on aga wiimse paarikümne aasta sees alles üleüldiseks wiisiks saanud. Halliste ja Karsti kui ka Laterpera kihelkonna naisterahwal on ka, niisammuti kui meestel, juuksed lühikeseks lõigatud, kuhu pääle aga üks peenike lõng pärja wiisil pandut.

***) Mis Gesti laste riiete karwasse puutub, siis peawad need muidugi Sakslaste seie tuleku ajal mustad olema olnud, sest Kreeklane Herodot, kes 408-mal aastal enne Kristust suri, nimetab neid omas kirjjas, lib. IV. cap. 107. juba Melanchlanid, wõi musta kuue mehed.

Wälja andja.

linna ja Narwa wabel, Runda mõisast 2 penikoormat kaugel, on praeguse Nigula kiriku lähedal üks wana lagunud kabeli ase, kelle juure ümbertkaudu rahwas iga aasta Maarja katsmamineku päewal sagedaste hulgal kokku tulewad, kus siis mõned ühe kabeli sees seiswa juure kivi pääl põlwili ja alasti ümber roomawad, ja sinna omad roa ohwrid wiivad, et see aasta neile ja nende loomadele õnne tooks, ehk kui nad haigeks jääwad, et nad siis jälle terveks saaksiwad. Sinna juure olewat siis kõitsugused söögi ja joogi müüjad endid kogunud, kus siis lakutatut ja prassitut, hooratut ja tapetut. Meie ajal ei olnud see paha kombe weel mitte hoopis ära kadunud, ehk küll selle koha kiriku õpetaja sellepärast palju waewa näinud ja jeda kõlbmata wiisi wähandanud. Seda rahwast peetakse wäga nõija usklikeks ja võldakse, et wanad oma nõidust noordele õpetawat, ja et nooremad oma wanemate ebausku selle kartuse pärast mitte maha ei jätwat, et nemad siis selle läbi oma õnne kaotawat. Nõnda teewad nemad mitmesugusi tempusi. Kui nemad looma tapawad, sööki teedawad, õlut teewad ic., siis wiskawad ehk walawad nemad ikka enne, kui nad sellest midagi maitsewad, natuke kas tuleksse, ehk mõne isiaraliku koha pääle ja lasewad seda nõnda raisku minna. Weikse lastega teewad nemad ka oma tempusi. Meile anti täada, et mõned oma lapsi, kui need esimeste kuue nädalide sees rahutumad olla, jalaja ümber peawad ristima ja neile teise nime andma, sest et laps esiti mitte õiget, parajat nime ei olewat saanud, ja sellepärast rahutu olla *).“

See ei ole mitte ime, kui rumal rahwas nõnda on teinud, sest et ta palju paremat ei täadnud, — aga see on ime, et targemad ja parem täadjad isigi ebausku

*) Sellesarnast lugu räägib ka Hiärn Einhorn Hist. Lett. Cap. 7. pag. 27 järele Lätlastest, kus Lätlased oma lastele siis linnu nimed olewat annud. B. a.

hammitsas on olnud. Kuida tääda, oliwad talunifubel wanemal ajal „sõbra kaupmehed“ linnades, kelle kätte nad oma kaupa wiiswad ja jälle ofiswad, mis neil tarwis oli! Nõnda läkswad ka Lätlased 90—100 aasta eest tagasi, oma kaubaga Miitawi ja Riiga, kus sõber neid wastu wõttis ja neile oma suurt warandust näitis, kus suured heeringa pütid kiwa täis oliwad täidetud ja kõige pääle üks rida wana taalrid ja hõbe rublasid laotut, et sõbrad seda julgemine oma kaubaga tema juure wõiswad tulla. Wana sõbradele, kes kawa oma kaupa linna sõbrale oliwad toonud, kingiti, kui suureks auustuseks, üks puuk. See olewat Lätlaste ebausju järele üks õnne lind olnud, kes rikust peawat majasse tooma, aga kaupmehel ei ole see muud midagi olnud, kui mõni surnud warblane ehk räästas, kellele mitmet karwa suled imeliku moodi selga olnud liimitut. Oli talunik nüüd „Saksa“ käest niisuguse „õnnetooja“ kingitut saanud, kes wõis siis weel õnnelikum olla, kui tema! — Ja nõnda awitati mõnikord weel targemalt poolt ebausku kinnitada ja kaswatada, mis siis rumalal wiga uskuda oli.

Karhi kihelkonnast räägitakse ka järgmist juttu: Polli mõisa al Lilli karjamõisa lähidal on üks mäekink, keda Anne mäeks kutsutakse. Wanal ajal olewat selle mäe pääl — nõnda räägib rahwa jut — kaks pulma rongi üksteise wastu tulnud, kus teine pruut wõi noorik, kelle nimi Ann olnud, ära on saanud tapetud. Sellest saadik olewat ka selle mäele nimi „Anne mägi“ saanud, sest et Ann sinna maha on maetud*). Selle järele

*) Ommeti räägib aga Dr. Wiedemann omas raamatus (Aus dem äusseren und inneren Leben der Esten pag. 416.) niisammuti ühest „Anne mäest“, mis Mätsa mõisa al Sulbi küla juures olewat, kuhu pääle rahwas Jaani päewal suitsetud ja keedetud wina wäid ja jalgu ja ka willu ohwriks wiinud. Sulbi Wene kirikus olewat preester neid ohwri andisi pühitsetud weega riputanud, wõtnud pärast muist enesele, ja mis üle jäänud, seda jaganud ta wiimaks wäestele. Nende lam-

olla rahwas sinna mäele hakanud ohwrid kandma ja koku käima, et see pärast nõnda suureks ja liiaks läinud, et kiriku walitsus Karksi lossi walitsejale mitu korda käsku annud, seda wäe wõimusega säält kaotada, kuidas Karksi kiriku kroonika seda weel aastast 1669 jutustab.

10. Kodukäijad.

Meie rahwal oli suur hirm kodukäijate eest, kes pärast surma, kui kooljad, kodurahwast weel hirmutamast läinud. Suuremalt jaolt usuti seda, et see ära surnud inimene weel oma warandust ja asju, mis temal maha jäänud, olewat waatamas läinud, ehk kui tema tahtmise ja sõna järele midagi pärast surma ei ole tehtut, kuidas tema enne surma õpetanud. Iffäranis kardetwad oliwad joodikud, ropuelu pidajad ja kõigeenam nõijad. Nende kodukäiki arwati mitmesuguses ilmutuses tuntawat. Iffäranis õõ ajal olewat kõifisugust kolinat ja kobinat, jalaastumist ja kabinat kuulbut, mis kõigile ihufarmwad püsti ja aninaha selga ajanud. Mis wõis see muud olla, kui kodukäija, kuna muidu kõif loomad ja inimesed majas wagusaste magasiwad? Pääle seda ilmus koolja ka sagedaste silma ette, kes, kui walge surnu riide sisse mähitut inimene ennast näidanud. Nastat 40 tagasi, olnud inimestel koolja eest niisugune hirm, et keegi ei ole kolinud, ka pääwa ajal, ükski kuhugi minna, weel wäham õõ ajal; sest kui pääwa ajal kusagil mõnt walge

maste tapmise juures olewat järgmist palwet loetud: „Puhas, pühä Ann! hoija ja warja, soeta ja siita, noornta noorekeisi, wäeta wanakeisi! hoiä est puu tagast ja puhma tagast, kiwi tagast ja kannu tagast! Ole est lamba karjuses, oma karjuse omawa ullis! ole est, puhas Anne, karjuse ülekaeja, hoiä ise üle suwe kari mõtsan kurja eest, warja kari wiha eest, kodun kari kurja eest!“ — Ehk ohwerdati ka Karksi Anne mäel karja hääks ohwrid?

riidega inimene *), mõni walge hobune, elajas ic. üffisult näha olnud, siis olnud kiskendamine lahti: kooljas tuleb! Sõ ajal oli muidugi iga loom ehk inimene, keda kartja weel õiete pimeduses ei näinud, kodukäija.

Oli nüüd mõni inimene, isäranis nõid, joodik ic. ära surnud, siis tehtut matmise saatmise juures mõndasugusti tempust, mis meie Nr. 2. Kodnmaalt, Wana Andrese matuse juures suuremalt jaolt juba oleme näinud, et furnu, kui kodukäija, enam tagasi peaks tulema. Joodikule pandut weel pudeliga wiina hauda ligi, et tal sellest puudust ei oleks ja nõnda hauda rahule jääks, ja nõijale waotatut pahema jala kannaga kolmford hana pääle, mis, kui nõiduse abi, selle wastane pidi olema, et ta mitte enam wälja ei pääseks. Sellepärast olewat ka furnu wiimist õppust ja kästmist wäga kindlaste peetut, ja ma usun, enam kül kodukäija hirmu, kui südame tunnistuse pärast. Muidugi ei taha ma seega Gesti laste hääd südame tunnistust ega furnu wiimse soowi pühaks pidamist mitte salata.

Mis peame meie nüüd neist kodukäija kolinatest ja kobinatest, jala astumistest ja kabinatist kui ka walgist kooljaisist arwama? Et see kõik midagi muud ei ole, kui üsna loomulik asi, mis ebausulit kartus ja hirm oma rumaluses enesele nii hirmsaks ja koledaks ette maalib kellega furnul haudas rahus hingades midagi tegemist ei ole. Sõsesed kolinad ja kobinad tulewad sellest, et tuul mõnda lahtist ehk liikumat ust ehk asja liigutab, ehk mõne rippuwa asja maha lükkab. Sõsel, kui kõik inimesed majas hingawad ja muidu wagusti, on siis on hiiridel ja rottidel õige oma luba mängida, kelle jooksu kabin

*) Alastat 40 tagasi kandiswad Gesti naiste rahwas mitmes kohas hoopis walged linased ümbrikud wõi palapoolikud ehk aluskruued ja ka walged linased palakad ümber pää. Nõnda wõis siis isäranis sun-eajal wäga palju kardetawaid kooljaid näha olla. — Nõndasamma käiswad ka palju meeste ja naeste rahwast walge linaste rüübidega.

kartja kuulajale nii hirmus kostab, et kartwad selga püsti lähawad, sest et tema sääl juures midagi ei mõtle waid aga omas ebausklikus kartuses üksi usub. Minu majas on ka neli inimest ära surnud, ja olen ka bösel niisamma sugust jooksu ja kobinat kuulnud; seda aga ei mäleta ma mitte, oli see surejate wõi muul ajal. Minu magamise toa kõrwas on suur kooli saal, sääl kuulsin ma kaua aega iga bössi suurt jooksu ja kobinat, kus juures midagi kõrinal, otsegu paäi weeretati. Mina pidasin seda selleks, mis ta oli, see on: roti mänguks. Seda panin ma aga imeks, kust niisugune suur loom sinna tuppä sisse sai, sest et igal pool kindlad ukseid ja seinad, ja kõwa, tihhe laud pörmand al oli. Lähemalt järele waadates leidsin, et rotid fadeedre põhja al pörmandu sisse suure augu oliwad närinud, kust nad pörmandu alt bösel fondi tüfiga wäljas mängimas käiswad. Ebausklikul ei oleks see ialgi muud olnud, kui hirmutaja kodukäija. —

11. Luupainaja.

Teine wana rahwa, enamalt jaolt bössine, hirmutaja ja piinaja oli luupainaja. See pidi mõnest kurjast inimeste teisele selga pandut inimene, koer, kass, siga wõi mõni muu loom olema, kes inimest nõnda sökkus ja litsus, et hing kinni jäi ja oma kät ega jalga liigutada, ega ka appi hüüda ei saanud. Selle wastu oliwad jälle mõnesugused tarkused ja kunstid, kelle waral luupainet üles leiti ja kätte saadi. Et ta kül suur loom ehk inimene wõis olla, siiski wõis ta iga pilu ja praod wahelt sisse tulla, isiaranis aga toa ukse pulga augusti. Oli tuba muidu piludeta ja aukudeta, ja taheti luupainajat wawatut inimese seljast kätte saada, siis pandi kõik ukseid ja augud kinni, ja wõeti ukse pulk eest ära, kuhu ainult auk sisse jäi. Müüd läks rumal luupainaja lõksu sest niipea, kui inimene, kelle selga ta sökkuma oli läinud,

ümisema hakkas, lüi walwaja pihlaka puu punni ukse pulga auku ette, kust ta sisse oli tulnud ja nõnda ei pääsnud waene painaja enam wälja; sellepääle wõeti nüri peeru kiskumise kirwes ja raiuti sellega kolm risti ahju otja pääle. Nüüd wõeti pihlaka pulk ukse pulga august wälja ja lasti luupainaja oma teed minna. Teisel homikul nähti teise talu koera ehk siga, perenaist ehk sulast neid kolme risti otja ees kandwat, keda wõssel ahju otja sisse oli raijutut — ja nõnda oli luupainaja käes. See loom olewat siis mehemoodi nuuti saanud. Hobuse ja elaja seljast wõeti ta aga nõnda kinni, et hobust ühe pihlakase warrega piitsaga kolmkorda löödi, keda kolm Meljapääwa õhtut kolmest kolmekordselt nõbrist oli punutut ja märja sawiga määritut. Wiimsel Meljapääwa õhtul sai luupainaja omad nõia hoobid kätte, kelle sawised jutid teisel pääwal jälle selle inimese ehk looma küljes näha oliwad, kes luupainajaks olewat olnud. Kui nüüd luupaine nõnda pekja, ehk kolm risti otja oli saanud, siis ei olewat ta enam tallama tulnud. Kui sõkutawal mitte wõimalik ei olnud, luupainajat kätte saada, siis wõis ta teda ommeti nõnda pääält ära ajata, kui ta oma pahema jala suurt warwast liigutas.

On siis luupainajat olemas? On küll, aga mitte nõnda, kuidas ebausik seda usub. Olgu minu pärast selle hädale see nimi, sest et see selle pääle üsna tähtjas on, ja et Gesti keeles selle tarwis paremat nime ei olegi, mis tema litsujat olemist nõnda tähendaks. Sakslased nimetawad seda ka oma wana usu järele Alp, mis niipalju tähendab, kui kole litsuja; arstide keele nimetakse seda incubus. See ei ole aga muud midagi, kui et were jooksmine rinnus ehk al kehas ära segatut, ehk kuidagi wiisi ihu sees kinni hoitut saab, mis läbi kõigel inimestel ühtewiisi üks niisugune unenägu ette tuleb, kui litsuks tema rindu mõni inimene wõi kole loom, ilma, et ta temale wastu wõiks panna.

Isiäranis tuleb see siis ette, kui inimene selja pääl magab, et tema rinna kast või luud kopsusi litsuvad, et veri mõnikord lahedaste jookska ei saa, mis läbi siis unenäoga ühendatud, üks niisugune litsuw tundus tuleb. Kõige parem on siis, et inimene külje pääl magab, ja kui siiski niisugune tundus tuleb, et ta siis ennast, kui iial võimalik, liigutab, et veri jälle käima hakkab. Kui kellegil sagedaste niisugust lugu peaks juhtuma, siis joogu öhtul enne magama minekut üks ehk paar klaasi külma wet, ja kui võimalik, weel sulruga magustatud, siis võib julge olla, et luupainaja temale iialgi selga ei tule. Kõik eesnimetatut ebausju tembud on tühjad tõrtsid, kust midagi wälja ei tule. —

Üleüldse on näha, et rist ebausju tempude juures väga sagedaste pruugitaw on, kellel palju nõija wäge juures arwatakse olemat. Wiist arwatakse tal sellepärast niipalju wäge olemat, et ta kristliku usu sees auu on kellest ta ebausju sisse näis wõetut olemat. Dmmeti ütleb ajalou kirjutaja Oskar Kienitz, et rist juba enne Kristust nõiduse sees pää abinõuu olemat olnud, kuidas meie nende wana juttude sees ka näeme, et tulihända risttee pääl olemat tehtut ja sääl mõnda õnne otsitut.

12. Paha sõna ja kade film.

Need on kaks asja, keda praegu weel palju inimest kardawad ja usuwad. Dmmeti ustakse teist teist wiisi. Paha sõna ustakse nõnda, et kui keegi ilusat kaswajat wilja põldu, kenasid noori loome, priskeid lapsi x. näeb ja neid kiidab: oh mis ilus, kema või priske! — et sellel sõnal siis see wägi olemat, et selle järel põld raisku, loom kängu ja laps kiburiks minewat, üma, et see sõna ütleja isi kõige wähamat paha sääl juures mõtleks, ehk kõige wähamat nõidust mõistaks. Teine asi on kadede või kurja filmaga; see waatawat kaetsusega teise õnne, looma või last mis

läbi ka jälle häda ja kahju tulewat. Selle pärast on mitmed perenaised kimpus, et ei tea, kuhu omad noored lapsed, wasikad, talled, pörsad, ani ja kanapojad re. paha sõna ja kurja silma eest peita. On seda aga ommeti mõnest kogemata sündinud, siis saab selle eest mõne wana kindla usuga naise käest hää naha täie sõimata, et teda kiusama tulewat, ja siis ei olewat tema sõnal ega silmal enam wäge, paha teha. Mõned on aga nii kaugel, et nad awalikult häbenewad, niisugust narri asja uskuda, aga seest pidi on nad ommeti selle kammitsees, need püüawad siis salaja, kui iial wõimalik, sõnataja küllest midagi kätte saada, et sellega sõnatajat lapsi, loome re. suitsetada, mis siis sõnatajase wäe ära rikkumat ja kahju eest kaitswat. Et see iga lord mitte wõimalik ei ole, wõera inimese küllest midagi ära katkuda, siis olewat ka sest kül, kui tema jälge asemelt ole kõrsti, peeru pilpaid re. korjatakse ja suitsetakse. Selle tarwis riputatawat sagedaste ole kõrsti läwe alla sisse ja wäljapoole maha, et neid häda wastuseks julgeste wõib pruukida, sest et wõeras ommeti nende pääle sisse ja wäljaminees peab astuma.

Et ommeti kõik paha sõna ja kurja silma mehed läwest sisse ega wälja ei läi, siis on selle wastased jälle kurja silma eli ja juuda wõi kuradi sitt (asa foetida). Kurja silma eli kanti klaasiga ligi ja juuda wõi kuradi sitt oli isäranis naistel ja neiudel preest ja sõle al. See pidi nüüd kõik paha sõna ja kurja silma ära kaitsema. — Praega on juuda wõi kuradi sita hais Gestirahwa juures suuremalt jaolt üsna ära kadunud, aga Poola ja Wene rahwas kannawad weel kõik seda ligi, kuidas Bihkwa ja Witepski kubermangus seda igapäaw näha on.

Üleüldse ei mõista niisuguse narri usu pääle muud midagi teha, kui naerda. Et mõnikord teise inimese sõna ehk silma waatmise järel mõni loom wõi laps tõbiseks jääb, on niisamma loomulik, kui et ta

tema sõna ja filma vaatmise järele sada ja tuhat kord terweks jääb, ja midagi wiga ei ole. Saigus ja häda tulewad loomuliku teha seest pidisest korratu olekust, ilma, et keegi oma filmaga kellegi pääle oleks waadanud, ehk sõna lausunud, ja ei rifu keegi seda ära, kui teha loomulik olek korras on, kui keegi ka sada ehk tuhat kord kellegi pääle waataks ja oma sõna selle pääle ütles.

Kas siis nõija wõil, kurja filma elil, juuda wõi kuradi sital mitte nõija wäge ei ole? Wõta näpust, ei ole kedagi! Mis on siis nõija wõi, kurja filma eli ja juuda sitt? Dota, ma seletan. Ükskord juhtusin ma hilja aegu ühte Apteeki, sääl oli üks naine ja küsis apteekri käest nõija wõid ja kurja filma eli, mis apteeker temale ka andis. Mina panin seda imeks ja küsijün apteekri käest, mis asi see nõija wõi ja kurja filma eli siis on? ja kas ta isi siis ka seda usub? Apteeker naeris ja ütles: nõija wõi ei ole muud kedagi kui sea rasw, mis kirkumei pulwriga kollaseks wärwitut, ja kurja filma eli muud midagi, kui puu eli, mis paaritilga punase wärwiga punaseks tehtut. Minu küsimise pääle: mikspärast ta siis rahwale niisugusid asju niisuguse nime ja usu pääle annab, mis istenesest midagi ei ole? Apteeker wastas: kui inimesed kõiki asju apteekrist ei saa, mis nad küsiwad, siis wõidakse: see ei ole mitte üks hää apteek, sest et sääl mitte kõiki asju saada ei ole, ja ei lähägi siis midagi sinna ostma; sellepärast annawad nemad nõija wõi ja kurja filma eli nimel niisugusid asju, mis neile midagi kahju ega kasu ei tee, ja siis wõidakse: waat see on hää apteek, säält on kõik saada, mis tarwis on! — Mina mõtlesin: nõndap hullu karjatse kannikas süüakse! —

Sellepääle küsijün ma naise käest, mis ta selle punase eliga siis tegewat? Naine wastas, et see kõige asja wastu hää olewat, aga isäranis kurja filma wastu. Ehk ma naisele kül seletasin, et see midagi

ei ole, — ei ustut mind poolegi, ja jäi lükumata oma wana usu juure.

Suuda wõi kurabi sitt on jälle ühe Pärsia maa kaswu Ferula asa foetida piimane mahl, mis säält wälja on pigistatut ja tuule käes kõwaks kuiwatatut. Tema jaod on waiß, gummi ja eli, ja tema loomuse wägi on, et ta inimese närwid lahkeks ja elawaks teeb, keda ka India ja Pärsia maal soola ja pipra asemel roogade sees pruugitakse. Nõija wäge otswad ükspäinis rumalad ilmaasjata tema seest.

13. H ö b e w a l g e .

Ka hõbedal ustakse palju nõija wäge olewat. Hõbe kuuliga wõiwat koduäijat lasta ja ära kaotada, tulihända rikkuda, hundiks käijaid inimesi ära tappa ja tuhat muid asju. Iffiaranis on hõbe walge suur nõija rohi mis järgmisel wiisil pruugitakse. On kellegil midagi häda juhtunud, ehk on temal mõni liige umbes haige, paistetand ehk sammaspooliku (*Urticaria*) ihu pääle jaanud, siis tuletakse meele, kus ta wiimaks maganud, maas istunud ehk seisnud, et tema seda haigust siis säält kohast maast saanud. Minus abi selle wastu on siis, et sinna kohta hõbedat maha kaabitakse, sest et ma a säält kohast hingawat, ja maa waimu hõbe ohwriga ära lepitatakse.

See on tõssi, kui inimene higise nahaga wilu maapinna pääl magab, et siis tema sammaspooliku ihu pääle saab, mis aga sest tuleb, et maapinna wiludus inimese naha higi augud kinni angutab, sest et inimese keha auur, mis ilma lõpmata edasi kestab, wälja ei pääse tulema. Mõnikord peawat see tõbi maasikate, seente ja juustu söömisest, ja närwide nõrkusest, tulema. Senna ei awita nüüd hõbede kaapimine kõige wähamat, sest et see haigus isst enestest enamiste lühikese aja järel ära kaob.

14. Näk ehk wesi-haljas.

Meie oleme wiimse tükkide sees enamiste neid asju tundma õppinud, mis meie rahwas mitmes tükkis alles praegu usub, ja oleme ka näinud, kui tühised ja naeru wäärd need asjad ja tembud on, keda kardetakse ehk kellest midagi loodetakse. Nüüd räägime weel mõnest nende wana juttudest ja kombedest.

Näk ehk wesi-haljas näitawat ennast mõnikord, kui ilus, pika juustega neitsit, kes sagedaste ilusal suwe õhtutel mere ja jõgede kaldal ennast pesewat, lainete sees kiitubes mängiwat, laulwat, oma ilusaid juuksid sugewat ja oma ilusaid kulbriidid, kiwide pääle wälja laotatut, kuiwatawat*). Mõnikord muutwat see neitsit ennast üheks ilusaks, uhke sadulaga hobuse warsaks, kes hää meelega mängija laste seltsi minewat ja nendega wäga wagalt ja sõbralikult ümberkäiwat, ja isigi lapsi oma selga istuda lastawat. Kõige imelikum asi sääl juures on see, et hobune ja sadul nõnda palju pikemaks lähäb, kui selga istujaid on, mis läbi tosin ja enam lapsi korraga ratsa wõiwat sõita. Kui aga keegi laps kogemata, „näk,“ juhtub ütleva, siis kaduwat hobune ja sadul silma pilguga ära, kuna kõik see laste rida arkis jalgega kaldalle püsti jääwat.

Mõned praegu elawad inimesed usuwad weel, oma silmaga näkki näinud olewat, kes kui ilus tütarlaps ennast jõest kiwi pääl pesenud ja mõni lord, kui kena hobuse wars ümber jooksnud ja mitu lorda pääwa looja ajal kui neitsit jõe kaldal riidid pesenud. — Muudugi, kui mõne lapse meele olek (Phantasie) niisuguste wana juttude läbi üles on äritatut, et ta siis ka lahtise

*) Kellel ei tule siin mitte Sakslaste wee neitsi „Lorelei“ meele, mis Heinrich Heine laulu läbi: „Ich weiß nicht, was soll es bedeuten,“ kõige maailmale tuttaw on.

filmega und nääh, nagu lõik magades seda nääwad, ilma, et neist nägudest midagi ihulikult olemas oleks.

Teine niisugune olewat jälle metsa waim, wõi metshaljas. See ei olewat mitte nii sõbralik ega rahuline, kui näk waid olewat pahase ja hirmutaja näoga. Tema hirmutawat ja narriwat hää meelega võsel ära eksinud inimesi, ja kui inimene metsas, ehk metsa poole hüüdwat, siis hüüdwat tema jälle wastu, ja nõnda võldakse see waim, nagu mõni tige laps olewat, kes iga puu tagat kadewa filmaga inimese oisa wahtiwat. — Aga mina ei ole teda weel mitte näinud! —

15. Rõija hundid wõi Soendid (Wehrwölfe)*).

Wast kõige Põhjamaa ja ka Saksia rahwa hulgas oli see usk, et inimesed endid hundiks wõiwat moondada mis näol nad siis endile noori wasskaid ja lambaid wõeraste karjast kokku wedada, ja jää juures hulga kaupateisa hunta enese järel kutsuda j. c., ja kuida neid aca kõrbe kuuliga lastes kätte wõiwat saada. Imeasi, et teised hundid teda puutumata lasewad ligi sõrkida ja temast mitte aru ei saa, et ta üks wõeras loom on, kuna neljafillega koerad ja metsa hundid kodukäijat wõi kooljat niikohi nägewat ja ära jöowat, et oga paljas sinine wesi maha jääwat. Wist on huntidel mõnikord wähhäm aru pääs, kui mõni teineford.

Mis toledaid asju niisugusest usust wälja tuleb, saame järeltulewas lous nägema*). Aastat pääle 40 tagasi, tuliwad kolm Saukeni walla taluniku Läti maal Friedrichi linna juures, oma tööst ja igal ühel oli oma kirwes, see ainus käsitöb ja kaitse riist ligi. Nad juhtuwad kõrtsis, kokku, wõtawad igaüks ühe suutäie wiina, aga joobnud ei ole nad mitte. Kaks neist on jala mehed, ja et neil üks tee on, siis kutsub see

*) Anton Thor Helle ütleb omas Gestikeele sõnade raamatust aastal 1732, et Wehrwolf „ahjupäälne“ peab olema.

***) Zurlauben 1837. Nr. 34.

kolmas, kes hobuse ja reega on, neid enesega ühes, ja nemad istuvad ka tema ree pääle. Nad walitsewad kõige lühemat teed üle Saukeni järwe, et kül jäe alles wäga nõrk on. Teised ei oleksiwad ehk sugugi julgend sinna pääle minna, ehk aga suure kartuse ja hirmuga; aga need, oma Lätlaste hariliku hoolimatuse ja oma elust lugupidamiseta, kus juures nemad seda weel usuwad: tulgu mis tuleb, ega tema seda wõiwat ära teelda! — need lähawad ka nüüd oma usu pääle, ilma kartuse ja mureta, wälja. See oli just õhtul enne Sõulu laupääwa. Röömsa pühade ootusega on nemad juba tükimaad ühes koos, sõbraliku juttu ajades, edasi sõitnud. Selle wabel oli pime täieste kätte jõudnud. Wiimaks räägib see kõige wanem nende seas, kellel wast pimedas, kardetaw nõrk jeä meele tulnud: „Sõbrad, meie oleme ommeti täna liiga julged olnud, alles lühikese aja eest kinni külmanud järwe üle sõita; sest tänasel õhtul nõuab see järwe muidugi ikka ühte ohwert, kuida teile jö see wana jutt tuttaw on.“ „Sina õnnetuse prohwet!“ — wastawad teised — „kas sa ei tea, et kuradit seina pääle ei pea maalima.“ „Muidugi, ütleb wana sõna — wastas wanem mees — et kus hunti räägitakse, jääb tema ka on.“ „Siis oled wistist sina ise see hunt, kes meid ära tahab neelda?“ „Et inimesed wanal ajal endid huntideks on muutnud, seda olete teie jö ka kül kuulnud, kuida wana jutt nõija huntidest tunnistab.“ Ja ikka enam omast ebasust läbi tungitud, kui ka nooremate ees ennast targem näidates, räägib wanem mees edasi: „Siin ei ole aga mitte nõija huntidest jutt, waid järwe waimud nõuawad oma ohwert ja üks meist peab täna selleks saama!“

See ikka enam ähwardaw häda kui ka üles ärritatut mõtte kujud teewad, et teised enam sugugi selle üle kaksipidi ei mõtle, et hukatus weel tulemata jääb. Nad armawad oma seltsimehe kurjawaimu nõuu mehe,

nõija hundi või kurabi enese olemat, kes inimese näol neid järve pääle ahwaldanud, et ta ühte neist omaks saagiks saaks. Kuidas peavad nemad endid weel tema küüsi lahti kiskuma? Selsammal filmapilgul käib neil mõlemil üks mõte südamest ja pääst läbi, ja ilma sellest üksteisele sõna lausumata, wõtawad mõlemad ühe korraga kirwed ja tapawad teda ära, üteldes: „Et sa kurja waimu oled wälja nõidunud, siis wõid sa ka isi tema ohwer olla!“ Sellsapäale raijuwad nad weel tema furnudleha weiksiks tükkideks ja wiskawad järwe pääle. Nüüd sõidawad nad teise poole kaldale talusse ja jutustawad nii kohe: kuida kurat neid sulase Martini näol järwe pääle ahwaldanud ja ühte neist omaks saagiks teha tahtnud; kuida nemad aga isi ühe julge otsuse ja teo läbi endid weel sellest hukatusest selle wiisiga päästnud, et nad kurja waimule tema oma seltsi mehe või nõumehe olemat ohwerdanud.

Nemad oliwad kohtu kätte antut ja tunnistasiwad: nemad olla kõik kolm, naabred ja hääd sõbrad olnud; sellespärast olla see neile wäga kahju, et kurat nende sõbra Martini näo enesele wõtnud, või tema sisse läinud, et ühte neist oleks wõinud ära hukata. — Täädused, mis nende koduse elu üle järele kuulati, tunnistasiwad, et nemad seniajani hääd ja auusa elu kombetega inimesed on olnud. Et neile nüüd kül seletati, et nemad ebausju kammitšas kinni ja et nende töö üks paha ja kuri tegu on, ei uskunud nad seda poolegi, ja kui neid sellespääle hukka mõisteti, ei näitnud nad selle juures kõige wähamat kahetsust ja kandsiwad oma nuhtlust suure kindlusega, üteldes: nende teha pidawat nüüd kül häda kannatama, et nemad kiusatuse sisse juhtunud, aga nemad olemat oma hingest ommeti päästnud! — Nõnda kaugele võib ebausj inimest wiia, ja kui mitmed tuhanded on selle wiisiga ebausju ohwriks saanud!

16. Koera koonud wõi peninukid *).

Testi wana juttude seas tulewad ka koera koonud wõi peninukid ette, see on: inimesed koera nägude ja ninadega. Meist kõneldakse nimelt, et nemad wana aegse sõdade järel maad ja rahwast rikkumas käinud, ja ära põgenenud õnnetumaid kõige sügawamast peidust wälja otsinud, ja koledal wiisil ära surmanud. Mõnikord olewat waenlane niisugusid jäledaid loome ahelas liigi wedanud, ja siin lahti lastnud, et kõik inimesed pidiwad kätte saadut ja ära hukatut saama. Koera koonud wõiswad oma koera ninadega põgenejaid igalt poolt üles leida, ja õnnetu tagaeta wõis enast aga üksnes mõne puu pääle hüppamisega oma hirmsa waenlase käest ära päästa, mis läbi tema jäljed äktselt ära kadusiwad, ehk ka weest läbi minnes oma jälgi ära kaotada. Isiäranis olewat toomepuu inimese pääsmisele abiks olnud, sest et toomel ja inimesel ühesugune hais olewat; kui inimene toome pöõsasse jõudnud, siis käinud koera koonlane kül sääl pöõsa ümber, nuusutand ja ütlend: „On inni hais wõi tommi hais, on inni hais wõi tommi hais!“ — aga ei ole inimest mitte kätte saanud. — Üks kord olewat üks koera koonlane ühte inimest taga ajanud kes tema eest weeloi ku toome otsa ära põgenenud. Koerakoonlane jooksnud jälgi mööda loigu ääreni järele ja näinud inimese warju wee põhjas puu otsas. Müüd hakanud ta loiku tühjaks jooma et ta inimese wee põhjast kätte wõiks saada. Enne läinud ta loom lõhki, kui ta loigu tühjaks ja inimese kätte saanud.

Ka üks teine selts piinajaid „pargi wõi pardi ajajad,“ on Gestirahwa seas tuttawad. Need olewat

*) Sieti koera lõua wõi koera nina mehed. Lääne maal on lõug „koon“, ja Halliste mail koer „peni“ ja nina „nuk“.

ikka sõdade järel maad riisumas ja rahvast waewamas käinud, aga need ei olemat mitte koera nägudega, waid päris inimesed olnud, kellel wäga teraw haisu tundmine olla olnud kui koertel, et nad ära põgenenud inimesi jälgedele haisu mööda ülesotsinud, ära riisunud ja kätkestanud. Istäranis olnud meesterahwa riides ehitatud Wene naisterahwas kõige õelamad, siit ma inimesi tapma ja riisuma, kellest aga mõned Gestlaste tüüsi langenud ja ära tapetud, ja siis alles leitud, et nad naisterahwas on olnud. Neid nimetati Tartu maal sissideks.

See on historialikult tõsi, et see maa hirmus palju riisujate läbi on waewatut saanud, istäranis sõdade järele, kellest rahwas isegi weel wäga palju lugu- sid ja tüfka räägib, kuidas Wenemaalt siis riisujad käinud ja kuidas nad maa sisse ja metsadesse peidetut warandused ülesse otsinud. Kodumaalt Nr. 1. leiame, et Tcherkesid ja Tartarased, kui koerad, siin maal inimesi ja nende pao paiku üles otsinud, neid piinanud, tapnud ja ka nende werdti ehk imenud, kuid järgmises lous näha saame. Mõnda pidi siis rahwas üst neid koera ninadega inimesiks pidama, keda muidugi kõige koledamaks ja hirmsamaks elajaks peeti.

Ka Lätlased räägivad koera ninadega inimestest (sunnoporni), kes weiksed, näotumad, jämedad ja karused olemat, ja suure usinusega inimesi, istäranis lapsi taga kiisawat ja nende were wälja imemat. Nende käest ära päästa, olemat siis üksi wõimalik, kui inime enne ennast tuulde wõiwat tõsta.

Et niisugust wereimemist tõeste olemas olnud, on seda imelikum, kui Läti maalt Beerstonist J. Kristohw Wendebaum aast. 1707, 4-mal Juulil, Riia konsistooriumile tääda annab ja kirjutab*): „Need hirmsad ja jäledad Tartarased ja Kalmülid wõtjivad minu isa,

*) Inland 1837. Nr. 2.

Kristohw Wendebaumi, Beersoni kiriku õpetaja, ühes talu majas, kuhu ta tähtsa ameti tallituse pärast oli läinud, wara hommiku enne pääwatõusu kinni, kiskusiwad teda riidest, kunni särgini, paljaks ja pekswad niikaua piitsadega, kunni temal weri mööda ihu maha jookkis, paniwad teda siis nõndasammuti hobuse selga ja wiiswaw Beersoni mõisa ühte wihklemise sauna, kus nemad temal, ehk ta neid kül palunud enesele elu jätta — ilma armuta käed ja jalad kinni sidunud, ja mitte enne järele jätnud, kunni nemad tema were elusa hingega wiimse tilgani ära oliwad imenud, kus ta nõnda nende kätte hinge pidi heitma." — Seda-samma kirjutab ka Festeni õpetaja Drothemius.

Ühe teise Gestlaste wana jutu järel elawat koera koonud maailma ääre pääl, ja kui nad tedagi risti-inimest kätte saawat, siis ajawat nad teda raud wardasie ja küpsetawat ja sööwat ära. Sellepärast olewat sääl alati palju Wene wäge wahtis ees, et need hirmsad loomad mitte ristiinimeste hulka ei pääse kurja tegema tulema.

See wiimne jutt on wäga selle sõa nägu, mis Wene wäel mitukümmend aastat Kaukasia Kalmükide ja Kirgiislastega oli, et nad mitte maale teisi inimest ei pidand riisuma pääsma, kunni mõne aasta eest nende päämees Samiil wangi wõeti ja neid ära wõideti.

Et koerakoonlased üleüldse, nagu wiimse jutu sees arwatasse, inimesi raud wardas küpsetawat ja sööwat, tuleb wistist ühest wanast Saksia keele jutu (Märchen) raamatust, mis mina lapse põlwes olen näinud, kus hirmsad, punased, pika hammaste ja koera kõrwadega inimese kujud sees oliwad, kes raud ora sees inimesi küpsetasiwad. Wanal ajal, kus mitte Gestikeele jutu raamatuid ei olnud, oli sellest kül, kui üks niisugust raamatut kord nägi ja ka selle seletust kuulis, siis oli see temal ühe korraga pääs, ja wõis julge olla, et niisugust aruldast asja warsti kõik maa täädis, sest nii-

fuguste jutustamiste pääle oliwad wanemad inimesed väga mehed.

Weel üks asi on, kellest ma wiimaks arwan miks-pärast Gesticlased oma riisujaid ja piinajaid koera koonuks ja peninufiks on nimetanud. Praegu nimetawad Gesticlased mõnes kohas ahwisi peninufiks, keda nad wanal ajal wast kogemata näinud, ehk mõne käest kuulnud oliwad, siis pidasiwad nemad oma piinajaid ehk ka niisuguseks toledaks karuseks koera nägudega inimesiks. Siin juures võib ka Hommitu maa, kui ka Ungaria ja Booseni maa wampiiri usk põhjaks olla, kus wampiir nägemata inimese sisse minewat ja tema elu seest wälja imewat.

17. Täht p ä ä w a d.

Kõige esite peame üles otsima, mis meil see kõigil tutaw sõna „Jõul“ tähendab. Kui mitu sada pääd näen ma selle küsimise pääle ennast raputama ja ütleva: Wist oled sa alles üksna rumal, et sa weel mitte ei tää, mis Jõul, keda kõik lapsed ja wanad iga aasta nii suure rõõmu ja igatsusega ootawad, tähendab! Eks seda igauks ei tää, et see Kristuse sündimise püha on?

Jah, küla wend, sul on õigus küll, ja seda inimest ehk inimese last ei tahaks meie mitte ristiinimeseks nimetada, kes seda mitte ei tääks, et meie „Jõulu“ ajal Kristuse, maailma Dnnistegija ja Walgustaja sündimist pühitseme ja mäletame. Aga sõna „Jõul“ ja „Kristuse sündimine“ ei ole mitte üks; sest enne, kui Kristuse Gewangeelium meie juure ulatas, oliwad meie wanematel ka omad suured pühad, ja üks kõige ülem neist oli Jõul. Nõnda on siis Jõul weel üks pagana aja nimetus, mis ma järeleiswais ridades natuke tahan seletada.

See ei ole mitte kogemata, et kõige terwe aasta sees Jõulu püha kõige teiste kirikliku pühade seas nagu

kõige ülem näis olevat, kus kõik perekonna liikmed üksteist püüdnud rõõmustada ja ühetiseega rõõmsad on. Sellesamma aja sisse langes wana Germaanlaste ja Põhja maa rahwa aastapäöre püha ehk Juuli pidu. Kui aasta ratas — Rootsi keele nimetatakse praegu „ratas — Hjul,“ kellest wistist meie Jõul on tulnud, — oma ümberkäiku oli lõpetanud, kus päike ennast jälle maa poole nähti pöörama ja wõ oma kõige pikema pikkusele jõudnud, siis pidaswad Rootsi ja wisi ka Soome sugu rahwas oma suurt Juuli pidu wõi püha wõd, kui üht suurt rõõmu pidu, sest et päikese walgus sest ajast pikemaks ja tugewamaks kaswama hakkas, mis läbi aasta otsegu uueste oli sündinud ja pääwad kuude kaupa pikemaks weniswad. Selle rõõmupeo teomoodu on ka Kristuse sündimise pühikus enesele wõtnud, kelle mälestust ristikogudus nende päiwe pääle on säädnud. Nõnda on Jõul, Juul, Hjul aastaratta pööre nimetus.

Et see pagana aja Juuli pidu otse kõige pikema wõ kohas oli, siis usuti ka sellel aastapäöre wõl isäraliku ja imetegijat wäge olevat, mis hää ja kurja pääle wõiwat tegew ja pruugitaw olla. Et aga ristiusst juba sadasid aastaid siin maal aset on ja Kristuse sündimise wõ aastapäörest wõi wana Jõulust paar nädalad hiljem pühitsetakse, siis on ka ebausl sellel wõl arwanud kõige parema wäe olevat, oma tempusi teha.

Gesti rahwast ma mitte palju niisugusi tempa ei tää, kuid et sel wõsel elajatele leiba antakse ja ristikene lauda ulse pääle tehakse, et elajad sel aastal priksuste kosusiwad ja kurja silma eest warjatut oleksiwad, kuna karja poisile pihlakane karja wits wõi lepp lõigatakse kellega ta kolmkord ümber lauda peab jooksuma, et kari sumel hästi ühes kous peab seisma: siis pistetakse see wits wõi lepp lauda räästasse katuse sisse, kust seda siis wõetakse ja karjapoiisi kätte antakse, kui kari kowade esimest korda wälja aetakse. Jõulu wõssi kellu 12

aeg oodatawat õues pühke hunniku otsas, kus laudu kolistatakse, sääl saatwat siis matused, kus lapse karjumise häält kuulawat, sääl saawat ristseid, kus õisatawat, sääl saawat pulmad, — ja esimese kufe laulu ajal olewat wefi magus! On ka ehk weel mõned muud tempud, mis jellel õöl weel on tehtut, mis aga minu kõrwu mitte ei ole puutunud, aga Saksamaal pruugiti seda õõd, ja weel praegu, kõiksuguste nõiduse ja kunsti tempude pääle, kuida seda Riia Zeitung aast. 1872. Nr. 299. jutustob*). Et ka G. R. Jakobson omas kolmes isamaa kõnes seda on näitnud ja arwanud, et Saksamaal palju kangem ja enam nõija wõi ebausku olnud, kui meil Põhjamaa rahwal, ja et mitugi ebausku wiisi säält wõiwad sija tulnud olla, keda aga üks W. F. Eichhorn hoopis waleks püüdis ajada, — on selle pärast üsna loomulik ja wõimalik, et lõunapoolse rahwa weri palju palawam ja nende mõttekujutused palju tulisemad on (eine glühendere Phantasie haben), kui meil. Meie Põhjamaa rahwas oleme jahedama were, pikema meele ja selle läbi muidugi wähhama Phantasie wõi mõtte kujutustega, selle seest enamiste harimata ehk wähham õpetatut inimeste ebausik wälja idaneb ja kaswab. Muidugi on tehwise, waesuse, rumaluse ja orjapõlwe aeg ebausku ja pimeduse õitsemise aeg olnud, kus inimene häämeelega oma tulewiku täada püüdis ja ennast kõigesuguse nõiduse wäega oma surujate ja waewajate wastu ehitada õttis, kui ta enesele sääl juures ka kuradit abiks oleks pidand kutsuma, — mis inimesel aga priiuse päikese walgusel mitte enam tarwis ei ole, sest et ta täab, et tal walju isandat enam lepiga kaela pääl ei ole, kelle armu ta nõiduse läbi enesele pidi püüdma, ehk tema wiha alt ennast päästma.

*) Loe ka „die Gartenlaube 1876, Nr. 18. pag. 301—303.

Weel üht Altaguse maa wana wiisi, mis Jõulu-
dega ühte lähäb, tahan ma siin lühidelt kõneleda.
Nimelt on sääl hilja aja eest — ehk ka weel mõnes
kohas nüüdki — üks niisugune imelik kombe olnud,
et üheksa pääwa enne Jõulut „Jäo õhtuid“ on peet-
tut, kus selle aja sees kõigis majades nii wagune lugu
on olnud, nagu hauas. Iga hääle tegemise eest on
siis väga kangeste hoitut, ei ole selle aja sees ei puid
raijutut, ei pestut ega kedratut, ja iga tööd, kus juures
häält wõi lärmi sündinud, ei ole tohitut ette wõtta;
ifigi waljuste rääkimise eest olla väga hoitut. Kui
keegi kogemata midagi maha laskis kukkuda, mis läbi
pauku wõi lärmi wõis tulla, siis olewat kõiges ses
majas suur hirm ja kartus olnud. Seesugune waitne
pidu oli aga selle pärast peetut et inimesed ja majad
tulewal aastal raske pilse eest pididwad kaitsetut saama. —

Mõned õpetatut mehed arwawad, et „Jäo“ ja
Jõul üks ja seesamma olewat, see on: ühe Gestlaste
wana jumala nime, kelle auuks ees nimetatut „Jäo
õhtud“ on pühitsetut; aga kui meie seda lähemalt tähele
paneme, siis leiame, et need õhtud müristamise juma-
lale on pühitsetut, ja et Gestlaste müristamise juma-
lale nime Taara ja ka wissist Skandinawia rahwa
Toor on, keda Gestlased ka „wanamees“ nimetawad.

Pääle seda peeti ehk peetakse Jõulu pühi weel
järgmisel wiisil: sääl saab õlut tehtut, siga tapetut ja
worsti tehtut. Ilma worstita ei ole Jõul midagi, ja
worsti ja sea liha nimetas Gestlane enne nimelt, Jõu-
lu söögiks.“ (Nüüd on aga raamatu kirjutaja elu
kohal juba kõik haritut rahwa road, söögid ja joogid
Gestlaste käes pruugitawaks.) Jõulu laupääwa õhtul
toodi õled ehk heinad, see on, nimelt Jõulul sisse, mis
wistist Betlemma lauda heinu ja õlgi pididwad tähen-
dama; need laotakse põrmandule laiali maha, kuhu
pääle siis noored ja wanad pikali heidawad. Kuna
wanad wagusi seda õhtut pühitsema hakkawad, senni

teerutavad nooremad õlgest patšisi ja hakkavad üksteisele passi lööma. Seesinane wastastiku löömine sünnib kül nalja pärast, aga niisugusel naljal on ka sagedaste tõsi taga, et passilööjad mõnikord Jõulu õhtul üksteise juuksid sasiwad. Kui mäng juba nõnda kaugelt jõudnud, siis teeb maja isa sellele selle läbi otsa, et ta mängijaid ja juukse sasiuid söögi laua ümber kottu kogub, istu esite ühe lühikese palwe ehk laulu salmi loeb, mis järele igauks laua ümber püsti seisstes korda mööda ka ühe salmi ehk palwe peab lugema, kuni kõik läbi on, ja siis hakkab Jõulu laupäewa õhtu söök; sääl oliwad siis, nii kui enne vööldut, worstid, sealihja ja paksud kapstad. Pärast söögi wöeti jälle mäng ette, mis kuni poole ööne ulatas, kuni wiimaks kõik öle lademe pääle magama jäiwad. Sennikaua jääb pühade söökidega täidetut laud, kuni teise hommikuni seisma ja küünal, kus seda oli, laua pääle põlema, et kui mõni wöeras ehk teelt ära ekfinud inimene kogemata sisse juhtub tulema, see ajawittmata ka Jõulu lauast ja rõõmust osa wõiks saada. — Esimesel pühäl lähawad harilikult kõik kiriku, ka need, kes muidu wast aastal otsjal selle tarmis ennast ei liiguta. —

Uue aasta ehk Nääri pääw. Nääri on Saksa keelest: Neujahr — tehtut, ei tähenda muud, kui: uus aasta. Uueaasta laupäewa õhtul tehti ja tehakse weel mõnes kohas mõnda sugust nalja, nii kui õnne walamist, taldriku mängi ja kufe kuulutusi. Need mängid on aga ka kõige siit maa Sakslaste juures pruugitawad, siis wõib see ka olla, et need koguniste Sakslastest seie toodut tembud on. — Selleks õhtuks tehakse ka oma kahe araline küünal, mis laua pääle kõigeks wõiks põlema pannakse. Õhtul tuuakse aga warsti Näärid, se on, öled sisse, keda siis hoolega wastu toa lage ja parssi wisatakse, ka kui siis hästi palju kõrsti lakke ja partesse rippuma jääwad, siis kaswawad tulewal suwel hääd rullid. 1876 uue aasta wöl oli

üks raamatu kirjutaja tuttav Lääne rannas ühe maja sisse juhtunud, ja näinud sääl kõik lae ja parred õlgi täis rippumat, keda ta arwas nõnda sinna ülesse pandut olevat; need ei olnud aga muud kui õnne kõrred, mis hoolega wiskamise läbi ülesse rippuma jäänud. — Mõnes kohas on aga peremees keskööl igast wilja feltfist ühe peotäie mõtnud ja wastu toa lage wisanud, üteldes: „Sumal lastu meie wilja sellel aastal nõnda pikaks kaswada!“

Uue aasta hommikul olewat kõik uksed, maja riistad, ja isigi leiwad ristidega ära märgitud, et kuri waenlane sisse ega wälja ei pääse. Ka kõigil kiriku sõitjate saanidel olnud kriidiga tebtut ristid pääl, kellel aga enamiste ikka piirid ümber olnud. — Wanal ajal näis ümberpiiratud ristid isäranis tähtsad ja ka muial, kui üksipäini kurja waimu wastu, pruugitawad olnud. Ma ollen Gesti maal, isäranis Lügenuse kiriku ümber wanu kiwist wälja rajutatud ristisi näinud, mis 16-ma saea aasta sisse ulatatiwad, aga kõigil oli ümmargune kiwist piire ümber, kelle keskelt aga risti kuju wälja oli rajutat. Niisamma sugustest ristidest räägib ka Dr. Bertram (Schulz) oma Baltia maa juttudes eelmises jaos lehel. 112, trükitud Berlinis 1857.

Uue aasta hommikul olewat kiriku sõitjate hobuste tubliste kaeru, leiba ja õlut antut, et nad hästi tuliseks saanud, sest et pärast kirikut wäga hobuse wiledust tarwis olnud. Sääl tõtanud igamees, et ta enne teist kodu pidand saama, sest kes kõige enne kodu jõudnud, see pidand ka kõige selle aasta läbi oma töö kõige ennemalt jõudma ära teha. — Sellepärast näikse ka praegu weel uuel aastal kirikust minnes inimesi üksteist mööda kihutada püüdwat, kus kuue, seitsme hobusega üksteise kõrwu ja wõidu kihutakse, ja üksteist mööda aetakse, kus juures waesed jala rahwas üsna kimpus on ja mitmed kaelapidi hobuste jalge ja saanide alla maha aetakse.

Tõnise päew. Selle päewal peawat peremehel pool leiba aitas ja härjal pool põhku laudil olema; siis saab kewadini omaga wälja. Perenaine peab sellel päewal ka poole sea pääd ära teetma ja perele ette andma. Selle tarwis oli ka wana Saaremaa kalendris ehk tähtraamatus, mis nad isi puu pulkade pääle oliwad lõiganud, Tõnise päew sea pääga tähendatud. Kui mul elupäiwi ja wõimalik on, siis tahan ma seda kalendert ka üksford oma lugejatele ette tuua.

Madise päew. Selle päewal antawat kanale juba wõti kätte, et sest saabit enam perenaise käest jüüa ei saa, waid isi peab toitu otsima. Kui sellel päewal lund sadawat, siis saawat tulewal suwel wäga palju parmusi sääska ja kärblasi. Sellel päewal olewat ka tähele pandut, kust poolt tuul ja misjugune ilm on, kas talwe warsti otsa saab, wõi kaua kewadi wastu peab. Sellel päewal ei olewat ka sõela kätte wõtetud ega sõelutud, et sellel aastal mitte palju kirpa, täie ja lutikid ei pea tulema. Ka ei ole sellel päewal ömmeldut ega nõelutut, et elajad ussist nõelatut ega muul wiisil kahju ei saa. Sellel päewal peawat ka karu omas pesas teist külge pöörama ja teist kappi imema hakkama, ja ka ussid maa sees külje käämma.

Paastu, wastla ehk lihahete päew. Wastla on Saksa keele sõna järele „Fastnacht“ tehtut ja ei tähenda Gesti keeles muud, kui paastu öö, kus liha söömine katoliku usu ajal ära heideti; sellepärast ka lihahete. Sellel õhtul söödi weel wiimist korda liha, aga isäranis sügisel ära tapetut ja sisse soolatut sea jalgu; pärast sööki pidand kõige noorem sööja omad seajala kondid kõik hammaste wahel ükskhaawal toa latta kandma. — Selle järele tulnud liuu lastmine, et linad sellel aastal hästi pikaks kaswaksiwad. Selle tarwis pistetud peo linu põuue ja joostut jala teise talusse, ehk kellel hobune olnud, pannud selle ree ette

ja sõitnud oma ringi ümber; nooremad ja poisikesed lasknud aga lumeange otsast kelguga liugu maha ja laulnud isi:

Lina liugu, pikka tiindu,
Lina liugu, pikka tiindu!
Linad liugu laskejalle,
Takud takka lükkajalle,
Tudrad toas istujalle,
Bareskaerad mahtijalle.

Pärast liuu lastmist võdetut lina peo põuest välja ja hakatut pastla paelu tegema, sest et sellel õhtul tehtut paelad hästi kõvad olnud. Mõni nobe paela punuja olewat neid sellel õhtul 7 paari valmis keerutanud. Wana ema laulnud weel nurgast:

Laste lapsed libedaste,
Närvud käija nobedaste,
Pastla (Bastla?) Mart lääb paristelle,
Jätab paelad poolikulle!

Ka olewat selle päewa hommikul enne päikese tõusu kolmest kohast sõnnikut võdetut ja kolme hunnikusse põllule wiidut, et see sõnnik hästi põllul ära mädaneks, mis suwel rukki põllule weetakse.

Selle järele tuleb Tuhka päew. Selle päewa histoorialik tähendus on see, et katoliku kirikus pühitsetut tuhka inimestele pääle riputatakse, mis neid peab patust puhastama ja seda tähendama, et nemad sellest saadik kotiriides ja tuhas paastuma peawad hakkama. — Sellel päewal ei ole tohtinud mitte kapstaid teeta, sest et kapstad siis tuhka minewat. See on üks selts kapsta täiäid, mis hulgani, kui tuhk, endid kapsta lehtede pääle asuwad ja sellest pääst enam muidu midagi ei saa, kui neid puhtaks jäält küljest ära ei häwitata. — Sellel päewal sõelutakse ka tuhk koldes ära, et tuli jäält seest ära ei kustu. (Kui süütitikke weel ei olnud, siis pidiwad tule sõed iga õhtu hoolega tuha sisse maetut saama, et tuli ära ei kustu, et hommi ku jälle tuld ülesse wõtta oli, sest kirwllise tuha sees

kustus tuli ära. Oli aga tuli ära kustunud, siis pidi seda nartsu topusega teisest talust tooma, kui mitte hädad tulerauda, taela ja liivi ei olnud.) Ka ei ole tohtinud sellel päeval pääd sugeda, siis läinud pää tööma. Sellel päeval saanud aga lautade laed tolmust puhtaks pühitud, et järest tulewal suwel mitte palju kärblasi ja sääski elajate kallale ei peaks tulema.

Maarja kuulutuse ehk paastu Maarja päew. See päew olewat naistele üks armas päew, kus nemad enne päewa töusu üksteise juures „Marja puna“ joomas käiwat, et nemad kõige selle aasta terwed ja punased oleksiwad, ja et sääjed neid suwel mitte ei nõeluks. — Wares võldakse selle päewa hommikul ka esimese muna munewat. — Kes selle päewa hommikul päikesse töusu ajal puu tükkä wõi laastust enese kätte wõtawat, leidwat sellel suwel palju linnu peši. — Sellest õhtust saadil ei tohtiwat enam tuld ülesse wõtta, sest et see ruffi orasele kahju tegewat. Kui selle Laupäewa ja Maarja päewa õösel külmetawat, siis külmetawat weel 40 ööd ja päewa edasi, kui aga üks neist öödest külmanud on, siis olla 20 päewa weel külma, aga kui sugugi külmanud ei ole, siis jääwat ilm kobe soojaks.

Urwe päewal peawat odra tangu pudru keedetama, siis kaswawat tulewal suwel jämedad odrad, nagu urwad. Halliste mail tambiti odrade seljast uhmre sees keed maha, seda tangeks nimetati (weksil tehtut tangud nimetatakse siin soormed); neist terveist odradest ja ubadest keedeti piimaga Urwe pühaks, kui ka Suure Neljapäewaks ja Neediks rooga, mis väga hääd maitseb. Urwe püha on viiete Palmipuude püha; aga et meil palmipuid ei ole, siis wiiwad Katoliiklased ja Wene rahwas selle päewa mälestuseks urwadega pajo õfsi kirikusse, mis läbi selle pühale Urwe päewa nimi tulnud. Saksja rahwas teewad niisugust mängi, et nemad üksteise selle päewa hommikul urwadega õksteiga magamast ülesse peksawad.

Suure Neljapäeva bössel niidetawat salaja lautades lambaid, mis läbi enesele saksa armu pääle tõmbawat. Kui seda viete hästi tehtawat, siis korjatawat seda kolme walla piiri seest. Lambaid niidetawat rinna päält, saba päält ja kahelt poolt kõrva äärest. Sellest willast tebratawat siis lõnga, mis sinna kohta kanga sisse lootawat, kust ta otsekohhe wammuse rinna ette tuleb. Niisuguse wammusega saksa ette minna, tõmbawat wäga saksa armu päle. — Selleksammal päewal ristiwat ka rouf oma poegi ühe kiviaga; kes selle kivi kätte sawat, see tõmbawat siis ka saksa armu selle inimese pääle.

Suure Neede bössel käiwat mesilaste peremehed oma mesilaste aea ümber ja pistwat pihlaka ja ka daka offe aea wahela, et mesilinnud hästi peret heidawad ja mitte ära ei läha, ja et nad neid hästi nõeluwad kes paha tegemise pärast sinna aeda sisse lähawad.

Lihawõtte ehk kiigu pühad. Lihawõtte on weel üks katoliku usu aja nimetus, mis niipalju tähendab, et pärast paastu jälle liha söömist wõib ülesse wõtta. Wene ja Saksa rahwa juures on need suured munade pühad, aga Gestirahwa juures nimtatakse neid mõnes kohas, isärانىس Hallistes, nimelt kiigu pühadeks, ehk munad siin ka kül kombeks on, kuna muial Gestirahwa juures Nelipühis mune süüakse. — Siis peab siin igal talul oma kiik olema, kuna seda muidu kõigel terwel aastal olemasgi ei ole. Mõnes kohas Geslaste seas ei ole Lihawõttes seda pruuki, kuna nemad muidu kõige suwe läbi kiiguwad. Mina räägin aga siin Lihawõtte kiigust, kus muul ajal sugugi enam ei kiiguta. Sellel wõib wanal pagana ajal oma isi tähendus olla olnud, mis mina praegu mitte ülesse ei wõi leida; uuema aja kiigu tähendusels räägitakse aga järgmist juttu: „Kui Juuda rahwas Deesuse olewat riisti lõõnud ja teda pärast riisti päält maha wõdetut, siis olewat palju seda näha tahtnud saada,

aga ei ole üle teiste päide mitte näha mõinud; siis olewat palju enestele sääl kiiged teinud ja siis kiikudes üle teiste näha mõinud, mis sääl sündinud. Selle mälestuselt kiigutawat nüüd Lihawõttes." — Et aga kiikumine ommeti lustiks ja ajawiiduks on, tunnistab järelseisaw kiigu laul:

Kaegemi kiigufesta
Kas o kiiku finni teitü?
Kiigu juure teil kiwista,
Kiigu õrre teil hõbesta,
Kiigu waru waskiesta!

Kaegemi, katsugemi,
Kas see kiiku kannab meida?
Kannab ta mo suure naise,
Rahalise raske naise,
Pilulise pitka naise?

Olge terve kiigu sepa!
Kiigu juure teil kiwista,
Kiigu õrre õunapuusta,
Kiigu waru waskiesta!
See kiik sea lihasta,
Kabla tal kana munasta!

Olge terve, kiige sepa!
Mis me annam' kiige sepal?
Annas kana, annas muna!
Kas nüüd lepüt, wõi ei lepü?
Annas härja ikkeesta,
Annas lehma lüpsikulta,
Annas täku tallistegi!
Kas nüüd lepüt wõi ei lepü?

Olge terve kiige sepa!
Meie kiikum', meie kitam',
Meie ällum, annam auu!

Olge terve kiige sepa,
Olge terve, saage naine,
Saage naine te rahane,
Silmini sinu sõlena,
Kontsani kulla kovišina!

(Ülesse kirjutanud L. Kase.)

Künnipäew. Selle päewa historialis hakatus on vähemast nii wana, kui meie rahwas siin selle maa toha pääl elawad. Selle tähendus on wissist see, et selleks päewaks maad ja põllud ülesse küntut peawad olema, ehk et sellel päewal kündma peab hakatama, kuidas üks Gestlaste wana sõna ütleb: Wirgal on juba kõik põllud künnetut, laisk ajab alles atra aja najale! Et aga sellepäewal sagedaste alles lumi meie põldusi katab, nõnda kui praegu lugu on*), siis ei wõi küll põllu künnist juttugi olla. Ommeti on wanemal ajal seda usku peetut, et peremees enne künni päewa adraga põllule on läinud ja ühe wao üle põllu ajanud, kui sääl ka puhas lumi alles olnud. — Weel üks wana

*) Pärast künni päewa teisel päewal 1875.

sõna ütleb: Kui sant oma saua künni päewal mulla sisse (see on, küntut mulla sisse) wõiwat pista, et siis hää aasta tulewat. — See on jo siis muidugi mõista, kui kewadi nii wara on tulnud, et künni päewa ümber juba maad wõib kända, et siis õnnistatut aasta loota on. — Tuleb keegi esimese künni päält, karjast ehk mõne muu töö päält, mis ta esimest korda teinud, kodu, siis kastetakse teda weega, et ta sääl juures edespidi magama ei jae. —

Jüri päew. „Jüri“ on Kreeka keele: põllumees (Georgios). Selle päewa nimi on ühest wagast martürist tulnud, keda Sankt Georg (püha Jüri) nimetatut. Wana jutu järele olnud see üks Kapadookia maa kuninga poeg, kes ristiusu pärast Rooma keisri Diokletiaani ajal ära tapetut. Tema oli ühe wägewa teo teinud, et ta ühe hirmsa lendawa mao ära tapnud, kes kristliku kuninga Perseuse tütart Ajat tahtnud ära neelata. Ristisõitjad kandsiwad tema kaju oma lipu pääl; nõnda on tema kaju ka Wene riigi pitsati ehk kulli südamel sees ratsa hobuse seljas, nagu ta just lendawat madu oma odaga tapab. Tema nime pääle on ka see „George ordu“ asutatut, kellega wapruid Wene sõamehi auustakse.

Lähäme oma Jüri päewa juure tagasi: Jüri päewa peetakse esimeseks suwe päewaks, ja ka töö aasta wahel päewaks, kus peremehed uute kohtade pääle ja teenrid uute peremeeste juure lähawad, kus muud näha ei ole, kui lõpmata kraami ümber wedamist. — Dmmeti on wanemal rahwal see usk olnud, et Jüri päewal kedagi asja kotiga ei ole tohtinud majast wälja kanda, sest siis olewat hunt karjast ka elajaid ära wiinud; sellepärast ei ole ka Jüri päewal kedagi asja majast wälja antut ega laenatut, kui mõnel ka midagi kül häda pärast tarwis olnud. Ka ei ole tohtinud keegi Jüri päewal palja jalu teise talusse minna, siis wisatut temale tulist tubka jalge pääle,

sest muidu tulewat järestulewal suwel põllule kahju. — Süri päewal ei ole tohtinud ka keegi sukka kududes teise talusse ega üle õue minna, et mitte kanad kapsa taimi ära ei sibli. — Kui elajatel esimesel päewal karjasmaalt kodu tülles kõrred juust wälja rippuwad, siis nimetatakse neid „nälja kõrteks,“ sest et siis kehwa põhu aasta tulewat. Karjane ei tohi aga oma keppi mitte ära koorida ega kooritut witsaga elajaid lüüa, sest et elajad siis kuiwaks ja kõhnaks minewat. Karja wälja lastes pandut terawad riistad, kirwed, kiinid ehk wikatid karja aea wärawa alla, kust elajad üle pidanud astuma; kes loom sääl juures wiga saanud, sellest olnud siis täada et see suwel ära kärwanud, ehk hundi osaks saanud. Hundile olewat aga sellel päewal päitsed päha ja wõru nina pääle pandut, et ta karjale kahju ei pea tegema. — Mitme muu asjade juures on Halliste maal ühte asja peetut, mis Mutaguse maa rahwas „Säo õhtudel“ enne Jõulut on pidanud. Sellel päewal ei ole keegi ühe maja sees ega õues kolinat ega kobinat teha tohtinud, ei puud raijuda ega kangast kududa, sest et pikne siis maja lähidal ja kohal tulewal suwel wäga kärkiwat. Kellel tarwis olewat raijuda, see mingu majast kaugele. — Thor Helle ütleb küll omas raamatus aastast 1732, lehek. 302, et selle pärast sellel päewal puud ei ole raijutut, et pahad ega kurjad loomad kahju ega waewa ei tee. — Ommeti olewat Süri päewast pikse kangust ära arwatut, sest pikne olewat seitseme wennaksed, kellel iga nädali päewa järel oma aasta walitjeda olewat. On Jüripäew esmaspäew ehk reede siis peawat sellel suwel kõige wihasemad wennad walitsema, kes wäga kangeste kärkiwat ja palju kahju tegewat; ommeti olewat hää wilja õnnistus sellel suwel. Kui Süri päew teiste nädali päewade pääle langeb, siis olewat wagasemad wennad sellel suwel walitsemas, aga siis olewat ka sagedaste wilja ikaldus.

Süripäewast õõldakse weel, et kui sellel päewal wihma sadawat, siis kaswawat suwel tühjased ja kerged ruffid; aga kui sellel hommikul hall maas olewat, siis saawat suwel hästi odra kütist teha, sest siis olewat esimene pool suwet hää kuiv.

Süripäewa hommikul on elajaid püssi ja mõne muu sala rohuga lautas suitsetatut, et kuri film ega paha sõna neisse ei pea puutuma. Selle tarwis wiitakse pada tuliste sütega lauta, kuhu pääle rohi pannakse ja nagu Maroni panniga suitsetakse. Dmmeti on selle läbi mitu lauta ja lauda täit elajaid tule ohwriks saanud, kuidama seda weel kõige hiljemal ajal olen näinud.

Markuse päew. Seda päewa olewat ka surma päewaks nimetatut, ega olewat ka sellel päewal kintut, et elajad mitte äkitselt ära ei peaks surema.

Wolbri päew. See päew on erneste ja ubade külwamise päew. — Külwamise juures on aga meie wanal rahwal ka omad mõnesugused kombed olnud. Mõned olewat enne külwi hakatust peoga soola wastu taewast wisanud, mõned jälle hobuse raua, tule raua, ehk hõbe rubla tüki külmise ajal külmitu põhja seemne sisse pannud, ehk et külwaja enesele sõrmuse sõrme ajanud &c. — Wistist pidi see paha sõna ja kadeda filma wastu kaitsjaks olema. — Ka seda pannakse tähele, et siis linu ei külwata, kui kuu pääle waatab, see on, kui ta päewa kätte jäeb. —

Linnu risti päew. Sellest päewast saadik ei tohi karjad enam heinamaades käia, waid heinamaad peawad heina kaswatama jääma. — Praegu ei lasse aga ükski elaja jalga kewadi enam heinamaa pääle.

Tuule risti päew. Sellel päewal ei ole kedagi külwatut, et tuul suwel wilja ära ei riku ega raba. — Sellest päewast saadik peawat karjad lõunel hakkama käima. Et karjad põhja tuuled elajatele mitte paha ei pea tegema, ei tohi neid esimesel ristipäewal sugugi, teisel enne lõunat, ja kolmandamal mitte ilma söötmata,

wälja ajada. Nende hõde sees olewat mõeraiš lautades lehma lüpsmas käidut, ja hobuste seljast karmu ja lammaste seljast willu niidetut. — Harilikult saab selle päewa järel suwewilja küli lõpetatut. Odra küli lõpetajatele peab sea saba keedetama ja süüa antama, siis kaswawat hästi pikad odra pääd, nagu sea sabad. Dmmeti olewad wanad Gesti põllumehed endile ennemine kuiwa kui märga suwet soowinud, sest üks wana sõna ütleb: Wihma lapsed nutawad, aga kuiwa lapsed naerawad, — ja ka: parem on põue põhk, kui wihma wili.

Suwiſte pühist ei ole meie rahwal minu tääda muud ise kombet olnud, kui et nad oma elu majad kase lehtede ja okstega on ehitanud. See wiis näikse nagu wana Suudide wiisist tulnud olewat, kes Melipühi estmisel päewal oma lehtmajade ehk lõikuse tänu püha pühitseſiwad. Mis see sõna „Melipühi“ tähendab, on mul arusaamata, sest Saksa keele „Pfingsten“ on Kreeka keelest „Pentekoste“ tehtut, ja tähendab 50, see on wiiekümnes päew pärast Paasapüha ehk meie Pihawõte, kuhu pääle Suudide lehtmajade ehk lõikuse püha langes. Kuhu aga meie „neli“ juhib, ei leia ma mitte ülesse. Võib olla, et wanal ajal neil päiwil neli päewa pühi on peetut. Mis see aeg aga ristitoguduses tähendab, seda täab jo iga laps.

Wiidi päew ehk pikem päew. Sellel päewal pannakse tähele, kust poolt tuul on, siis peawat tuul kõige selle aja, kunni teise pööri päewani jäält küllest puhuma. Seda pannakse igal pööripäewal tähele.

Taani päew. Müüd oleme ühe päewa juure jõudnud, millal mõndasugust tempust on tehtut, ja ehk weelgi tehaſe. Meie oleme juba hakatuses seda näinud, mis nõijad kõik sellel ööl, enne Taani päewa, olewat teinud, mis meil enam tarwis korrutada ei ole. See on kõigile tutaw asi, et tüdrikud ja naised Taani laupäewal kõikisugust lillikeisi ja rohtust koguwad ja katkuvad, ja tulise hoolega kase okstest wihtasi seowad,

sest et need siis terwisele kõige paremad olla, kuna lilled ja rohud talweks paigale pannakse ja siis poegija lehmadele antakse, sest et neil sellepärast isiaranis arstimise jõud arwatakse olevat, et nad Saani laupäeval on korjatut. — Küla eidedel ja neiudel wõib üsna õigus olla, aga mitte nõnda, kuidas nemad arwawad; sest otse Saani laupäewa pärast ei ole see mitte. Kõik taimed, kaswud ja lilled on alati siis kõige rammusamad ja paremad, kus nemad peaaegu täiskaswanud ja täies õides on, siis on kõigil lilledel ja õidel, kellest jo suurem jagu arsti rohtusi tehakse, kõige kangem arstimise wägi, kui ka muul heintel kõige suurem toitmise jõud, kuna nemad, kui nad alles wäga noored on, wäga nõrgad ja jõuta on, ja kui nad täieste ära õitsenud ja wanemaks läinud, et nad siis puisemaks ja tuimemaks lähawad. Saani päewa ümber on meie maal kül see aeg, millal kõik lilled ja kaswud oma täie jõuule jõudwad, aga see ei ole italggi Saani laupäewa külgi seotut. On warane kewade, siis on lillide ja taimede kasw juba mittu päewa enne Saani täis, kuna nad hilise kewade järel Saani päewaks weel täis kaswada ei jõuagi.

Kuida tutaw, pannakse Saani laupäewa õhtul mõned tühjad tõrwa pütid lattide otsa põlema, kuhu juure enamiste noored rahwas kokku lähawad, seda päält waatama. Seesinane tõrwa püti põletamine näis wäga wana aegse Liigo (Rätlaste armastuse jumala) pidu sarnane olevat, mis selsamal ajal on peetut; aga rahwas ei nähta selle algust isi midagi täadwat. Pääle tule põletamise, keda wanal ajal Waidelotid wõi preestrid põlema süütasiwad, lähab ka nüüdse naiste rahwa lillide ja kaswude korjamine pagana aja Liigu piduga otsekohe ühte. Neid korjatut hää haifuga lillikeisi olewat noored tütarlapsed pää alla pannud, mis läbi sellel wõsel imelikud tähtsad unenäod tulnud. — Et sääl ka laulu puudust ei olnud, on istenesest mõista.

Jsiäranis mängiti Jaani tule juures nukku, mis järgmisel wissil sündis: Tütarlapsed käiswad ringi ühe- teise käest kinni hoides ja laulsiwad, kuna kaks neist ringi keskel nukuks oliwad ja ühe linniku al seiswad: need pidiwad kõik järele tegema, mis neid lauldes kästi. Sga lord, kui laulu sees see sõna: „Kõdarad kõrise- maie“ ette tuli, lasti ringi sees käed säält kohalt lahki, kust poisid, kes wäljaspool ringi waatasiwad, kõige kaugemal oliwad. Nukud jooksiwad wälja ja kaks poissi taga ajades järele, kuni nad neid kätte saiwad ja käest kinni hoides tagasi töiwad. Senni kaua kui nad jooksiwad, lauleti ikka ringis edasi. Kui nukud juba käes oliwad, siis hakati neid lauluga tagasi kut- suma, kuni nad tagasi tuliwad. Siis walitseti uued nukud ja mäng hakkas uueste pääle. Ringi käigu juures lauleti:

Lähme nukku ehtimaie,
 Waesta lasta walmistama,
 Kägu kulda kingitsema!
 Ehi nukku, eeri nukku,
 Ehi neile ehteile
 Mis so emal enne olund,
 Wana ema walmistanud.
 Pane pääle pardi sulgi.
 Liida pääle linnu sulgi.
 Metsasta mehiku sulgi.
 Pese filmad, soe pää,
 Selga aja ame linane,
 Pääle pihta peenikene,
 Jalga pane sukad sulgiesed,
 Dtsa kingad keerulised,
 Pane ümber suure sõuu
 Nii kui pooli põdra nahka,
 Pane wõõle suure wõõ,
 Nii kui laia tõrre witsa,
 Lase ette laia põlle,
 Nii kui isa aida uksti,
 Kinda pane suure sõle,
 Nii kui kuu taewaessa,

Heida kaela elme korra,
 Pane pähä laia pärja,
 Ehi sõrmed sõrmukile.
 Sõrme wabed wallukile.
 Sääda sääred jooksemaie,
 Laha jalad lastemaie.
 Kõdarad kõrise maie!
 Wisla linnik lepa pääle,
 Kaela rätik kadaka pääle,
 Pää rätik pedaka pääle.
 Jookse nukku, jõua nukku,
 Jookse poolest Poola maada,
 Weidikene Bene maada,
 Natukene Narwa maada!
 Jookse nukku, jõua nukku,
 Ara nukku metsa jookse!
 Metsas mõnda murdejada,
 Kiwi taga fiskujada.
 Aea taga haawajada.
 Tule koju nukukene,
 Tule ja tunne omada,
 Jaan so oma, hoia teda,
 Jaan so päris, pea teda!

(Ülesse kirjutanud L. Kase.)

Siin juures nimetawad lauljad selle mehe nime, kes nuku kätte oli saanud. — Dmmeti on niisugused mängid juba nõnda aruldaseks jäänud, et neid mitmes kohas enam ei tuntiagi.

Heina Maarja päewal ei tohtiwat iial heina niita ega kuhja teha, siis põletawat pikne heina kuhjad ära sest Heina Maarja päew ei peawat iial ilma pikse wihmata mööda minema.

Mareta eht Karuse päew. Sellel päewal ei olemat mitte tööd tehtut, et taru wiljale ja elajatele kahju ei peaks tegema.

Saakobi päew on meie põllumeeste uue leiwa tooja. Iga peremees rebkendab järele, kas ta oma wana leiwaga Saakobi päewa kätte saab. Muidugi jõuab rukki põld ka selleks ajaks walmis. Saakobi päewa kuu olemat ka üks kuri kuu, kus lihad ja räimed wägisi käest hapuks minewat, ei keegi haawad paraneawat ja ka koerad hulluks minewat. See on ka jo Sakslaste koera kuu (Hundstage), kus midagi ei õpita ja kõik kolid lahti on. — Et Saakobi päewaks ka heina tööd lõpetatut peab olema, sellepärast böldakse siis: Müüd wikat warna ja sirp kätte.

Olewi päewal peawat üks lammas ära tapetama, muidu surewat tarja seast kõige parem loom ära. Et heina tööd lõpetatut on, siis böldakse: Müüd härjad iffe ruunad rafte.

Lauritse päewal ei olemat tohtinud tuld sugugi majas ülesse wõtta, ei ahju kütta, ei keeta ega küpsutada; kui seda tehtawat, siis tulnud palju tule kahjusid. — Püha Laurentsius on katoliku rahwa tulekaitsja; nõnda on see usk siis katoliku usu ajast meie rahwa kätte jäänud. Kui tulekahju kusagil näha oli, siis böldi: Laurits on lahti. Kui kellegil wane-mal ajal tulekahju õnnetus oli olnud, siis läks ta Lauritse pärast kerjama, mis tarwis ta mõisast luba

tähe sai. — Lauritse päewal böldakse ka kapsaste kaswamisest: Laurits laob lehta, aga Pärt pöörab päid.

Pärtli päew oli enne meie peremeeste rütki külwikest aeg; kolm päewa enne ja kolm päewa pärast Pärtelt olewat kõige parem ruffid külwata olnud, kuna nüüd juba paar nädalat enne Pärtelt ruffid külwama hakatakse. Pärtli päewal olewat wanemal ajal üks siik isisuguse temputega ära tapetud, mis nende Gesti talunikude mälestuseks armatakse tehtut olewat, keda aastal 1343 Willandi lossis kottide sees ära tapeti, selle lugu meie Kodumaalt Nr. 2. lehek. 52 ja 53 leiame. — See ei tahaks mitte võimalik olla, et siinud Pärtli päewal selle mälestuse märgiks maha tapeti; see oli aga weel wiimne aeg, kus nad tappa sündisiwad; lühikest aega pärast seda hakasiwad nad haisma.

Madise päew. Sellel päewal peawad kõik loomad, ussid ja maud oma pesadesse ära pugema, mikspärast seda ka matuse päewaks nimetakse.

Mihkli päew on põllumeestele esimene sügise päew, milleks ajaks kõik suwised tööd tehtut peawad olema. Sellel päewal puhatakse nimelt suwise töö waewast. Harilikult weristakse ka üks lamba loom ära ja antakse perele esimest korda talwe rooga, see on liha, seft suwe roog, piim ja wõi, on nüüd juba otsa korralt jõudnud. Gestlase endisel orjuse ajal oli itka lugu nõnda, et nemad üksi talwel liha ja suwel üksi piima ja wõid seiwad. Talwel söödi enamiste kõik liha, ja suwel enamiste kõik piim ja wõi mõisa tööl ja nurme pääl ära, nõnda, et kodused rahwas sellest wäga wäha ja arwaste aga osa saiwad; nende osaks oli talwel üksnes lahja, raswaga keedetut sup wõi leem, ja suwel piimafört wõi rof ja — haganane leib! Tänu suure Jumalale! kõik meie elu on ennast nüüd nõnda pöörnud ja muutnud, et meie seda weel kui ennemuistest juttu kuuleme.

Viimaks räägitakse Lääne maalt, et jäänud wane-
mal ajal ka Miskle päewal wana „Kratti,“ wärske leemega
olewat söödut. See olewat üks kõigesugusest wana kuue ja
särgi, sika, pasila ja wiisu narudest ja kallsudest, wana
luua kontsudest ja põlenud peeru tungeldast tehtut hunnif
olnud, mis toa lae pääl seisnud ja keda aastal kord wärske
leemega söödut. See pidi siis jälle mist mõni õnne andja
olema, keda Tõnniwakast ja pisuhännast jälle teistwiisi
näis olewat. Mis tema nimi tähendab, ei wõi ma mitte
täada, aga ta näis nagu lühendatut „Kurati“ olewat *).

Pühade päew ja hingede aeg on wana kato-
liku ja pagana ajast järele jäänud nimetused. Kato-
liku rahwa juures peetakse seda pühade ja hingede
päewa iga aasta 2. Nowembril selle tarwis, et sel
päewal kõikide surnute hingede eest palwet tehakse,
et nende walu ja häda pürgus puhastuse tules jaaks
wähendatut ja lühendatut, ja et nemad ennemine säält
seest wälja pääsesiwad **); selle päewa pidu on Klugny
Abt Ddilo aastal 993 juba sisse säädnud. —

Selle sinatse katoliku hingede päewaga hakanud
ka Gestlaste hingede aeg mis kuni 30. Nowembrini
ehk Andrese päewani on kestnud. Gestlaste usk on
aga niisugune olnud, et nemad oma ära surnud ligi-
meste ja sugulaste hingedel neil päewil arwa-
nud luba olewat, kodu tulla ja endid nende juures
ülespidada. Selle päewa tarwis olewat siis ikka mõni
loom tapetut ja selle looma eluga surnute hingedele
nagu ohwert wiidut. Pääasjalikult on aga hingedele
wärsket liha ja leent keedetut, ja waagnaga toa laffa wiid-
dud, kuhu juure surnuid nimepidi sööma kutsutut. Dmmeti

*) Ehk on tema nimi Rootsi keelest „skrat“ tehtut, mis
niipalju tähendab, kui tuline madu ehk pisuhänd.

***) Gestlaste seas oli niisugune juri ja usk olnud, et kui
hingede päewal surnute eest palwet tehtut, siis olewat, nende
pääd õladest saadik mäda järwest ülesse tõusnud.

olewat sagedaste kawal sulane Süri ehk tõise pere Muri, liha ja leeme bösel nahka pannud, ja hommikul waagen tühi leitut; siis olnud hää meel, et hinged söögi wastu wõtnud. Hingede ajal olewat ka iga böse köif söögi nõuud ilma kaanteta seisnud, et hinged söögi kallale pääsetiwad.

Mõnes kohas, isfäranis Alutaguse maal, olewat iga pereisa oma jõudu mööda hingede päewa õhtul hääd söögid ja road walmistada lasknud, keda ta enne keft böb lauale lasknud kanda; siis saatnud ta köif oma pere elajate lauta ehk kuhugi muiale nurka ja jäänud isi ükspäini rahuliste tuppä otama, kunnikuf esimest korda laulnud. Siis teinud wõeraspeo andja ukse lahti, kutsunud köifi ära surnud tuttawaid, sugulaisi ja sõpru nimepidi söömaajale, wõtnud iga nägemata wõerast sõbraliku sõna ja teretusega wastu, ja palunud neid siis lauale istuma. On köif wõerad sisse tulnud, siis kuulanud peremees nende käest järele, kuidas nende käsi sel ajal käinud, kus nemad üksteisest lahutatut olnud; siis jutustanud tema jälle neile, mis temal selle aja sees õnne ja õnnetust olnud, kus juures ta oma wõerid sundinud, hoolega sellest piisust kätte wõtma. On nägemata wõerad peremehe arwamise järele küllalt söönud, siis teinud ta jälle ukse lahti, näitnud neile peeruga tuld ja maenitsenud oma wõeraid kodu hakata minema, palunud neid selle piisuga rahul olla, tänanud neid nende aruldase katsekäigu eest, palunud neid aasta pärast jälle tulla ja lehwitanud igapähele jumalaga jätmiseks walge rätikuga kolmkorda taga järele. Mõnikord olewat peremees oma wõerastega mõne tutwale warjuriiki weel terwisid järele saatnud, ja nõnda olewat siis see wainne pidu lõpnud. Selle pääle olewat siis pere ja maja inimesed oma peidu urladest wälja kutsutut, kes kui nähtawad sööjad, rõõmsaste ja ruttu, nägemata sööjatest ülejäänud söögid ära söönud. — Seesinane Alutaguse maa rahwa

wiis on wäga wana Dragguneefe Andrese waimude pidu sarnane, kellest Kodumaalt Nr. 2. lehek. 11—14 juba on räägitut.

Hingede ajal olewat weel mõnda muud kombeid peetut, mis aga kõiki mäletada ei wõi. Iisäranis ei ole sel ajal mitte kauna wilja sööbut, sest et need siis terwisele mitte hääd ei olewat. Kui meie aga seda tähele paneme, kui muutlik ja terwisele kahjulik No-wembri ilm ja õht on, mis mitte üksi inimese wälimise keha waid ka tema seedimise pääle mõjub, siis wõime kül arvata, et meie wanemad seega üsna õieti on teinud, kui nad täis puhutajat kauna wilja sel ajal mitte ei söönud.

Mardi päew. Martide tembud on meile praegu weel iga aasta näha, mõnes kohas nii, teises kohas teisiti. Nende lugu ja pidu on G. R. Jakobson Gesti kirjameeste aasta raamatus 1873 kaunis täielikult üles kirjutanud; ommeti ei saa keegi pahaks panema, et see nüüd ka meie keeru sisse on juhtunud, kelle histsoorialiku tähendust ma siin lühidelt tahan seletada. Mardi päew on ühe katoliku püha mehe nime päew, kellest ka õnnis Luterus ristmises oma nime saanud. Üleüldse on meie Martide pidud täieste katoliku ajast järele jäänud, aga mitte, kuidas mõned arwawad, et Martide kerjamised Luteruse mungapõlwe kerjamist peawad tähendama. See lugu on nõnda:

Aastal 316 sündis Subarias Panonia maal (nüüd Stain al Ungrias) ühel pagana sõpäälikul, Tribunus, üks poeg. Isa sündis seda poega juba 15 aastast saadik sõariistu kandma, mis pääle tema oma isa juurest ära põgenenud ja ennast risti uskus õpetada lastnud. Tema teenis Rooma Keisrite Konstantiuse ja Juliaanuse ajal, ja läks Prantsuse maale, kus ta wäga wagaste ja Sumala kartlikult on elanud. Tema olewat ka oma poole mantelt seljast ühe waelele ära annud, kes Amiensi linna wärawas temale wastu tulnud. Wana jutt räägib, et Kristus järgimisel wõi

temale selle poole mantle sees olewat ilmunud Martin lastnud selle nägemise järel ennast ristida, aast. 337, jätnud oma sõa mehe ammeti maha ja elanud üsna waguft, kunni Poatjääri piiskop Hilarius teda oma munga ordu sisse wõtnud. Müüd tuli ta Pannonia maale tagasi, pööris oma ema ristiusu poole ja pani kõwaste Uriuse usu õpetuse wastu, mis sel ajal Illiria maal walitses. Prantsuse maale tagasi minnes juhtub tema rööwlite selt, teda ta ka risti usku ümber pöörab. Poatjääri (Poitiers) jääb ta elama, kunni ta 374 aast. Toursi linna piiskopiks saab. Wiimaks olewat ta kõigest ilmast tahtnud lahutatut olla ja ehitanud Loire jõe ja ühe järsu kalju wabele Marmoutjääri klooftri, kuhu ta 80 munka enese ümber kogunud ja sinna aast. 400 ära surnud.

Seesinane püha Martin on see esimene, kellele Rooma kirik awaliku kirikliku auustust on näidanud. Tema on Prantsuse maal wäga palju ja tulise hoolega risti usku laiale laotanud ja pagana pimedust kaotanud. Üks jutu jätk räägib, et Keiser Maksimiinus teda üksford ühe wõeraspeo sööma laual oma paremale kääle olewat istuma pannud, ja tema kätte esite wiina peetri lastnud anda, nõnda, et Keiser seda siis tema käest wastu wõtnud — sellepärast olewat tema siis kõikide joodikute kaitstjaks (Schutzpatron) saanud. Tema nime päew, mis 11. Nowembri pääle langeb, olewat pärast seda niisuguste joomiste ja prassimis-tega peetut, et se üsna liig olnud. Selsammal päewal olewat ka Mardi anid ja Mardi kanad kokku forjatut, teda rahwas oma waimulikudele tinninud.

Moh, kui müüd katoliku ajal meie noored mehed ka püha Martiini nime päewal süüa ja juua, ja röömsjad olla tahtsiwad, aga mitte kõiki küllalt käes ei olnud, eks nad läinud siis ka forjama, kuidas lugu praegugi weel on. Kuidas näha, peetakse seda müüd weel, enam nalja, kui ferjamise pärast.

Mardid, enamiste noored mehed, forjavad endid tükki kümme ehk pääle seda kofku, ehitawad endid (raamatu kirjutaja elu kohas) mõnesuguste wõeraste riiete ja nägudega, aga kõigeparemine soldati ja pääliku mundressse, liiwer pähä ja mõel wõöle, — kelle hulgas üks Mardid isa, suure pika habeme, kaelakoti ja aisa kel- laga, ja Mardid ema, üks naisterahwa riidesse ehi- tatut mees on. Muidugi on üks ehk paar lõõtsapilli ehk wiuli meest ka nende hulgas. Nõnda tulewad Mardid talu ukse ette, kus wana isa kella kõlistab ja emaga ühes laulma hakkab, kuna teised Mardid kõit ümber tantšiwad.

Laske Mardid siise tulla!
 Mardid tulnud kangelst maalta,
 Ümber maailma ümaret,
 Kõrwaista kuud kumeret,
 Alta tulnud halli ilma,
 Pääalta päikesse punase,
 Keskest läbi keeru ilma,
 Läbi soo sippa soppa,
 Läbi laane lippa lappa,
 Wiis oli weta meil wahela,
 Kuus oli kurjada jõgeda,
 Seitse halba hallitada.
 Westi willendi ehena ¹⁾,
 Muda müd si perana.
 Dija ²⁾ läks Mardid hobune,
 Liffu Mardid linatanku,
 Must jäi kinni mulla pääle,
 Linalak jäi liiwa pääle,
 Walge mätaste wahela.
 Pilliroogu pistis ilma,
 Angerpüüst ai ³⁾ jüdamesse,
 Eõnajalga lõikas sõrme,
 Kasteheina käänis kaela.

Laske Mardid lämmeesse ⁴⁾,
 Mardid küüned külmetawad,
 Mardid warbad walutawad,
 Mardid sõrmed sõentawad ⁵⁾,
 Perenaine linnufene,
 Eõuse üles woodiestä,
 Sini padjade seasta,
 Walge linade wahelta,
 Kirju teli keskeelta.
 Sae sängi weere pääle,
 Uja atende nojale.
 Pubka see tuli tubade,
 Lõõtsu lõke lõukaalle.
 Kni põle pirdu, wõta pinda,
 Wõta laest laastukesta,
 Wõta seinast sammelida,
 Kni põle seinast sammelida,
 Wõta roogu räästaesta,
 Wõta lõmmu lõhna alta,
 Pubka see tuli tubade,
 Lõõtsu lõke põrmandule.
 Mardid küüned külmetawad,
 Mardid warbad walutawad,

¹⁾ willendas ees. — ²⁾ ojasse. — ³⁾ ajas. — ⁴⁾ sooja.
 — ⁵⁾ kipiawad külma pärast. —

Märdi sõrmed sõentawad.
 Peremees peremeheke,
 Tõmba walla tõlgu usse,
 Sääda saaritse ⁶⁾ jagare,
 Päästa walla peidu pulga,
 Usse ummis rõngastesta!

Nüüd tehakse üks lahti
 ja Mardid wiskawad sisse
 astudes wilja teri pör-
 mandule ja laulawad!

Märt wiskab sisse wilja õnne,
 Sisse kannab kaera õnne,
 Uued odrad, keerud keswad,
 Sisse toob sigade õnne,
 Rauta toob lammaste õnne,
 Kingib kirju larja õnne.
 Ammu Märti wodatie,
 Täna aga Märti tänna saanud.
 Märt tantsib et maa müriseb
 Nii et pörmanda pöriseb.
 Siin taht tore tantsimista,
 Pörmand taht pörutamista,
 Liitwa taht siin liitumista.
 Waadake nüüd Märdi pääle,
 Kas Märdil on silmad terased,
 Siis kaswawad ruffid terased
 Waadake nüüd Märdi pääle,
 Kas Märdil pää kahare,
 Siis kaswawad kaerad kaharad,
 Kas on Märdil keeru hanna,
 Siis saab keswad keerulised!

Peremees peremeheke,
 Kui saa tundsid tundisida,
 Arwastid sa aegasida,
 Wõthud tulu ruutis maalta,
 Zakku naiste jahwis maalta,
 Teinud sa tegu õluta,
 Balmistanud waadi täie:
 Ühte teinud sa koana ⁷⁾,
 Teista joonud sa toana,

Kolmas clefs läinud felderessa,
 Sep ⁸⁾ siis alla, wahtu pääle,
 Õlu kulda keskeelle.

Peremees peremeheke,
 Täatsid sa Märti tulewat,
 Arwastid sa Märti aega,
 Tapnud sa talle tooreeksa,
 Katkund kana wärskieksa,
 Kufe kuwassa lihassa,
 Tihase tee roaksa,
 Warblase wahepalussa.

Perenaine linnufene,
 Täadsid Märti tulewada,
 Märti aega arwawada,
 Teinud sa tegu unta leiba,
 Teine tegu tõstakuta ⁹⁾,
 Kolmas keswa karaskida,
 Perenaine linnufene,
 Wõta wõtmed warna otsast,
 Puna ribma puusa päälta,
 Sini ribma seina päälta,
 Dtsi Märdil andeidea.
 Kui ei suuda isiminna,
 Sul on kassi tüterida,
 Uja Anne, kassi Kärtu,
 Uja Anne aida teeda,
 Kassi Kärtu kelderisse.
 Kui ja ei tää, ma jubatan:
 Borst on abju otsa pääle,
 Karask lambris kapi pääle,
 Wõti fojas kontsu otsas.
 Peremees peremeheke,
 Perenaine linnufene,
 Pereroega saabasääri,
 Peretütär kulda kinga!
 Dtsi Märdil obwerida,
 Katsu Märdil karaskida,
 Wäana wärsketa lihada,
 Wõnda mõuku ¹⁰⁾ abju päälta,
 Wana waskista rahada.
 Kes annab Märdile midagi,

⁶⁾ saare puust — ⁷⁾ fööfis. — ⁸⁾ pärm. — ⁹⁾ pärmi
 ja nisu leiba. — ¹⁰⁾ worsti.

Sel saavad sead siledad,
Lehmad libedad lihavad!

Nüüd antakse Märdidele
andisi ja hakkavad järele-
seiswa lauluga minema:

Saagu so sead sigima,
Saagu so lammad laguma,
Kuhu Märti korganeksa,
Sinna kaerad kaswaneksa,
Kus need Märdid keerutavad,
Sääl ka keswad keeru lööwad
Sääl end erned eh teewad,
Dad uhked õilisewad.

Aituma! Märdid tänawad,
Märdi andi andamesta,
Suure hoole otsimesta
Suure mutsu murdamesta,
Pikka pässi pistamesta,
Laia karku kandamesta!

Mis jätame pere isale?
Jätame härjad iskeesse,
Mis jätame pere pojale?
Laia täku laterisse,
Üheksa üli ilusta,
Kümme künni ruunaesta.
Mis jätame pere emale?
Kümme lehma lüpsiuule.
Mis jätame pere tüele?
Lauda täisi lambaida,

Kena viinõs keskeelle
Kena viinas keerud sarwed,
Pund saab willa pusa päälta,

Tubat naela turja päälta,
Kümme naela külle päälta,
Sada sarwede wabelta:
See jäägu pere tütrele.
Mis jätame pere minijal?
Lapse pilliksä peräle,
Räsiliseks käte pääle,
Lauda täisi lambaaida,
Põhku täisi põrjaaida
Kõik katused kanugi täisi:
See jägu pere minile.

Peremees peremeheke,
Laske need Märdid minema!
Kui teisel korral me tuleme,
Teisel korral see ajaga,
Teisel uuel suwele
Siis toome seemet seie maale,
Siis toome rukkid rüppeessa,
Keswi toome kindaessa,
Kaeru toome faukaessa!

Peremees peremeheke,
Tõmba walla tõigu ukse,
Päästa walla veitu pulga.
Ukse ummis rõngastesta,
Säada saaritse sagare,
Laske Märdid siit minema;
Märt tahab tõisele talule,
Tõise uuele õuele,
Katuksele kolmandesse,
Kui tõisel korral me tuleme,
Tõisel korral see ajaga,
Siis joosku kõik õled õluta,
Wihud joosku wirretagi!

Kadriina päew on ka wana katoliiku aja mäles-
tus, mis ühe püha neitsi Katariina nime pääle on
seätut. See finane Katariina, Egiptuse maalt Aleksan-
dria linnast pärit ja kuninglikust soust, on üks wäga
tuline ristiusuline olnud, miispärast teda aastal 307
mõegaga ära tapetut; nõnda on tema nime ja mäles-
tuse päew 25 November.

„Kadriid“ jooksewad sellel õhtul harilikult, niisamma kui „Mardidki!“ Neid näis oma jooksu aga otse Mardide järel tegewat. Nemad ehitawat (see on tüdrukud ja naised) endid ka mõra riidesse. ja neil on oma isa ja ema, kes nende ees käijad ja lauljad on; teised on aga muidu ligi tantšijad. Kui nad talusse tulewad, siis laulawad usse taga:

Laske Kadriid siisse tulla!
Kadriid tulnud kaugelt maalta,
Hõbedasta õrta mööda,
Kullasra kõrendit mööda
Ümbert maailma ümaret,
Kõrwasta tund kumeret,
Alta halli ilma tulnud,
Päälta päikese punase.

Mis nägid sinu tegewat?
Kuu tegi sulda rõngaida.
Mis nägid hagu ¹⁾ ja tegewad?
Hagu heitis haljasta hõbedat.
Mis nägid päikese tegewat?
Päe tegi sulda peningida.
Mis nägid tähta tegewad?
Tähed lõiwad täringida ²⁾,
Tuhad näime tullesesja,
Sada sita saadesesja.
Tee oli pikka ja mudane,
Laan oli laia ja lõgane.
Tee oli pikka minneesja,
Laan oli laia käijeesja.
Teel on mitu hirmutusta,
Kaiestikus raputusta.
Hobu ots sammu afeta,
Bars see katsus kahju maada.
Teder teele hirmutije,
Part see raputas pajuna,
Halli lindu aawikusja,
Mõrus metsa keskeella,
Kõgu kulkus kuusikusja.

Hobu oli erku, wars oli karssi,
Hobu oli erku hüppamaie,
Wars oli karssi kargomaie,
Wistas Kadriid witsikusse ³⁾,
Jsi läks alla aawikusse.
Linnit jäi siis lepikusse.
Tuhad näime tullesesja,
Sada saie saadesesja.
Wiis oli weta meit wabela,
Kuus oli kurjada jõgeda,
Seitse halwa hallikada.
Tuli wastu tungeljalga,
Sai wastu saabas jalga,
Lükkas ta Kadriid leusse,
Ujas Kadriid hallikasie,
Pikes ⁴⁾ tegi Kadriid linniku,
Pikes Kadriid kauni põlle.
Si ole telki tee ääres,
Abju paistet tee arule,
Kus ma sõrmi oletis soendand,
Kus ma põlwi oletis pesitand.
Perenaine linnutene,
Tõuse üles woodiesta,
Tõuse üles tooli pääle,
Sae sängi ääre pääle,
Uja akende najale.
Puhu tuli luke suusta,
Lõõtsu linnu lõua luista,
Puhu see tuli tubaje,
Lõõtsu lõke lõukaalle.
Kui põle peergu mõta pinda,

¹⁾ koit ehk amarif. — ²⁾ Cubus, igapäidi nelja nurka. —
³⁾ wõsastiku siisse. — ⁴⁾ märjaks.

Bõta laest laastufesta,
 Bõta seinast sambelida,
 Kui põle seinast sambelida,
 Bõta laudilt lamma heinu,
 Kesket lauta kitsi heinu,
 Puhu see tuli tubaje,
 Lõtsu lõte lõukaalle,
 Laske Kadri lämmeesse,
 Kadri küüned külmetawad,
 Kadri warbad walutawad,
 Kadri sõrmed sõentawad.

Berenaine linnukene,
 Tõmba walla tõlgu ukse,
 Päästa walla peidu pulgad,
 Uksed ummis rõngastesta,
 Laske Kadri lämmeesse.
 Ammu Katre oodetie,
 Ita Katre ibatie,
 Täna Kadrid tänna saanud.

Müüid lastakse Kadrid
 sisse, kus Kadri ema toa
 nurkas luua pääle kusewat,
 mis wist Kadri sula tähen-
 dawat; selle pääle hakka-
 wat ta käsiwõliga ked-
 rama, kus teised tantšiwad
 ja laulawad:

Tantš taha Kadrifene,
 Et ei liiwa maast ei liigu,
 Ega põrmu maast ei põru,
 Ega raba maast ei rappu.
 Liiw heidab linniku pääle,
 Põrm sul heidab põlle pääle,
 Karmu⁵⁾ kaelaräti pääle,
 Udu uue kuu pääle.
 Põrmu ritub põlle firja,
 Raba ritub räti firja,
 Udu uue kuu firja,
 Liiw ritub linniku firja

Karmu kaelaräti firja.
 Kadri kallis, Kadri kaunis
 Kadri kaitis Jumala karjo,
 Loeb Looja lambaida.
 Kadri kaunis, Kadri kallis,
 Kadril kaskine hobune,
 Sarapuine saanikene,
 Lõdja puine logakene.
 Kadri tulnud katsumae,
 Kas on Märti teinud tööda,
 Kas on Hansu halge lõhnuud,
 Kas on Peter pirde⁶⁾ tiffnuud,
 Kas on riidad rinnastiffu,
 Wanad halud wastastiffu;
 Ehf on riidad ree pääle,
 Wanad halud wankre pääle
 Ehf on Hansu abju pääle,
 Ehf on Märti mängu pääle,
 Ehf on Kaarel kammerissa,
 Tõnis tõisele talule.
 Anname Hansule haguda,
 Märdil anname mäna oksse,
 Kaartil anname kase latwi,
 Tõnisele tõmbame pihta.

Berenaine linnukene,
 Otsi Kadril ohwerida,
 Katsi Kadril kakerida.⁷⁾
 Kes siin Kadril andi annab,
 Sessel andku Jumal jälle
 Piki leinu põllu pääle
 Kuyrid otja kuhja kupa,
 Kuida kui siidi sileda.
 Kes ei Kadril andi anna,
 Linad liiku sel mädangu,
 Nea taha hallitagu.
 Berenaine linnukene,
 Katsi Kadril kakerida,
 Kadri ei hooli osasta,
 Ega mõtle mõtle mõngu pääle,
 Kadri tahab takkufida,
 Kadri wingub willafida,
 Kuufsub linna nuustifida.

⁵⁾ jäme tolm. — ⁶⁾ peergu. — ⁷⁾ annid, olgu misfug. tahte.

Nüüd saavad Kadrid
annid ja lähavad järgmise
lauluga minema:

Olge terwed, me täname!
Saagu teil sead sigima,
Saagu teil lammad laguma,
Willu kandku wiie mõrra,
Põllud pikkada linada!
Mituma, Kadrid tänawad,
Kadri andi andamesta,
Suure hoole otsimesta,
Willa wakka waatamesta,
Lina nusti liigutamast!

Mis jätame pere ijale?
Jätame härjad ikkeesse.
Mis jätame pere pojale?
Laiä tälü laterisse,
Ühelsa üle ilusta,
Kümme künni ruunakesta.
Mis jätame pere emale?
Kümme lehma lüpsikulle.
Mis jätame pere tütrele?
Lauda täisi lambaida,
Kena oinas keskeelle,
Kena oinas keerud sarwed,

Pund saab willa puusa päälta,
Tuhat naela turja päälta,
Kümme naela külle päälta,
Sada sarwede wähelta:
See jägu pere tütrele.
Mis jätame pere minijal?
Lapse pilliksa peräle,
Käsiliseks kätte päle,
Lauda täisi lambaeida,
Põhku täisi pörsaeida,
Katused kanugi täisi:
See jäägu pere minile.

Perenaine linnufene,
Laske need Kadrid minema:
Tõmba walla tõlgu ufse,
Päästa walla peidu pulga,
Ufse ummis rõngastesta,
Sääda saaritse sagare;
Laske Kadrid siit minema,
Kadri tahab teisele talule,
Teise uuele õuele,
Katusese kolmandesse.
Kui teisel korral me tuleme,
Teisel korral see ajaga,
Siis joosku sõid õled õluta,
Wihud joosku wirretagi!

Kadri päewal on ka meie talu naistel kõigil lam-
maste niidu aeg. Selle päewaga peab ka alati sula
ja wihmane ilm tulema, sest et „Kadri kusele hakk-
wat,“ mis kunni Andrese päewani kestwat. Sellepärast
võidakse: Kadri hakkab kusele, aga Andres pöörab
pulga ette. Andrese pääw on ka esimene talwe päew.

Luutsia, päewa pööri ehk kõige lühem
päew. Sellel päewal on enne kristliku usu seie tulekut
wana Jõulu ehk Juuli püha, kui aasta pööre päewa
pühitsetut, mis üks wäga suur rõõmu pidu on olnud.
Et meie oma kristliku Jõuludega 12 päewa taga oleme,
tuleb wana Rooma keisri Juuliaanuse kalendrest, mis
tema juba 46 aastat enne Kristust wälja annud ja

teda kristlased ka pruukima hakanud. Et aga inimesed selle kalendrega aegapidi päikese käigust väga palju taga jäävad, mis aastal 1900 13 päeva saab olema, siis on Rooma paavst Gregor XIII. uue kalendre sääduse teinud ja 24. Webruaril 1582 käsu annud, et Oktobri kuust nimetatut aastal 10 päeva pidivad warsti maha jääma. Kes riigid nüüd selle sääduse wastu wõtsiwad, need peawad nüüd omad Jõulud 12 päewa enne meid, se on wana Juuli ehk Jõulu pühade kohas. — Kust poolt sellel päewal tuul on, siis ööldakse teda teise pööri päewani säält poolt puhuwat.

Tooma päew. Seda nimetatakse ka must Toomas, sest et kõik riided ja pesu enne seda päewa väga ruttu mustaks minewat, kõik elamise toad ja ihugi tahma, tolmu ja tolka külgi wõtawat, ja inimese pääle must palju usinamalt heitwat. Sellepärast koristatakse sellel päewal maja Jõulu wastu puhtaks, pestakse pesu ja jaadetakse must Toomas nõnda majast minema. — Wanal rahwal wõib kül õigus olla, sest et need päewad enne seda kõige lühemad, ja selle läbi kõige pimedamad ja mustemad on. Sagebaste on ka sellel ajal niisked, wesiised ja udused ilmad, mis inimest isigi, Kreeka keele sõnaga ütelda, melancholiseks ehk tuskaseks teewad. Et aga tolm ja must Tooma päewaga ära peaks kaduma wõi vähemaks jääma, ei taha ma kül mitte uskuda. —

18. Pulma pidu *).

Wanemal ajal pidasiwad Gestlased oma pulmi harilikult ikka sügise, kui juba kõik lõikus lõpetut ja rehed peffetut oliwad; muidugi sellepärast, et neil siis kõige enam kõhu wara aitas oli. Nüüdsel ajal on

*) Gestulewad pidude loud praeguse aastasaea ajast inimeste juttude kui ka oma nägemise järele üles kirjutatut.

aga pulmad enne Lihawõte ja Jüri päewa kõige tihe-
mad, sest et siis õigel ajal oma paar käsi rohkem tööle
saavad, ja need, kellelt need neiud ära wiidut, enes-
tele jälle uusi töötajaid muretseda wõivad.

Et abielud taewas kokku pannakse, seda usutavad
Gestlased kindlaste, — ja sellepärast on suurem jagu
õpetamata Gestlastest naise koshimise juures üsna rahul:
juhtub kuidas juhtub. Kui nüüd selle taewaliku tege-
mise juure weel midagi maapäalist peab sündima, siis
on wanad naised selle tarwis ilma kutsumata käepärast,
kes seda asja tallitavad. Armastusest ei täadnud
nemad endisel orjapõlwe aegul sagedaste midagi, et see
ka mõni abielu ühendaja pidi olema; aga üks teine
tarwilisem põhi oli neil sääl juures tähele panna, ja
see oli: kasu pääle vaatamine, kellest Gestlane niis-
sammu hästi mõistab lugu pidada, kui muu sugu
rahwas. Et noored inimesed endid üksteist enne ka
pidiwad tundma, oli üks hoopis kõrwaline asi, sest et
— kui üks kord abielusse kokku saavad — siis aega
küllalt on, üksteist tundma õppida. Isäranis kuulab
koshilane selle järele, kas tüdruk ka töölas on, ehk ta
lähab isi pimedatel õhtutel walwama, kuidas neiu käed
kedruse, rehepeksu, lina ropsimise ja sugemise j. n. e.
juures käiwad. On kosja nõu tõsine, siis walitseb
noormees enesele ühe „Isamehe,“ kes temaga ühes kosja
ligi lähab, kus juures mõni toop põletatut wiina,
mõned puuwillased ehk siidi rätikud ostetakse, ja weel
mõned weiksed asjad ehk raha juure pannakse, ja nõnda
wiiakse siis need asjad ärawalitsejule kingituseks, et
kaup mitte nõnda kergeste jälle ühest ära ei laguneks.
— Mõnes kohas käib wiin ilma noore meheta kõige
esite kosjas, — ja see sünnib nõnda: Ostetakse üks
pool toopi üsna selget prostoi wiina, kus sees kedagi
magusat ega wärwi ei tohi olla, pannakse pudelisje
ja saadetakse mõne tädiga wõi wana naisega ühel Melja-
päewa õhtul tähendatut tüdrukku kätte. On koshilane

meele järele, siis võetakse pudel vastu, juuakse tühjaks ja seotakse vastuvõtte täheks wöö ja paar kindid pudelile kaela ja sadetakse tagasi. Need külgi seotud asjad on siis pudeli kandja palk. Nõnda on siis asjad korras, ja peigmees lähab Neede õhtul isi pruuti kaema, kus siis jutud saavad läbi rägitud, kui võimalik, mõni pudel paremat wiina joodut ja Laupäeval sõidetakse kiriku juure lugema. — Ei ole aga kosilane neiule ehk tema wanematele mola järele, siis saadetakse wiina pudel Neljapäeva õhtul ilma tühjendamata ja kaela ehteta tagasi. —

Suurem jagu Eesti kosilastest olewat aga ilma kellegi eeskuulamiseta hää õnne pääle kosja sõitnud, ja nõnda on see sagedaste ette tulnud, et üks siit ja jälalt tagasi liikutatud kosilane kohe kolmandasse ja neljandasse kohta lähab ja ühe hommituga mittu tühja formi saab enne kui asja otsale jõuab. Ühest niisugusest mitmest kohast ärapõlatut kosilasest võidakse pilkamise wiisi: Tema pidi ühel hommitul seitse suitsu läbi käima, enne kui asjale sai. Ühe wäga wana wiisil järele on kosilane warsti pärast poolt wõd wälja sõitnud, ja et Gestlased wara hommitu oma ahjusi kütawad, siis leiab ta igalpool suitsu eest. Kosilane ei räägi jäl juures midagi, kuna tema „Isamees“ mõistu wiisil juttu hakkab ajama, et üks noor nullikas ära olewat kadunud, keda noor mees otsiwat. On kosilane meele järele, siis küsitakse: mis karwa see kadunud loom siis olla, must, walge wõi punane? mis nagu otsimise lubaandus on; ei küsita aga seda, siis täab, et temal jäl midagi otsida ei ole. On aga lubatud otsida, siis võetakse wiina pudel wälja, kust päält tüduruku isa kõige esimese lõnksu wotab ja siis kõigile oma kodakondstele maitseada annab. Ei taheta aga kosilast vastu wõtta, siis jääb wiina pudel ka puutumata ja kosilane peab tühja suuga oma teed minema. On aga wiinad vastu wõetud, siis antakse kingitused kätte

ja süüakse ühes hommi ku sөөл, kus juures ilusa wiisi järele pruut oma nägu mitte ei pea näitama. Mõni peigmees näeb oma pruuti alles esimest korda, kui ta õpetaja ette lugema lähab, ja ei ole selle järele mitte immeks panna kui mõnigi peigmees teiste käest on pidand küsima: mis sugune see minu pruut on? — Ka tuleb mõnikord niisugune lugu ette, et mõned tüdrukud endid alt kae mõne mehele lasewad pakkuda, ehk et mõned parajast ajast üle läinud tütarlapsed isi endid mõne mehele kauplewad, ehk küll niisugust kaupa wäga libedaste pilgatakse.

Pruutpõli kestab harilikult kaks ehk kolm nädalit, kunni kiriklik kuulutus mööda on läinud. Seda tuleb sellel ajal ka wäga sagedaste ette, et kui üks ehk kaks korda juba maha on kuulutatut, et siis pruudile weel mitmed uued kosilased ja keeljad tulewad; on uute kosilaste seas mõni peiu, keda parema ja rikkama, ehk ka ilusama arwatakse olewat, siis wõetakse warssi teine peiu wastu ja minnakse uueste kiriku juure lugema. Nõnda juhtub siis, et mõni mees kahe, kolme pruudiga üksteise järel ülesse saab kuulutatut, enne kui ta wiimaks nooriku kätte saab. Mõned tüdrukud, sellel wäga wäha kosilasi läinud, teewad ka seda tempu, et wõtawat mõne kosilase, keda nad wast mitte ei tahta, ega sellele nad ka ei lähä — ommetigi wastu ja lasewad endid maha kuulutada, et seega teised kosilased kui ülesse aratatut saaksiwad, mis ka sagedaste korda lähab. Si tule aga nõnda ruttu mitte teist paremat, siis jäetakse ommetegi esimene maha ja pannakse lootus parema tulewa aja pääle. Nõndasammuti teewad ka mõned noored mehed mõne edewa tüdrukuga, keelawad seda salaja teisele minemast ja jätawad ta ommeti sinna paika.

On kosja asjad kuulutuse ajal kindlaks jäänud, siis saawad pulmad, niihästi pruudi kui peigmehe kodu ühte wiisi walmistatut; mõlemilt poolt käiwad kutsujad oma sugulaste ja tutwade juures, ja kutsuwad neid

pulma. Pruudi poolt pulmalised koguvad endid juba Laupäeva õhtul sinna poole ja peigmehe wõerad Pühapäewa hommiku peigmehe poole koku, kuhu nad ka sagedaste liha ja leiba ja kõiksugust pulma kraami koku wiivad, mis mõnes kohas ka kre kotiks kutsutakse. Wanemal ajal saatsiwad enamiste kõik pulmalised noort paari ühes kiriku, kus peigmees ja tema kaks peiupoissi ratsa pruudi wanre kõrwas on sõitnud. Kõigemähä-malt on teisel peiupoisil mõel wõöl olnud, kellega ta tuult wehkides kurja waimu teelt eest ära ajanud. Pruidiga olewat tema wend, ehk mõni selletarwis walitsetut noormees ühes ühe teise pruuttiudrukuga sõitnud. Mõnes kohas on olnud, ja on praegugi see wiis, et peigmees ega pruut enne laulatust, kellegile kät ei anna, kui keegi teda teretada tahab, ehk kui mitte wähäm wälja ei saa, siis peab ommeti kinnas käes olema, et abielu pärast mitte segaseks ei lähä. Pärast laulatust läinud noor paar jälle üksteise käest kinni hoides, nõnda kuidas nad altari ees koku pandut, kirikust wälja, et ükski enne nende wahelt läbi ei saa käia, mis jälle järgmist abielu segaduse eest peab hoidma, kus juures nad aga üksteisele jala pääle püüdnud astuda, et selle sõna ja walitsus siis abielu sees teisest üle pidand käima. Kui kõik wõerad wanrite ehk saanide pääle olla istunud, siis olewat peiupois neile weel wiina annud, ja nõnda läinud kõik see pulma rahwas pruudi koju lustilikult jälle tagasi. Sagedaste pannakse niisuguse pulma woorile kitsa kottade ja wärawate pääl teed kinni, kuhu puid, palka ja kiwa ette weeretatakse, kus juures siis lahti awitajad pudelist pulma jalga saawad.

Arwata üks werst maad pulma majast eemal saab kinni peetut, üks peiupois sõidab koju ja kuulutab pulma rahwa tulekut, et wastuwõtteks tarwilikul wiisil kõik walmis on. Saadik tuleb aga warsti suure õlle kannuga nelja kibutades tagasi, kust seeft kõige enne

noorpaar joob ja selle järele kõik teised pulmalised. Seda lühikest seisu aega ei lastut ka mitte asjada mööda minna; senni kaua seoti pruudi wanfre hobuse loof uueste ja hästi kõwaste finni, kuhu külgi üks paar kindid ehk sukke wõõga seoti, mis siis ühe mehise töö palgaks pidivad saama. Nii kui peigmees läbi ehitatud wärawa sisse sõidab, saab püssi lastut, mis selle tarwis tehakse, et hobused tagasi peab hirmutama; selle korraga kargawad mitmed jultunud noored mehed pruudi wanfre wastu, peawad hobused finni ja püüawad nüüd seda kõwaste finni seotut loofa päält ära kiskuda. Kellel see korda lähäb, see saab looga külgi seotut kindad ja wõõ selle eest palgaks.

Selle pääle saanud noorik majasse kantut ja pulma laua ülema otsa istuma pandut, kuhu tale üks terve leib ja üks soola kaus ette toodut, tähendusels, et temal omas tulewases maja pidamises ualgi tarwilikuisi asjust puudus ei pea olema. Sellest soolast ja leiwast annab siis noorik igale pulmaliselewähä maitsta, mis pääle siis pidusöööl lauale kantakse. Mõnes kohas on aga see wiis, et üks terve leib ilma puutumata kõige pulma aja laua ees otsa pääl seisab, kellest ükski midagi ei tohi maitseada, et leiwa õnn majast ei pea kaduma. — Moore paari kõige lähemal istunud isamees oma naisega ja mõlemate pruuttüdrukutega; teised wõerad istuwad, kuhu keegi saab. Peiupoisid peawad ette kandjate ja leiwawõikajate ammetit, ei istu harilikult isi mitte laual, aga ommeti püüdwat nad sagedaste oma mõega otsaga kõige paremad worsti ja liha tükkid teiste nina eest ära. Siäralikku õlle wõi wiina sisse walajat ei pruugitut palju mitte, waid õlu pandi kannuga ja wiin pudeliga laua pääle, kust need siis suust suhu ja käest kätte käisiwad, üteldes: suu on jü-dame mõet. Ommeti oli pruudi kodu peigmehe poolt ja peigmehe kodu pruudi poolt üks nõnda nimetatut „Sink,“ wistikst Saksakeele järele „Mundschent“ jäetut,

kes selle järele pidi walmama, et õlle piibud (suured kõrged urwadega või torudega, kannu wiisi puust tehtut riistad, kellega waadist õlut välja toodi) ja kannud laua pääl mitte tühjaks ei jäänud; oliwad riistad kord tühjaks saanud, siis karjunud Sink, rufikad laua pihta pörutades: õlut ja õlut, — künni nõuud jälle täitetut. Teine ammeti mees olnud jälle pruudi poolt niihästi pruudi kodu kui ta peigmehe kodu „Tuhkamun“ või tuha waht; see teinud kolde ette piiri ümber, lust ükski ei ole tohtinud üle astuda, kuna ta istis selle piiri sees istunud ja kirmega kiwi rajunud, et tuli aga taga. See olnud aga nii truu omas ammetis, et ta jalga säält ei ole ära wiinud, et mitte ükski tuha ligi ei pääse, sest noorikul olemat istis riiete pesta tuha tarwis.

Oliwad siis mõned mõisa-ehk muud safsad ka pulma kutsutut, siis olemat neile kõrwas lambris süüa antut, kuna teised pulma rahwas rehe toas söönud, kelle suitsunud seinad jämeda kangastega ehk laia männa peergudega ära olnud löödut. Pärast sööki pidanud sööjad söögi nõuude alla raha panema, sest et noorik lauda tulnud koristama, mille waewa eest ta siis mõne kopiku oma tulewase majapidamise tarwis saanud. Laua koristus sünnis aga nõnda, et noorik leiwa raasukesed ja raha ühe walge rätikuga kausi sisse kokku pühis ja siis saagiga oma teed lähäb.

Warsti pärast sööki peab noorik ennast ära peitma. Ta lähäb mõne oma poolt naisega lambrisse, paneb ukse taga pööra ehk lukku ja ootab siis wagusi, künni peigmehe poolt naised teda wajak leiawad ja taga otsima tulewad. Kui need teda juba igal pool ilmaaegu otsinud, siis tulewad nad wiimaks finni pandut ukse taha ja hakkawad lauluga peigmeest kiitma; sääl juures püüawad nad niipalju, kui iial võimalik, pruudi häid kombid wähandada, istäranis, et ta palja wälispidise hää wiisidega ja pettusega peigmeest oma wõrtu olla

püüdnud, kuna ta oma kodu ilma teiste nägemata üks harimata ja laisk tüdruk on olnud x. Selle libeda laulu pääle wastab naesteseits kambriist, kes prundi eest seisjad on, weel kolmford libedamine wastu, kus peigmeest igapidi laidetakse, et pää olewat tal, kui pädaja põesas, suu kui sute sita auk, hobu tal ühe silmaga, ader tal ühe aruga, ta olewat kõrtsi ukse kõigutaja, kõrtsi lingi liigutaja, suu tal wiltu wiina poole, käsi kõmer kõrtsi poole. Nüisugused wõidu laulud saanud enamiste ilma ettewalmistamata lauletut, on täis terawaid nalja sõnu ja sagedaste tähtia lauletuse sisuga olnud. Kui nõnda tiik aega mõlemilt poolt libedaste wastastiku lauletut saanud, siis lõppenud see mõnikord sellega, et langud üksteise karmu katsunud.

On noormees koduwäiks tulnud, siis pannakse noorikule pärast õhtusööki tanu pähä; kui aga noorik kodust wälja wiiakse, siis ei tehta seda enne, kui noore mehe kodu. Senni seisab ta nurkas pelgus, kus keegi teda ei näe; mõnes kohas on aga see wiis, et ta suure walge riide sees, mis talle üle pää pandut, enamiste kõige pulma aja ees laua otsas, kuhu ta kõige esite säetut, oma laulatuse naisega istub, kus ta ükski muu temaga palju ei räägi, kui aga üksnes laulatuse naine, kes temast iial ei lahku, aga üsna salaja. Ka on isamehe ehk saajawanema ase, kes peigmehe poolt ligi on sääl ees laua otsas pruudi kõrwas, kes sõõma ajal wärsikest peab laulma; aga tema ei seisa ommetigi ühtepuhku sääl. Saajawanemal on mõnes kohas wõõ, nagu mõega kande rihm, ümber kaela seotut, mis nagu endist mõega kandmist weel tähendaks. On pruudi kodu oma aeg pulmi peetut, mis wanemal ajal kumbagil pool kolm päewa kestnud, ja kui juba õlle waatide põhjad kuiwaks hakanud jääma, siis pandut kapsa leem lauale, mis seda pidand tähendama: nüüd hakage minema! — Kui nüüd noor paar juba ära sõitis, siis pidi äiataat mõnes kohas wäga pruudi istumise afeme järele, kus

ta kõige selle pulma aja aset olnud, walmama ja seda tähele panema, sest sagedaste pani noormees kas kümne, kahelünnemise ehk 50 ne rublalise raha paberi nooriku asemele ja teist niipalju söögi kausti alla aga see ei olnud ätataadile sugugi rõõmuks, waid palju ennemine pahan-
duseks, sest see tähendas niipalju: pane teist niipalju kõrwa ja anna noorikule teeraha! —

Nooremehe kodu saades on wanemal ajal see pruut olnud, et hobune noore paari wanfre eest nii kõrge pidi päästetut saama; et loof enamiste wäga kindlaste pääle oli seotut, siis ei olnud kellegil enam aega, rinnust lahti wõtma hakata, waid wirutatut loof enamiste ühe mõega hobiga pooleks, kus juures sagedaste hobune kas ühe kõrwa ehk poole pääd kaotanud, — mis eest siis hobuse päästja jälle paari sukke ehk kindid saanud. Sellepääle tõstetut noorik wanfrest ehk saanist wälja ja wiidut ufse läwele, kuhu ta ühe riide pääle püsti seisma pandut. Sää! pidand noorik peoga raha läwe alla wiskama, et tema maja edespidi ilma rahata ei saa olema, ja nõnda pidand ta iga ufse juures tegema, kust ta üle astunud; kandjad saanud igauks jälle oma paar sukki ja kindid. Oli noorik nüüd tuppä oma asemele saanud, siis antut tale warsti laps sülle, et ta edaspidi ka mõistaks lapsi hoida, — ja selle eest pidand ta lapse emale jälle paari sukki andma.

Tüki aja pärast tuleb jälle nooriku kirst, kus harilikult kas ehk kolm hobust ees ja 4 ehk 5 meest pääl on. Siis hakkab kahe pulmaliste wahel suur kauplemine, et laew olewat kaubaga linna alla tulnud, kus nii ja nii mitme tuhande eest kaupa sees olewat, mis kõit mõne määritut paberi tüki ehk kase tohu päält ette loetakse. Ei pakuta aga seda hinda, mis nõutakse, siis püüawad kirstu mehed jälle oma teed minna, kui neid mitte kawalaste kinni ei peeta. Lähäb aga kaup ühte, siis walwaku kirstu wedajad ja olgu nobedad, et kirstu kõift mitte katki ei lõigata, sest kauba laew tahtwat õige ruttu

paigale panna. — Kui first maha tõstetud, siis tuleb noorik ja annab firstust tõstjatele kõhu valu rohtu, sest tõstjad olewat naba paigast ära wennitanud. Selle järele saab mõnes kohas noorikule aitas firstu juures tanu pähä pandut, mis tarwis noorik enese silmi peseb, pääd soeb ja teised riided selga paneb, ehk ta kül ennegi pestut, soetut ja ehitatut on. Enamiste saab aga toas noorikule tanu pähä pandut, mis nooremehe ema ehk mõni muu wanem naisterahwas teeb. Wanemal ajal saanud aga noorik enne tanu panemist weel mõne kõrwa hoobi, kus juures üteldut: „Reed on wiimsed kõrwa hoobid! edespidi ei tohi sind enam keegi lüüa, sest sa oled nüüd mehe naine! — Ehk: Unusta uni, mäleta mälu ja pea noormees meeles! — see on: et sa hoopis teise hoole ja kohused enese pääle wõtad. Sage-daste soeb ka nooriku ema filmapisarate al enne tanu pähä panekut tütre pääd, mis weel seda wiimist emalikku armastuse tegu peab tähendama ja ühes tunnistama, et temal niisugust hella hoolekandjat edespidi enam ei ole. On tanu pähä pandut, siis pannakse, kus seda pruugiks on, noorikule põll ette. Põlle ette paniija on enamiste nooriku ehk nooremehe wend, ehk ka mõni muu mees; see otsib nüüd kaua aega, kuhu ta põlle peab panema: kord paneb ta otja pääle, siis lõua alla, siis rinde pääle kunni oma koha pääle jõuab, kus juures ta iga kord küsib: kas siin on paras? On siis põll paraja koha pääle juhtunud, siis seotakse seda nende sõnadega kinni, „et ta seda kuuel kuul ega seitsmel nädalil lahti ei saa*)!“ Siis wõtab warsti põlle paniija põlle otsapidi ülesse, wiskab peotäie raha isi

*) Mina ei ole siin põlle ettepanekust mitte muidu ütelnud: kus see pruugiks on,“ — sest Hallistes on naisterahwal põlled lapsest saadik ees, kus noorikul põlle ettepanekut enam nimelt pruugiks ei ole. Põllel ei ole siin naisel^{ik} saamise juures midagi tähtsust, kuna ta mõnes muus kohas just naisel^{ik} saamise märk on. Nimelt Harju maal Rose kihelkonnas olen

sisse ja hakkab teisi põlle lappima kutsuma, kuhu juure kõik pulmalised ja kontwõderad ehk lapilised weetakse. Esite pannakse ikka poole kopiku ja kopiku kaupa, aga et selle korraga weel kõik käes ei ole, siis wõetakse neid mitu ringi läbi, kurni igaüks ära on annud, mis ta selle tarwis on arwanud, kus juures põlle hoidja isi sagedaste peoga karmanist raha wõtab ja põlle wiskab, täada muidugi wast raha. Senna sadamad sisse siis seebi tükid ja lõnga kerad, ja ka sagedaste poti ja klaasi tükid; sest lapilised püüawad häämeelega põlle põhja alt ära wifata, mis ka mituford korda läheb.

Mõnes teises kohas on aga see raha korjamine teistwiisi. Pärast tanu pähä panekut jagab noorik omad annid wälja, nii kui: särgid, sukad, kindad, wõõd ic. Siis istub noor paar pulma laua taha, neile pannakse üks tühi taldrif ette, sinna juure tuuakse siis weel õlle ja wiina pudelid, kuhu üks kõigeparem mokamees esite anni saajaid nimepidi ette kutsub pulma pidama, kus juures neile esite klaas wiina wõi õlut antakse, ja ka wõidakse, et see maffab nii ja nii palju. Nüüd kratsib teine kõrwa tagust, hakkab suure tingimisega kopika ja lake wiisi raha panema, kurni ta oma aru ära annab, — ja nõnda wõetakse kõik korrapärest läbi, aga isäranis need, kes pruudi poolt peigmehe poole pulma on tulnud, teda „peräliseks“ kutsutakse. Suurema pulmade pääl korjatakse mõnikord 200 — 300 rubla selle wiisiga kokku. Suba wanemal ajal oli ühe paari jutte ja wõõ eest üks ehk ka rohkem hõbe rubla antut, ja pääle seda weel kingitusets mõni kana, wafikas wõi majariist. Raha, mis selleaegsed poisimehed pulmade

ma paarikümne aasta eest näinud, et naisterahwal kõigil, kes aga jalgu järel jõudsiwad wedada, ühesugused mütsid pääs olid; sest oli aga tüdrukust aru saada, et ta ilma põlleta oli ja nende mütsidel olewat pigelid yundunud. Wist on jäl põllepanek noorikul tähtsam, kui mütsi wahetus. W. a.

pääl olivad maksnud, olnud nagu mõneks ajaks lainatut; sest kui üks niisugune poisimees pulma teinud, siis kutsuvad ta kõik omad wõlglased jälle pulma, ja see, mis tema isi teistele oli annud, pidi temale täieste jälle tagasi maksetama. Annid, ni kui sulad, sukapaelad, wõõd, kindad ja kudemad ja tegewad iga tüdruk isi widewiku aegadel ja kui tal iial mahti on, ja waesemad peawat mõnes kohas esiti need willad kokku kerjama, kellest nad alles midagi kedrada ja kududa wõiwat*).

Ommeiti arwatakse, et pere tütaridel natuke wedelam liha olewat, et nemad kõiki widewiku tundisi mitte oma anni wakka kedramise ja kudumise pääle ära ei kulutawat, „waid wabadnaised“ nende anni wakka walmistada amawat, nii kui üks wana laul rahwa juus juba ütleb:

Kelle pooka lõõnud loffa,
 Wasli harja lõõnud wälku?
 See on pere tütre pooka,
 Talu tütre tarwiesfa
 Wasli harjal walmistatut!
 Du see pook ta oma tehtut,
 Widewikul walmistatut?
 Põle see pook ta oma tehtut;
 Pook on küla naiste tehtut,
 Wabatnaiste walmistatut.

Wenemal ajal olla aga pruutannid juba õhtu enne laulatust wälja jagatut, mis järgmisel wiisil on sündinud: Nooriku poolt peiupois toob kingitused ühe ümmarguse korniga pää pääl kandes aidast wälja, lööb mõdegaga iga ukse pääle ühe risti, paneb siis oma koorma pulma laua pääle ja ühe tühja kausi sinna kõrwa. Pruut ja peigmees istuwad laua taga, kuhu neile paar wiina pudelit ette pannakse. Isamees istub

*) Gestimaal ööldakse praegu: See pruut lähäb hundi hända ajama!

ees laua otsas; tema lööb kolmkorda oma mõega laua pihka ja kutsub iga pulmalist ükskhaawalt: „N. N. palutakse pulma!“ Kutsutaw tuleb ja saab nooriku käest oma anni, mis eest ta nüüd raha peab wälja puistama. Seda tehakse niisammusuguse naljaga, kui põlle lappimise juures, mis weerendi ja poole kopikutega hakatakse, funni sellega lõpetakse, mis noore paarile on tahetut anda. Hää maksja saab sellepääle suutäie wiina tasumiseks, ja nõnda kutsutakse jälle teine ette, funni kõik läbi on. — Mõnes kohas olewat ka see kombe olnud, et kui noorikul tanu päha ja põll ette pandut, siis istunud ta peiupoisi sülle, kes tema ümbert kahe käega finni hoidnud, mis pääle kõik pulma mehed tulnud, ja noorikut tema käest ära kiskuda tahtnud. Muidugi sai waene noorik siis kiskuda ja wenitada küllalt, sest teda hoitud kui kruustangide wabel finni, et keegi teda kätte ei saa, kunni wiimaks peigmees pahase näoga tulnud ja ka wiimase jõuga kiskunud ja wennitanud, funni ta oma naise kätte saanud.

Harju ja Lääne maal on olnud — ehk on ka weel praegugi — niisugune iseäralik wiis, et noored rahwas esimese või lamba lautas peawad magama, kuna Tartu maal noore paarile alles esimese lapse sündimise järel oma isi woodi olewat sanud; senni kaua pidand noor paar kord lautas, kord kõlgusis, siis jälle aidas ehk laudil oma magamise aset otsima. Mõnes kohas on alles praegu see wiis, et olgu aeg mis tahet, ikka peab noor paar esimese või aitas magama.

Kui pulma wõerad teisel päewal pidand ärra minema, siis löönud peigmehe isa, ehk mõni muu lähem sugulane kirmega kolm korda wäljaspool wastu seina, tulnud siis pahase näoga, õllewaadi pulka käes pidades, tupp ja üttelnud wõerastele: Teie olete mul juba wiimse waadi õlut ära joonud, kelle pulk

mul praegu käes on; nüüd ei ole mul teile enam midagi ette panna, sellepärast minge Sumala nimel kodu!

Et pulmade pääle palju wõeraid oli kutsutut, kuhu juure weel hulk kontwõeraid wõi lapilesti endid kogusiwad, siis oleks pikemad peud noore rahwale wäga raske, ehk koguni ilma wõimata pidand olema, kui mitte selle läbi ei oleks amitatut saanud, et pulmalised isi rohkestest jöögimara ja sagedaste mõne poole waati õlut ligi toonud, ja nõnda enamiste isi oma kulu pääl pulmas elanud. — Praegu on see wiis juba mõnes kohas kauniste kadunud, sest et pulmad aga ühe päewa kumbagil pool peetakse, aga mõnes kohas elab „kafrekot“ tubliste alles.

Õestlaste suuremalt jaolt wagune wiis ei põlga lusti ega nalja sugugi ära; seda enam on see neile meele järele, kui teised neid rõõmule ja lustile äratawad, mispärast ka enamiste iga pulma pääle naljakaid ja lustilikusi noori mehi kutsutakse, kes oma nalja tempudega teisi pulmalisi peawad lustitama, keda siis nalja-, irwi- ehk koerahambaks nimetatakse.

Nüüdsel ajal, kus üleüldine Eüroopa haridus juba rohkem rahwa seas wõimust wõtnud, on juba mitmes kohas niisugused wanad kombesid pidude ja pulmade juures maha jäänud ja uued asemele tulnud, mis enam peenema rahwaga ühte lähawad. On see kiidu wõi laidu wäärt, selle üle ei taha mina otsust anda; aga seda pean tunnistama, et niikaua, kui meie rahwas igawese orjuse ja sulasepõlwe alla oli surutut, ja neil kuidagi mahti ega wõimalik ei olnud, paremat haridust nõuda ega selle ligi pääseda, et nemad niikaua omast wanast igawesest kombest on kinni pidanud, ehk nad kül siin maal mitmesuguste rahwaste wahel ja walitsuste al on elanud, — aga nüüdsel ajal, kus orjuse ohjad kadunud ja wabaduse walgusel kõigil keelmata on, hariduse hallikale astuda, mis kül

teised rahwad enamiste üles on rookinud, et ka Eesti rahwas suure sammudega edasi tõttab ja — omad wanad kombesid maha jätab!

Mõni võib nüüd küll ütelda: mis sa ilmaasjata luiskad! Kui palju sina ka wanust aegust ja kombesid tääd? Sina ei ole veel wiiskümmend aastat wana ja olled Abraami näinud! — Sellele wasta mina: Minul on wanemad, neil oliwad wanemad ja neil jälle wanemad, ja ikka nõnda edasi; mis nüüd lapsed oma wanematest kuulewad ja näewad, seda nad ükskord jälle oma lastele kõnelewad, ja kui kellegil veel kaks lahtist kõrwa ja silma omast käest on, siis võib nõnda veel kaunis kaugele wana aja sisse wadata. Eespool üleskirjutused on mul kõik enamiste lapsepõlwes teiste laste, wanemate inimeste ja oma wanemate käest kuulduesed, kui ka mo oma hilisemad tähelepandused. — Et ka eespool kõneldut pulma pidude kombesid mõnes kohas veel teistwiisi ehk tähtsamad wõiwad olla, ehk olnud olla, see on kõik wõimalik; sest kui juba igas talus isi taar, igas wallas isi wiis ja igas kihelkonnas isi keel on, siis wõiwad mõnesuguste pidude kombesid mõnes kohas ka veel mõnesugused olla; siin olen mina aga neist rääkinud, mis minul tuttawad ja arwata ka üleüldisemad on.

19. Warrud, joodud wõi ristised.

On Sumal kellegi naisele lapsuse annud, siis on esimene asi, et tuttawad ja naabri naised nurgawõi tubu naist „katse nurmituga“ waatama lähawad. See on üks ilus wiis, mis läbi teised oma osawõtet seega ülestunnistawad, ja mis wistist ka kõige teiste rahwade juures pruugiks on. Mina ei kiida seda mitte „katse nurmitu“ pärast, waid sellepärast, et kannataja teiste osawõtte läbi rõmustatut ja kinnitatut saab, kui tema terwis seda iial lubab, kui mitte, siis

jäägu see tegemata. Dmmeti on see mõnes kohas naiste eneste wahel otsego säädus, et teised naised tuhunaist niikaua peawad toitma, kunni lapsute ristimata on. Mõndasamma ei olewat tohtinud wõerad mehed enne ristmist sinna majasse minna, kus poeg-lapsute olnud, sest siis wõetut ta kübar warsti pääst ära ja pantud lapse pähä, sest noormees olewat ilma kübarata, kust wõeras siis kübara rahaga pidand wälja lunastama. Et küll praegu kübara wõtmist mitte palju enam ette ei tule, siis annawad mõnes kohas wõerad mehed, kes niisuguse majasse juhtuwad, isi tuhunaisele raha, kunni laps alles ristimata on. Mis wanemal ajal niisuguste „katse käijate“ juures ette on waadatud, on see, et keegi last mitte ära ei sõnataks; selle eest on targad „wana inimesed“ wäga hoidnud, et igauks last mitte näha ei saaks. Kui aga see teisiti ei wõinud olla, siis olewat ettewaatuselks wõera kasuka küllest salaja karwu katkutut, ehk mõned nartsud sinna kohta maha pandut, kus wõeras pääle pidi astuma, et kui lapsel pärast seda häda pidi tulema, nendega siis last pidand suitsetatama, mis läbi häda tagasi olewat jäänud. Mõnikord olewat ka niisugune kena lugu ette tulnud, et kui „wana inimene“ katse naise küllest kedagi eeswaraks kätte ei ole saanud, ehk seda unustanud, et siis selle küla naise käest midagi paluma mindut, misga last wõiks suitsetada, kui lapsel selle järel midagi wiga juhtunud olema*) Kõiki wigurid ei jõuagi üles kirjutada, mis sääl juures tehtut, ega ei täägi ma neid mitte. Ristmise juures ei tule muid isärallikka kombid ette, mis nimetuse wäärt oleks. Hallistes on see wiis, et kõik lapsed enamiste kodu ristitakse. Just enne kui ristima hakatakse, aetakse waderid üksi lauale sөөma, „sest et nüüd kiriku mindawat,“ olgu et nad

*) ühenda ka eespool 12. tül.

filmapilgul enne seda teistega sõõnud oleskivad; sääl juures saab siis warsti näha, kui suur waderite hull on. Siis minnakse kõhe last ristima, ja kui ristimine mööda on, siis aetakse waderid jälle kõhe üksi sõõma, „sest et nüüd kirikust tagasi olewat.“ Ristmise juures on neil ka see wiis, et waderid kõik ristmise wee sisse raha panemad, mis wee tooja ja wälja wija osa on, seda „wana inimene“ säält toimetab. Ristmiselt ära minnes annawad waderid üksteisele kät ja „teretawad“ üksteisi, mis järel isawaderid wiina pudeliga ümberkäiwad ja kõigile „ristitütre ehk poja kakert“ annawad, kelle järel üks naisterahwas jälle põllega saia ümber kannab ja kõigile neile annab, kes wiina saanud. See on sääl weel nõnda ütelda see wana mood, mis ka kõige wähemas urtsikus pruugitaw on, kuna uus mood enamiste kõik päris nüüdse aja Sakslaste wiisi järele on. See nõnda nimetatut wana wiis ei näe ka muud olewat, kui otse Sakslaste wiis, mis mina siin kohas üksi olen leidnud, sest waderite „teretamine“ ei näita muud midagi olewat, kui Sakslaste õnne soowimine ehk Gratulation, ja nende „katre ja saia“ andmine Sakslaste wiina ja konfetti jagamine, kui ka „raha wee sisse panek“ Sakslaste wiis, ehk nemad kül isi ei tää, mis see „teretamine, katre jagamine ja raha wee sisse panek“ tähendab, muud, kui et see aga üks wana mood olewat. Mõnes kohas annawad waderid ja warrulised lapse emale ka lapse hamba raha, aga Hallistes peab iga ristiema risti-lapsele ühe kleiditese kinkima. Kõhe laste ristmise juures teinud meestewaderid wanal ajal seda tempu, et hobuse waljad wõi päitsed ristmise ajaks karmani toppinud, et neil pärast seda hää hobuse õnn oleks.

Et Eesti emad oma lapsi isi imetawad ja toidawad, on wäga armas ja kiidu wäärt, mis Eesti-lased ka oma lauluga kiidawad: Talupoja lapsed hääd lapsed, Ema piima nad imewad, Ema suud neid sui-

gutawad, — agga — Saksia lapsed sandid lapsed,
Hoorra piima nad imewad, Litsi luid nad luigutawad.

Ka oliwad meie esivanematel ristsete juures omad
laulud, kuidas järgmine tõsine ja kurb laul seda tunnis-
tab:

Noorik nurka siin minefi,
Tuhke!

Mari maija siin tulefi,
Pures punna päkelida,
Salus sarra erneeida,
Neli nurka siin tarena,
Wiis abju otsakene:
Kik ta seinä filitsie,
Kik ta parre pallelise,
Dts' ta seinast seisakuta,
Dts' ta nurgast nukertsida,
Dts' ta liiwist fikertsida,
Abju otsast ta abida.

Mehefese, wellefese,
Te' kül sööte, te' kül joote,
Sööte kui ne Soome sõnni,
Soome sõnni, Poola pulli!
Ei ne ole röömu söögi,
Röömu söögi, röömu joogi,
Nee on suure surma söögi!
Naise waese waewa söögi!

Juba tundis tunnifesta
Juba arwas aegu, päiwi,
Wõr' ta ütelda mebele,
Wõr' ta kaebada kaasalegi,
Dh minu petfik peiufene,
Kallis abikaasafene!
Kisu walmis kirstu laua,
Dtsi walmis otfa laua,

Kae walmis kaane laua!
Dh minu petfik peiufene,
Armas abikaasafene!
Seda üttele ma sinule,
Seda õppa õigeesta:
Ära mul teta knuse kirstu,
Knuust on kuri kopitama,
Ära mul teta aawa kirstu,
Naw on kuri hallitama,
Ära mul teta lepa kirstu,
Lep on kuri leinamaie!
Tee mul tinast kirstufene,
Tee mul hõbe õrrefene,
Wala wastise sagare,
Põdra luust tee võõrafene!

Dh minu petfik peiufene,
Armas abikaasafene!
Ära mind wiia reelegi,
Regi on ferge kaldumaie,
Ära mind wiia wankrelegi,
Wanker ferge wanfumaie,
Wii mind wiitel sõrmeligi,
Kanna katele kääle!

Dh minu petfik peiufene,
Kallis abikaasafene!
Ära mind pane mulla sisse,
Ära mind saada sawi sisse.
Liida selge liiwa sisse,
Liivan muu liina libewe!

Ühesse kirjutanud L. Kase.

20. Suremisest ja matustest.

Mii kui elu sisse astumise juures, nõnda on ka
elust lahkmise juures wanemal ajal omad mõnesugu-
sed wiisid ja kombes olnud, misga minejat siit maa-

ilmast ära saadetut. On keegi surma wõitlemise pääl olnud, siis olewat tema woodist wälja ja maha pika õlgede pääle, ilma pääaluse padjata pandut, et tal surm kergem peaks olema. Niisuguse rumala kombe läbi on mitme elu enne aegu otsa saanud, mis ehk tänini weel mõnes kohas pruugitawaks wõib olla. Sagedaste pöörab palawiku ja põletiku haigus raske wõitlemise al paranemise poole, keda täadmata inimesed surma wõitluseks peawad. Tõstetasse haige niisugusel korral, kus loomus higistuse läbi haigust tahab pöörda, soojast woodist wälja ja pannakse õlge pääle maha, mis sagedaste külmalst ja niiskelt wäljast sisse on toodut, — siis saab loomuse wõit paranemise poole ära rikutut ja surm on järele jäämata käes. Siiraniis on niisugune wiis rinna haigete juures otsekohe üks tapmine; sest kui haige, kelle rinnad röga ummistusel finni on, soojas woodis ja kõrge pääaluse pääl seisab, siis wõib ta ikka weel hingata ja kõhmise läbi oma rindu lahutada, sest et tema rinna kast kopsu õhu soonesi mitte finni ei litsu; agga kui ta woodist wälja tõstetasse ja wilu õlgile ilma pää padjata maha pannakse, siis litsub rinnakast haige kopsu sooned finni, ja surm on silmapilk käes, kuna ta muido edasi oleks elanud. Siis wõidakse: temal oli õige kerge surm! Seda ei tehta kül mitte paha, waid hää pärast, sest et woodis suremine palju raskem olla, aga õlile tõstmise läbi palju kergitatut saada. Dm-meti ei täadnud nad waesed mitte, et nad sellega paha tegid ja mõndagi enneaegu suretasiwad.

Mõned ei peawat suremisega mitte kunagi korda saama, kui nõijad ja need, kes endid mõnesuguse õnne eest wana juudale ära olewat töotanud, nõnda ka need, kellel midagi südame pääl olnud, kui ka naisterahwas, kes püha päewal õmmelnud x. Kui nõijal surm käes olnud, siis ei olla ta sellega muidu walmis saanud, kui pidand omad nõija sõnad teisele maha

jätma ja äraõpetama, siis alles saanud ta suremisega toime. Need aga, kes endid wana juudale olla tõotanud, olla enamiste ilma teiste nägemata ära surnud, aga mitte palju omas woodis. Kül olla nad kord ennast üles poonud, kord ära uputanud, kord püüfuga maha lastnud ja mõnel muul koledal wiisil otsa saanud, sest et wana sarwik nende hinge kätte püüdnud saada. Mõnikord surnud ka niisugune omas toas ära, aga siis olnud üks hirmus mürin ja kolin taga, kus juures surnu keha isi sinise ja punase lapiliseks olewat kagistatut. Mis pääle see inimene siis wana juuda käest õnne olewat otsinud, kas hobuste, raha wõi muu waranduse pääle, siis olewat sellel silmapilgul kas kõige parem hobune ühes otsas olnud, ehk raha kot ära purustatut ja raha laiale pillatut, ehk ka wilja kotid aitas ümber wisatut. Niisugusi inimesi pruukiwat wana sarwik pärast surma omale sõidu hobusteks, nagu Tartlased hilja aegu alles kõnelesiwad, et ühel õhtul üks kihelkonna postimees ühes kohas üsna üfsinda jalgsi suurt maanteed edasi kõndinud ja pidand postitaskuga kiriku mõisa minema, kui temale korraga üks uhke härra tõllaga ja kahe uhke musta täfuga järele sõitnud ja teda pääle wõtnud. Härra suitsetanud isi sigarit ja annud postimehele ka sigari, aga tule tõmmanud ta hammastest ülesse. Postimees küsinud härra käest: kust tema tulla ja kuhu ta minna? Härra wastanud, et tema säält ja säält mõisast tulewat ja seie tee kõrwa ühe metsawahi juure minewat. Tee käänu pääl läinud postimees maha, säält waadanud hobused tema otsa ja nüüd näinud ta, et need kaks temale tuttawat, rikast ja kurja mõisa härrat olnud, kust sõitja ennast ütelnud tulewat. Tema olla ära ehmatanud ja tulise waluga kiriku mõisa läinud, kus ta seda lugu kõneleenus. Teisel hommikul olnud kuulda, et se metsawah, kelle juure see sõitja lubanud minna, ennast sellel bööl ära olewat

poonud, ja nõnda ka need kaks mõisa härrat surnud, kes tõlla ees olnud.

Mõnikord näikse wana sarwik aga üsna rumal olemat, sest mõnedki kawalad Gestlased olla teda petnud ja töotanud hinge temale anda, kui ta neile ühe ratta rummu hõbe rublasid täis toob, mis ühe finnitatut ajaga pidand käes olema. Kawal Gestlane pannud kuue wakase killa koti lahtise ratta rummu alla, kuhu nüüd wana narr raha sisse hakanud wedama: küll ta siis wedanud ja wedanud, agga rummu ei olla ta mitte täis saanud, kuni ta ist säält juurest, plagama pannud, ja mehe hinge mitte enam nõudnud. Üks kütt teinud jälle wana mustaga kaupa, et kui ta temale hästi linda ette saadab, siis tahta ta oma hinge temale lubada; aga kui ta wana tondile ommeti ühe niisuguse linnu toob, keda ta mitte ei tunne, et ta siis temma hinge mitte enesele ei saa. Wana tont olnud ka selle kaubaga rahul ja ütelnud: niisugust lindu sa mitte ei leia, mis mina mitte ei tunne! Nüüd saanud aeg ümber, kus wana sarwik hinge kätte hakanud nõudma. Mees ütelnud: ma toon sulle homme linnu näha, ja kui sa tema ära tunned, siis saad mo hinge muidugi kätte. Mees wõtnud oma naise alasti, määrinud ta üleüldse meega ära ja puistanud siis udu sulgi täis; nõnda wiinud ta siis selle linnu wana pagana ette, kes teda küll igast küllest ümber waadanud ja wiimaks ütelnud: olen ma ka küll maailmas linda näind, aga niisugust weel mitte! — ja katsunud, et ist juurest aga lõikama saanud, ja jätnud mehe kõige oma hingega sinna paika.

Meie oleme oma suretamise lou juurest kaugele wana juttude sisse juhtunud; pöörame sinna jälle tagasi, kust meie kõrwale oleme läinud.

Need inimesed, kellel midagi paha südame pääl olemat, ei saawat ka mitte muidu suremisega toime, kui nad seda mitte üles ei tunnistata, mis neil südame

taga on. Need aga, kes pühapäivil õmblewat, ei surewat muidu ära, kui neil mitte kolm õmbluse nõela rinde kohal latki ei murtawat. — Neid kombeid võib suremise juures veel palju olla, mis mina mitte ei tää, ja kes neid täab, võib neid ka omal kohal üles kirjutada.

Oli nüüd inimene ära surnud, siis tehtut wanel ajal ukseid ja aknad lahti, et hing tупpa mitte wangi ei jää, waid wälja pääseb minema. Surnu kohta löödud seinä siisse üks wana hobuse kinga nael, mis pidand keelma, et surnu oma aset pärast enam taga otsima ei tule. Sellepääle saanud surnu ära pestut, hoolega puhastatut ja riidesse säetut, mis järele teda wanfri redeli pääle pandut, kus pikuti öled pääl olnud. Nõnda jäi ta sinna, kunni puusärk wal-mis tehti. Dösiiste walwajatele oli une lahutuseks ja ajawiiduseks ube ehk ernid kupaatut ja soola pääle pandut, mis nad siis üksshaawalt nõela otsaga pidand sööma. — Olgu et mõned muud kombed weel surnu walwamise juures on olnud, mis mina ei tää, aga see on ikka, et laulu raamat senni kaua surnu pää-otsas seisab, kunni ta puusärki pannakse.

Puusärki paneku juures loetakse ja lauletakse ka salmike, kus siis wanemal ajal see wiht pääaluse pad-jaks kirstu pandut, kellega surnut pestut; pääleseda antut weel surnule juure üks pää hari, tüf seepi, üks raha tüf ja mõne napsu armastajale ka pudeliga wiina, ja südame kohta pandut tale üks kofku pandut paberi tüfikene, et kui Peetrus tema käest passi peals nõudma, tal warsti see ette näidata oleks. — See passi ligi andmine näis weel katoliku ajast järele jäänud olewat, kuidä see ka Wene rahwa juures praegu pruugitaw on.

Kui surnu ära saadetakse, siis loetakse ja lauletakse jälle mõni salmike Sumala sõna. Sellepääle pannud matuse rahwas surnule rinna pääle raha,

mis enne maha jääva laste pää ümber keerutatut. *) Raha ei ole aga mitte sinna jäetud, waid matuse peremees on seda jälle ära koristanud. Kui furnu wälja wiidut, siis olewat tema järel kobe tuba pühit-
 tut ja pühkmed wäljamisatut, kui ka pangega wet
 taga järele walatut, et furnu mitte enam kodu tagasi
 ei peaks tulema. Surnud olewat enamiste kõige selle
 tee, kinni furnu aeale, lauluga saadetut, kus rist ees
 ehk taga olewat kantut. Lauluga saatmise wiis on
 praegugi Williandi, Suure Saani ja Pilistwere üm-
 ber mõnikord weel pruugitaw, ja Hallistes sõidetakse
 risti püsti hoides, kellele wõõga walge rätik, kui lip
 külge seotut, kõige selle tee furnu ees. Surnut kodust
 wälja saates pandawat tähele, et kui furnu wijad
 wäljamannes paigale juhtuwad jääma, et siis warsti
 teine furnu taga järele saata olewat.

Mitmes kohas on see wiis olnud, et mõne isi-
 äralikku puudele, kust furnu mööda wiidut, ristid koore
 sisse on löigatut, agga ka sagedaste mõne tee ääres
 seiswa kiwidele ristid pääle raijutut, nõnda et mõnes
 kohas niisugused kiwid, kui mõned sugukonna doku-
 mendid peawad olema, kuhu kōikide selle sugukonna
 surnutte mälestuseks rist pääle raijutawat, nõnda kui
 ma seda Starksi olen kuulnud.

Wanal ajal, kus palju eba- ja nõiausk on ol-
 nud, on niisuguste inimeste matusele wiimise, kui ka
 matmisega paljugi tempusi tehtut, keda nõijad arwa-
 tut olewat, et ta mitte enam ei peaks tagasi tulema
 teisi hirmutama ega waewama. Üks neist olewat
 olnud see, et surnut kolm korda mõne puu ehk kadaka
 põesa ümber waētu päewa weetut, mis läbi jäljed
 ära pidand eksitatut saama, et koolja mitte kodu ei
 mõistaks tulla. Mõne korra olewat mõnda wana pa-

*) Hallistes on praegu see wiis, aga seda raha ei kee-
 rutata kellegi pää ümber.

gana teendert sellest tuntut, et hobused tema surnu keha ei olemat surnu aeale jõudnud wedada ja üsna walges wahtus olnud, kus juures mõnikord mustad kaarnad weel puusärgi pääle maha olemat lastnud, mis järel koorm nõnda raskets läinud, et hobused enam paigast ära ei ole liikunud. Siis ei olemat enam muud nõuu üle jäänud, kui õpetaja ehk kõstre järele minna, ja kui see juba seda puusärki nägema hakanud, siis olemat kaarnad lendu pannud ja hobused jõudnud jälle edasi minna. Matmise juures löö-
 dut wassaku jala kannaga kolm korda puusärgi pihta, et ta mitte säält wälja ei peaks tulema ja kui haud finni olnud aetut, siis lööduw weel kolm korda wassaku jala kannaga hana pääle, et maetaw mitte enam wälja ei peaks pääsma. Ommeti olla weel mõned, ilma neist kunsti tempudest lugu pidamata, kodu läinud ja inimesi sötkunud ja kägistanud, siis ei ole muud nõuu üle jäänud, kui et ühel öösel haud salaja lahti kaewetut ja puusärk haudas ümberpööratut, pää jalutsi poole ja jalad pää poole, kus juures igakord olemat leitut, et surnu kummuli kirstus olemat olnud; siis olemat kodukäik ükskord rahu jäänud.

Siin juures peab tähendama, et see wäga wõimalik on, et surnud hana põhjas kirstus wanemal ajal mõnikord ennast kummuli wõiwad pöörnud olla, sest et sellel ajal niipea kui wõimalik, surnu kirstu sai pandut ja kobe ära maetut, kus juures sagedaste raske minestuse sisse langenud elawaid inimesi mulla alla pandi, kes säält minestusest ärkades, hirmsal ja kolewal wiisil otja pidiwad saama. Et nüüd aga ükski inimene surma warjust enam tagasi ei tule, ega tulla ei wõi, teisi inimesi waewama ehk piinama, seda enam, wõis aga elawate maha jäänude endi süda neid ühel tundmata ja arusaamata wiisil koormata ja waewata, — sest inimese süda tunneb sagedaste midagi umbes ette ära, ehk waewab teda ka umbes mõne

sündinud asja järel, isäranis kui inimese närvid nõrgastatud on, — siis oli see waevaja nende eneste sees, aga mitte nende selgas, ja see on üsna loomulik. Nüüd õpetab aga ebausku õpetus, et surnu kodu läib, siis tehti ehk ka mõnikord selle õpetuse järel, et haud salaja lahti kaevati ja surnu puusärk ümber pöörati, kus juures ka võis leida, et surnu ennast kirstus kummul oli pöörnud, mis üks tõsine märk on, et inimene elawalt hauda oli pandut; nõnda pidi ta siis muidugi kodu käinud olema, kus ta pää jalge poole pöörati, ja mis järele nüüd jüda rahu jäi, ja koolja hirm ja hirmutused ära kadusiwad. — Sest saadik aga, kui surnuid enam enne kolme päewa maha ei tohi matta, ei wõi ka niisugust topmist enam ette tulla, ja ka sest saadik, kus inimeste meeled ja mõistused enam seletatud ja haritud on, ei näe ega kuule enam ükski kooljat ega kodukäijat!

Nüüd, armas lugeja, oleme meie seekord juba otsa poole jõudnud ja lõpetame jälle oma juttu. Sa wõid küll küsida: Mis tarwis oled sa niisugusti rumala inimeste lapse juttusi ja uskusi üles kirjutanud ja jutustanud? Kas tahad meid nüüd weel uueste õpetada neid uskuma ja pidama? — Ei mitte, armas naaber! Nii kui meie isi lapsed oleme olnud, siis olwad meil ka lapse põlwes lapse mõtted ja arud, mis endid täieks kaswamisega aga hoopis on muutnud; nõnda on ka kõigel maailma- kui ka meie rahwal oma waimuhariduse poolest üks lapsepõlwe aeg olnud. Dm- meti ei ole inimese waim mitte tegewufeta seisnud, waid omal wiisil tundmata ja täadmata asju täada ja kätte saada püüdnud. Need wanad jutud ja usud on nüüd inimese sou lapse põlise waimu tegewuse ilmutused. Dns see siis nüüd ülekohus, kui meie nende sisse waadates näame, missugusti imelikusti elsi-

teesid inimese waim ilma haritud mõistufeta on käinud! Et aga inimese fugu oma waimu pooleft mitte lapfe põlwe ei ole jäänud, waid Sumala kui ka loomufe tundmife pooleft wäga fuured fammud edaft astunud ja täielikumaks faanud, fiis on tema arwud ja mõtted ka hoopis teifed, mis haritud mõiftufe ja feletatud tundmife waral tõe ja kindla põhja pääle on rajatud. — Et aga inimesed ilma haridufe ja õpetufeta waimu pooleft ikka lapfe põlwe jääwad, feba tunnistab ka praegune ebauf ja selle kumbed meie rahwa feaß, ehk tema kallal kül üle 700 aastat juba waimuharidufe tööd kiidetakse tehtut olewat; alles wiimfe paarikümne aasta fees näis inimeste filmad lahti läinud olewat — aga fiiski on weel udufid nurkafi meie kodumaal! — Iga ühe tõfife ifamaa sõbra kohus on nüüd, jõudu mööda rahwa waimuharidufe kallal tööd teha, et pimedus ja rumalus wõiks kaduda, ja tõfine walgus wõimuft saada!

S i s u:

- Nr. 1. Liivimaa kuningas Magnus ja Wene Saar Joann Wasiljewitsh IV.
 - Nr. 2. Mõnda Isamaa wanust aegust.
 - Nr. 3. Rootslaste wäljarändamine Hiimaalt aastal 1781, ja teiste Gestimaal elawa Rootslaste loust.
 - Nr. 4. Sõda Wolmari linna al ja Ratwere linna õnnetu kadumine.
 - Nr. 5. Liivlaste würst Raupo, ja sõdimised tema päiwil.
 - Nr. 6. Gesti rahwa wanast usust, kombedest ja juttudest.
 - Nr. 7. Satala maa ja Wiliandi lossi ja linna aja loust.
 - Nr. 8. Nurmegunda maa ja Põltsama lossi ja linna aja loust.
 - Nr. 9. Järwe maa ja Paide lossi ja linna aja loust.
-